

Klebel Kornis Hóman

A két világháború
közötti
kultúrpolitikusok
székesfehérvári szobrai

Statues to Honour
Interwar Cultural
Politicians in
Székesfehérvár

Hazánkat a vesztes első világháborút lezáró trianoni békeszerződés kilátástalan helyzetbe kényszerítette. Magyarország az egykori területének harmadára zsugorodott össze, ahol sokáig lehetetlennek tűnt az óriási gondokkal küszködő, egykor szebb napokat látott ország gazdasági és kulturális újjáépítése. A lelki-szellemi apátiából való kilábalásban meghatározó szerepe volt a 20. század egyik legjelentősebb politikusának, Klebelsberg Kuno (1875–1932) egykori kultuszminiszternek, aki egy évtizedes vezetői munkája során reményt és hitet adott a revizionista politika sikeréről álmódzó magyarság széles tömegeinek. Klebelsberggel szorosan együttműködött a korszak további két nagy személyisége: Kornis Gyula (1885–1958) piarista szerzetes, akadémikus, egykori államtitkár, képviselőházi elnök, valamint Hóman Bálint (1885–1951) történész, numizmatikus, a Nemzeti Múzeum egykori igazgatója, későbbi kultuszminiszter.

A mai kultúrpresszimizmus, valamint az egyre erősödő európai szintű identitásküzdelmek és kultúrharc közepette akartunk emléket állítani a 20. század három kimagasló jelentőségű politikai és tudományos életművével rendelkező kultúrpolitikusának, Klebelsberg Kunónak, Kornis Gyulának és Hóman Bálintnak a nemzet történelmi fővárosában, Székesfehérvárott. Bár kései utódokként mind a személyes felkészültségünk és a tehetségünk, mind a munkánk támogatottsága elmarad a nagy elődökétől, mi is erősen hiszünk az élet magasabb értelmében, a kultúra értékeiben és eszményeiben, az alkotás erejében. Ezért három köztéri alkotás elkészítésére kértük fel Pető Hunor képzőművészt, s mindhármat Székesfehérvár szimbolikus terén szeretnénk volna felállítani. Klebelsberg Kuno egykor fehérvári ciszterdiák volt, utóda, Hóman Bálint a koronázó város országgyűlési képviselőjeként dolgozott, s Kornis is sok szállal kötődött a városhoz.

Klebelsberg szobrát 2013-ban, Kornisét pedig 2014-ben adtuk át. Hóman Bálint személye viszont komoly, még a nemzetközi nagypolitikát is megérintő viták kereszttüzébe került, ezért az őt megörökítő alkotás székesfehérvári felállítása elmaradt.

Az olvasó kezében tartott könyv nem tudja és nem is akarja orvosolni a 2015-ös szoborállítási fiaskót. Ugyanakkor szeretnénk úgy bemutatni egy vitatott korszakot, hogy összetett és hiteles képet alkothassunk az akkor tevékenykedő történelmi személyiségekről, valamint korántsem fekete vagy fehér életútjuknak az egész nemzet sorsát alakítani képes sikereiről, kudarcairól, tévedéseiről, vélt vagy valós bűneiről.

L. SIMON László

Az L. Simon László szerkesztette, gazdagon illusztrált kötetben a szerkesztő esszéin túl Klebelsberg Kuno 1924-es írása, Kövér Lászlónak, az Országgyűlés elnökének Kornist méltató beszéde, valamint Ujváry Gábor történésznek Hóman életútját és munkásságát értékelő esszéje olvasható. Közzétesszük továbbá L. Simon Lászlónak és Pető Hunor Munkácsy-díjas képzőművésznak a Hóman-szoborról és napjaink köztéri szobrászatáról szóló beszélgetését.

Klebelsberg
Kornis
Hóman

Klebelsberg Kornis Hóman

A két világháború
közötti
kultúrpolitikusok
székesfehérvári szobrai

Statues to Honour
Interwar Cultural
Politicians in
Székesfehérvár

Szerkesztette | Edited by
L. SIMON László

Ráció Kiadó | Ráció Publisher
Budapest, 2021

A könyv kiadását az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta.
The publication of the book was supported by the Ministry of Human Capacities.

Az angol szövegek fordítója | English translation by:
BOROS Attila Botond

© L. Simon László (szerk.), 2021

© Az írások szerzői, 2021

© Ráció Kiadó, 2021

© HUNGART, 2021

„Amint korábban csak a magyar művelődés megteremtése menthette meg a magyar nemzetet, akként nemzeti katasztrófáink után, ma is csak művelődésünk megőrzése és minden kicsinyességen felülemelkedő, nagyarányú, lendületes továbbfejlesztése tarthat életben bennünket.”

As the creation of Hungarian culture was the only means to redeem the nation in the past, so is the preservation of our culture and its large-scale, vigorous further development, free of all narrowness of thought, the only means to keep us alive even in the wake of the disasters that have befallen our nation.

KLEBELSBERG Kuno (1875–1932)

„Az állam fogalma három mozzanattól áll. Először is a hatalom az állam végső alapja és eszköze. Másodszor a jog az a norma, mely a hatalom alkalmazását szabályozza. Harmadszor a kultúra az a cél, amelyet végső elemzésben a hatalomnak a jogtól szabályozott alkalmazása szolgálni köteles. Az utóbbiban rejlik az állam etikai jelentősége, s ez adja meg az állami életnek végső értelmét. Annál fejlettebb [...] valamely állam, minél inkább kultúrállam. [...] Csak művelt polgárok tudják a demokratikus intézményeket és kiterjesztett jogokat a közösség érdekében hasznossá tenni, különben mindezek csak súlyos veszedelmek forrásai. Mindebből nyilvánvaló, hogy az állam valamennyi tevékenysége közül legfontosabb, centrális jelentőségű a kultúrpolitika.”

The notion of state consists of three elements. Firstly, power as the ultimate basis and means of the state. Secondly, law as the norm controlling the use of power. Thirdly, culture as the purpose which the use of power controlled by law is required to serve. It is culture wherein lies the ethical significance of the state; culture provides the ultimate meaning of the life of the state. The more a state can be called a Kulturstaat, the higher [...] level of development it has reached. [...] Democratic institutions and extended rights are the source of the greatest perils unless they are made use of by educated citizens in the interests of the community; which all goes to show that of all the activities of the state, cultural policy is the most crucially important.

KORNIS Gyula (1885–1958)

„Elmúlt korok mecénásai és fejedelmi művészetpolitikusi megengedhették maguknak, hogy csak saját egyéni ízlésüknek megfelelő művészeti irányokat támogassanak. Korunk állami művészetpolitikájának minden konzervatizmusa mellett is le kell mondania saját ízlésének kizárólagos érvényesítéséről. A régibb és újabb keletkezésű, de napjainkban egymás mellett élő művészi irányok, felfogások és ízlések értékelésénél történeti nézőpontból kell kiindulnia. [...] A történeti szempontból kiinduló művészetpolitikus nem szorítkozhatik bármelyik irány egyoldalú és kizárólagos támogatására, hanem arra törekszik, hogy mindez irányokat a nemzeti egység gondolatának és az egyetemes kulturális haladásnak szolgálatába állítsa. [...] Nincs politikai irány a művészetben, mint ahogy egyáltalában nem szabad a művészetbe politikát keverni.”

Patrons and princely art politicians of past ages could afford to restrict support to trends in art which suited their own individual tastes. Art politicians of the modern state must, despite all their conservatism, waive the exclusive exercise of their own inclinations. The evaluation of trends, perceptions and tastes in art, some older, some more recent, but all flourishing side by side today, must be undertaken from a historical point of view. [...] Art politicians with a historical viewpoint cannot confine themselves to the unilateral and exclusive support of any one trend; they must seek to put all those trends at the service of the idea of national unity and the progress of universal culture. [...] There is no political trend in art, and no politics at all should be mixed with arts.

HÓMAN Bálint (1885–1951)

L. SIMON LÁSZLÓ

Előszó

Foreword

Hazánkat a vesztes első világháborút lezáró trianoni békeszerződés kilátástalan helyzetbe kényszerítette. Magyarország az egykori területének harmadára zsugorodott össze, ahol ahol sokáig lehetetlennek tűnt az óriási gondokkal küszködő, egykor szebb napokat látott ország gazdasági és kulturális újjáépítése. Ráadásul az egész európai kontinenst a kultúr-pesszimizmus szelleme lengte be, ahogyan Kornis Gyula fogalmazott: „A világháború nyomán az emberiség életével és kultúrájával szemben valóságos apokaliptikus hangulat uralkodott, a legyőzött országokban a lemondásnak és kétségnek fáradt, mindjobban csak bíráló lamentációja hangzott. Az ész, amely az emberi életet és kultúrát válságba rántotta, amikor fenékig elracionálizálta és eltechnizálta, most ugyanezt az életet és kultúrát kíméletlenül elemezni kezdte s a maga elégtelenségéről meakulpázott. [...] A világháború után, amely a népek szenvedési kapacitását kimerítette, az egyetemes fáradtságból és nyomorúságból természetszerűen fakadt fel a kultúr-pesszimizmus...”

A lelki-szellemi apátiából való kilábalásban meghatározó szerepe volt a 20. század egyik legjelentősebb politikusának, Klebelsberg Kuno egykori kultuszminiszternek, aki egy évtizedes

The Treaty of Trianon, which ended the First World War, threw Hungary into a hopeless situation. Having shrunk to a third of its former territory, a country once prosperous was struggling with enormous problems; economic and cultural reconstruction seemed out of the question for quite a long time. Moreover, the spirit of cultural pessimism was looming over the entire European continent. As Gyula Kornis put it, '[i]n the aftermath of the World War, a truly apocalyptic attitude to the life and culture of mankind became predominant; in the defeated countries there was a tired, increasingly critical lamentation full of doubt and resignation. Reason, which had plunged human life and culture into crisis by utter rationalization and technicization, had now begun to mercilessly analyze that same life and culture while lamenting its own inadequacy. [...] After the World War, which had exhausted the suffering capacity of nations, cultural pessimism naturally arose from universal fatigue and misery...'

One of the most influential politicians of the twentieth century, Minister of Culture Kuno Klebelsberg, played a key role in the recovery from this spiritual apathy. During the decade when he

vezetői munkája során reményt és hitet adott a revizionista politika sikeréről álmódzó magyarság széles tömegeinek. A Magyar Pedagógiai Társaság 1932. október 15-i ülésén róla tartott emlékbeszédet Kornis Gyula, Klebelsberg egykori közoktatásért felelős államtitkára, rámutatva arra, hogy milyen fontos szerepet kapott az újjáépítésben a tudomány-, az oktatás- és a kultúrpolitika: „Amikor az elméleti gondolkodók az emberi kultúra alkonyáról sóhajtoztak, ugyanakkor a nemzetek gyakorlati ösztöne, szellemi életereje világszerte a kultúrának eddig soha sem látott tudatos és tervszerű irányításába és fejlesztésébe fogott, minden erejét összeszedte olyan hatékony kultúrpolitika megteremtésére, amelynek célja a nemzet összes szellemi erőinek és értékeinek fokozatos kifejlesztése. Kulturális költségvetésüket a békebelivel szemben mindenütt megkétszerezték, meg-

was at the helm of the Ministry, he gave hope and faith to the broad masses of Hungarians dreaming of the success of revisionist politics. Gyula Kornis, former Secretary of State for Public Education under Klebelsberg, in a memorial speech honouring the deceased Minister at a meeting of the Hungarian Pedagogical Society on October 15, 1932, pointed out the important role played by science, education and cultural policy in the reconstruction: ‘While theoretical thinkers were lamenting the decline of human culture, the practical instincts and intellectual vitality of nations worldwide embarked on an unprecedented, conscious, and planned endeavour, the management and development of culture; they gathered all their strengths to create effective cultural policies conducive to the gradual development of all their nations’ intellectual values. Their cultural budgets

Székesfehérvár látképe egy múlt század eleji képeslapon
View of Székesfehérvár on a picture postcard
from the early 20th century

háromszorozták, az új nép-, közép- és szakiskolák-nakóriási tömegét állították fel, a tankötelezettség határát több esztendővel felemelték, a felnőttek oktatásáról hivatalosan gondoskodtak, új egyetemeket és szakköziskolákat alapítottak, tudományos kutatóintézeteket létesítettek, nagy számban új művészeti intézményeket, múzeumokat s könyvtárakat emeltek. A nemzetközi tudományos és művészeti kapcsolatokat és együttműködést is mind hatékonyabban kezdték ápolni. Minden országban a húszas években az anyagi erőkhöz mérten, sőt jóval túl megfeszített szellemi építkezés folyt.” A lenullázott hadikiadások miatt hazánk a hadsereg fejlesztése helyett a szellemi honvédelemre koncentrált, s ebben orozslánrésze volt Klebelsbergnek, aki a magyar nemzetet, „amelyet

got doubled and tripled everywhere compared to those before the Great War, a vast number of new peoples’, secondary, and vocational schools were opened, the limit of compulsory schooling was raised by several years, adult education was officially provided, new universities and colleges were established, scientific research institutes were set up, and a large number of new art institutions, museums and libraries were founded. International relationships and cooperation in the fields of the arts and sciences were also fostered in increasingly efficient manners. In every country, in the 1920s, agitated intellectual construction was taking place commensurate with, and even far beyond, financial means.’ Thanks to the fact that military expenditures were zeroed out, instead of developing the army, our country focused on intellectual defense, and Klebelsberg played a key role in this. Klebelsberg linked ‘the Hungarian nation, which had been the most affected by the World War and torn apart in body and soul’, up with the great intellectual construction of the third decade of the twentieth century. ‘No statesman in Europe worked more systematically and with greater devotion to resolve the paradox between dark theoretical cultural pessimism and practical cultural policy swelling with force’, Kornis said. ‘He saw clearly that culture is not created by self-dissecting reason or critical theory, but by the creative force gushing forth unconsciously, a force that instinctively believes in the higher meaning of life, in the values and ideals of culture: religion, morality, science, and art.’

It was precisely in the light of the above thoughts that we wanted, in the midst of today’s cultural pessimism and an ever more desperate struggle for identity and culture at a European level, to commemorate Kuno Klebelsberg, Gyula

a világháború leginkább porba sújtott s testében-lelkében leginkább szétmarcangolt”, a 20. század harmadik évtizedét jellemző nagy szellemi építkezésbe bekapcsolta. „Egy sem volt Európa államférfiai közül, aki tervszerűbben s nagyobb odaadással iparkodott volna feloldani a sötét elméleti kultúrpeszimizmusnak s az erőtől duzzadó gyakorlati kultúrpolitikának most vázolt paradoxonát” – vélte Kornis. – Világosan látta ugyanis, hogy a kultúrát nem az önmagát boncoló ész, a kritizáló elmélet teremti, hanem az öntudatlanul feltörő alkotóerő, amely ösztönösen hisz az életnek magasabb értelmében, a kultúrának: vallásnak, erkölcsnek, tudománynak, művészetnek értékeiben és eszményeiben.”

A mai kultúrpeszimizmus, valamint az egyre erősödő európai szintű identitásküzdelmek és kultúrharc közepette éppen a fenti gondolatok jegyében akartunk emléket állítani a 20. század három kimagasló jelentőségű politikai és tudományos életművével rendelkező kultúrpolitikusanak, Klebelsberg Kunónak, Kornis Gyulának és Hóman Bálintnak a számomra is oly fontos szülővárosomban, a nemzet történelmi fővárosában, Székesfehérvárott. Bár kései utódokként mind a személyes felkészültségünk és a tehetségünk, mind a munkánk támogatottsága elmarad a nagy elődökétől, mi is erősen hiszünk az élet magasabb értelmében, a kultúra értékeiben és eszményeiben, az alkotás erejében. Ezért három köztéri alkotás elkészítésére kértük fel Pető Hunor képzőművészt, s mindhárom Székesfehérvár szimbolikus terén szerettük volna felállítani. Klebelsberg Kuno egykor fehérvári ciszter diák volt, utódja, Hóman Bálint a koronázó város tevékeny országgyűlési képviselője volt, s Kornis is sok szállal kötődött a városhoz, így érthető volt a helyszínválasztás: az

Kornis and Bálint Hóman, cultural politicians of the twentieth century with outstanding political and scientific oeuvres, in my hometown, the historical capital of the nation, Székesfehérvár, which is so important to me as well. While our competence, our abilities and personal qualities, as well as the support our work enjoys, are certainly modest when compared to our great predecessors, we also strongly believe in the higher meaning of life, the values and ideals of culture, and the power of creation. For this reason, we commissioned artist Hunor Pető to produce three statues which we intended to erect in a public square of symbolic significance in Székesfehérvár. The choice of location can be readily explained.

Kuno Klebelsberg was once a student of the Cistercian Grammar School in Székesfehérvár; his successor, Bálint Hóman, as an MP, actively represented the coronation city in Parliament; Gyula Kornis was also involved with our city in multiple ways. Béla Bartók Square, formerly named after Pope Innocent IX, took its present shape between the two world wars when the new edifice of the Cistercian grammar school and the house of culture named after Regent Miklós Horthy were erected.

We must constantly remind ourselves of the shining examples we have chosen to follow, the important ideal and purpose of life described above. That is why we erect statues to honour the personalities who provide us with models to copy, even if their careers and lives were not always spotless, even if their errors, sins, and values might oft seem objectionable when judged by today's standards. The statues of Klebelsberg, Kornis, and Hóman were thus intended not only as homages to the great predecessors, but also as special mirrors.

Klebelsberg Kuno (balról jobbra) Magyary Zoltán (1888–1945) egyetemi tanár, köztisztviselő, a közigazgatás tudományának kimagasló jelentőségű művelője, Gragger Róbert (1887–1926) irodalomtörténész, a berlini Collegium Hungaricum igazgatója és Carl Heinrich Becker (1876–1933) német orientalista és politikus, porosz kultuszminiszter társaságában a berlini Humboldt Egyetemen. (Forrás: Berlin, Humboldt Egyetem, Magyar Irodalom és Kultúra Tanszék) Pictured, from left to right, are Kuno Klebelsberg; Zoltán Magyary (1888–1945) university professor, civil servant, an outstanding expert on public administration; Róbert Gragger (1887–1926) literary historian, director of the Collegium Hungaricum in Berlin; and Carl Heinrich Becker (1876–1933) German orientalist, politician, Prussian Minister of Culture, at Humboldt University in Berlin (Source: Berlin, Humboldt University, Department of Hungarian Literature and Culture)

egykor IX. Ince pápa, ma Bartók Béla nevét viselő teret ugyanis a két világháború közötti időszakban alakították ki, felépítve rajta a ciszter gimnázium új épületét, illetve a Horthy Miklós kormányzóról elnevezett kultúrházat.

Az önmagunk elé állított példára, a fent leírt fontos életeszményre és -célra folyamatosan figyelemztetnünk kell magunkat, ezért állítunk szobrot a számunkra fontos, meghatározó erővel bíró példaképeknek, még akkor is, ha a pályájuk és az életük nem volt mindig makulátlan, ha a tévedéseik, bűneik, értékrendjük az utókor értékrendje felől közelítve nem egyszer elfogadhatatlannak is tűnnek. Klebelsberg, Kornis és Hóman szobrait tehát nem csupán a nagy elődök előtti tisztelgésnek szántuk, hanem különleges tükröknek. Ezekbe belenézve arról kell színt vallanunk, hogy bennünket is magával ragad-e az „ösztönös cselekvő hitnek és alkotó vágynak” a fausti ereje, amely Kornis szerint a kultúra igazi lendítő kereke. Hogy mi is

They make us confess whether we too are compelled by the Faustian power of ‘instinctive, dynamic faith and creative desire’ which, according to Kornis, is the true driving force of culture. Whether we, in our own lives, also do the best for ourselves, for our families, for our national community, to the fullest of our abilities and opportunities. And whether, besides acknowledging their great accomplishments, we are able to face their mistakes and sins, drawing the right conclusions from them today.

As the great Hungarian Minister of Culture, Kuno Klebelsberg said in a speech—reprinted in full in this volume—given at the 200th Anniversary Celebrations of the Cistercian Grammar School in Székesfehérvár in 1924, ‘[m]ajor events over time give the historically uneducated mind the deceptive impression that they somehow occurred of their own accord. The truth is, however, that great events are always brought about by great

megteesszük-e azt a saját életünkben magunkért, családunkért, nemzeti közösségünkért, ami a képességeinkből és a lehetőségeinkből telik. S hogy a nagyszerű alkotásaik és teljesítményük elismerése mellett képesek voltunk-e szembenézni a tévedéseikkel és bűneikkel is, levonva belőlük a mára vonatkozó helyes következtetéseket.

„Nagyobb események idők múltával a történelmileg iskolázatlan szem előtt azt a csalóka benyomást keltik, mintha valahogy maguktól jöttek volna létre. Pedig nagy tények mögött mindig nagy egyéniségek rejlenek, akik azoknak megteremtői voltak” – mondotta a nagy magyar kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno a székesfehérvári cisztercita gimnázium jubileumi ünnepén 1924-ben elhangzott, e kötetben is közzétett beszédében. Klebelsberg, Kornis és Hóman is ilyen nagy egyéniségek voltak, akiket a második világháború utáni kommunista diktatúra törekvése ellenére sem tudtak kizárni a nemzet kollektív emlékezetéből.

Személyüket és munkásságukat egyúttal komoly – politikai és kevésbé történelmi – vita övezi. A legsúlyosabb polémia Hóman politikai szerepvállalásához kötődnek. A 2013-ban lezajlott sikeres és magasztos Klebelsberg-szoboravatást, majd a 2014-es Kornis-megemlékezést egy nemzetközivé duzzadt botrány követte 2015-ben, ami miatt mind a mai napig nem állítottuk fel, s már nem is fogjuk elhelyezni a fehérvári Bartók Béla téren a neves numizmatikus, történész és miniszter egész alakos portréját. Mivel a tervezett hármasszoborcsoportot nem valósult meg, így az akkori tervezett emlékkötet sem készült el. A jelen kiadványt végül azzal a céllal állítottam össze, hogy legyen világos a gondolkodásunk és az ítéletünk, valamint az eredeti szándékunk a szobrok felállításával kapcsolatban. Ezért teszem közzé a saját

individuals.’ Klebelsberg, Kornis, and Hóman were such great individuals who, despite the aspirations of the post World War II communist dictatorship, could never be erased from the nation’s collective memory.

Their lives and work are, however, now the subject of considerable controversy, more of a political rather than historical nature. The most intense debate seems to be that which surrounds Hóman’s political role.

The successful and lofty Klebelsberg statue inauguration in 2013 was followed by the Kornis commemoration event in 2014. This in turn, however, was followed by an internationalized scandal in 2015, which is why we have given up on placing a full-figure statue of the famous numismatist, historian and minister in Bartók Béla Square in Székesfehérvár. As the erection of the group of three statues was thwarted, the publication of the memorial volume planned for the occasion was also abandoned. I have finally compiled this volume with the aim of making clear our thinking and judgment as well as our original intention to erect the sculptures.

That is why, in addition to my own writings, I include the address that László Kövér, Speaker of Parliament, gave at the inaugural ceremony of Klebelsberg’s statue; an important speech Klebelsberg made in Székesfehérvár; my interview, made after the failure of erecting Hóman’s statue, with the creator of the sculptures; and a paper written by historian Gábor Ujváry five years after the 2015 scandal, evaluating Hóman’s life work. From this it also becomes clear that the controversy and debate around the person of Hóman was primarily of a political nature. The processing of the facts, the evaluation of a plethora of articles

írásaim mellett Kövér László országgyűlési elnök szoboravató beszédét, Klebelsberg egy fontos fehérvári beszédét, a szobrokat készítő alkotóval a Hóman-szoborállítás fiaskója után született beszélgetésünket, valamint Ujváry Gábor történésznek Hóman életművét értékelő, a 2015-ös botrány után öt évvel született írását. Ebből az is nyilvánvalóvá válik, hogy a Hóman személye körül kialakult vita elsősorban politikai természetű volt, amelynek a feldolgozása, az akkor megjelent cikkek tömkelegének az értékelése még az elkövetkezendő évek feladata lesz.

Ennyi év távlatából az is nyilvánvaló, hogy 2015-ben nem voltunk képesek a nyilvánosságban jól előkészíteni és egyértelművé tenni a szándékainkat. Naivul azt hittük, hogy széles körben ismeretek azok a történelmi munkák, amelyek árnyalták Hóman megítélését. Ezek közül kiemelhető Ujváry Gábor *Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája* című, 2009-es összefoglaló írása, vagy éppen Ujváry 2010-ben megjelent *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”* című kiváló könyve, illetve az általa szerkesztett, a *Történelmi ártértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus* címmel 2011-ben megjelent nagyívű tanulmánykötet. Hóman Bálint kulturális politikájáról sokan mások is publikáltak a rendszerváltozás utáni időszakban: Horváth László Béla, Farkas Gábor, Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Ladányi Andor, Nagy Péter Tibor vagy éppen Tőkéczi László írásait említhetjük meg. S legalább ilyen fontosnak hittük Hóman Bálint 1946-os népbíróági koncepció perének Varga István ügyvéd, korábbi országgyűlési képviselő kezdeményezte újratárgyalását, amely 2015-ben Hóman felmentésével zárult. A Fővárosi Törvényszék 2015. március 6-i ítélet-

published at the time, will be a task to be dealt with in coming years.

From the perspective of years later, it is also obvious that in 2015 we were not able to prepare well and make our intentions clear to the public. Naively, we thought that the works of historians who contributed to a refined judgment of Hóman were widely known, works such as Gábor Ujváry’s 2009 summarizing work entitled *Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kultúrpolitikája* [The Cultural Policies of Kuno Klebelsberg and Bálint Hóman], his excellent book *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”* [The Thirty-Third Generation: Politics, Culture and History in ‘Neo-Baroque Society’], published in 2010, and the fine volume of studies titled *Történelmi ártértékelés. Hóman Bálint, a történész és a politikus* [Historical Reassessment: Bálint Hóman, Historian and Politician], edited by Ujváry (2011). A number of other historians who also discussed, in the period after the regime change, the the cultural policies of Bálint Hóman included László Béla Horváth, Gábor Farkas, Jenő Gergely, Ferenc Glatz, Andor Ladányi, Péter Tibor Nagy, and László Tőkéczi. Then, we considered just as important the revision of Bálint Hóman’s 1946 show trial before the People’s Tribunal initiated by lawyer István Varga, a former member of parliament, which ended in 2015 with Hóman’s acquittal. We also took a seat with the mayor of Székesfehérvár, András Cser-Palkovics, in the company of historians and public figures in the gallery of the Metropolitan Court on March 6, 2015, for the mayor had made it clear that the statue will be erected only after an acquittal had been obtained. All this was not enough, and the excellent historical work, published in 2019, which

A fehérvári püspöki palota, háttérben a ciszter templom és rendház egy múlt század eleji képeslapon
The Episcopal Palace in Székesfehérvár, with the Cistercian church and convent in the background on a picture postcard from the early 20th century

hirdetésén a karzaton történészek és közéleti személyiségek társaságában Cser-Palkovics András fehérvári polgármesterrel mi is helyet foglaltunk, hiszen a királyi város vezetője egyértelművé tette, csak a felmentő ítélet után állítják fel az alkotást. Mindez nem volt elég, s valószínűleg az a kiváló történészi munka sem győzte volna meg az ellenzőket, amely feldolgozta a perek anyagait és a koncepciók történetét: a *Hóman Bálint és népbíróági pere* című, közel 700 oldalas, 2019-ben publikált, Ujváry Gábor szerkesztette könyvben a szerkesztő tanulmányai, valamint a forrásköz-

contains the materials from the case as well as studies analyzing the history of staged lawsuits, would probably not have sufficed to convince the opponents either. The nearly 700-page tome, which is entitled *Hóman Bálint és népbíróági pere* [Bálint Hóman and His Trial Before the People's Tribunal], was edited by Gábor Ujváry. In addition to the editor's studies and the source material, the book includes writings by Tibor Zinner, Éva Susa, István Varga, and Zsolt Horváth, Chief Judge of the 2015 retrial.

All this may shed light on what I wrote in the preface to that thick and thoroughly researched volume: "The 2010 parliamentary elections brought about a conservative political turn in Hungary, which also generated changes in memory politics.

lések mellett Zinner Tibor, Susa Éva, Varga István és a 2015-ös per tanácsvezető bírójának, Horváth Zsoltnak az írásai olvashatók.

Ezek fényében érthető, amit ennek a vaskos és alapos kötetnek az előszavában írtam: „A 2010-es parlamenti választás konzervatív politikai fordulatot hozott hazánkban, ami az emlékezetpolitikában is változásokat generált. Vitatott köztéri alkotások tűntek el a tereinkről, és több olyan új mű is született, amelyek elkészültét érdemi viták, vagy alacsony színvonalú politikai acsarkodások övezték. Érdemes felsorolni néhány, a nyilvánosságot felkavaró esetet: Károlyi Mihály miniszterelnök szobrának elszállítása a Kossuth térről 2012-ben; Nyirő József író, katolikus pap, országgyűlési képviselő hamvainak hazahozatala, és Erdélyben való újratemetésére tett kudarcos kísérlet 2012-ben; a Szabadság téri szovjet obeliszkkal átellenesen felállított *A német megszállás áldozatainak emlékműve* körül kirobbant botrány 2014-ben; a Tisza István miniszterelnöknek emléket állító szoborcsoport rekonstruálása a Kossuth téren 2014-ben; Horn Gyula szocialista miniszterelnök angyalföldi szobrának 2014-es avatása, illetve a róla készült portré brüsszeli átadása Jean-Claude Junckernek, az Európai Bizottság elnökének részvételével 2015-ben; Donáth György jogász, politikus szobrának felállítási szándéka 2016-ban; Lukács György filozófust, kommunista politikust ábrázoló alkotás elszállítása a budapesti Szent István parkból 2017-ben; Nagy Imre miniszterelnök szobrának áthelyezése a Vértanúk teréről a Jászai Mari térre 2018–19-ben; Horthy Miklós kormányzó több portréjának felállítási kísérlete, illetve magánterületen való elhelyezése: többek között 2012-ben Kerekiben, illetve Csókakőn,

Controversial monuments were removed from our public spaces; the erection of a number of new works, however, was surrounded either by substantive debate or by pathetic political squabbles. It is worth listing some of the cases that caused public uproar. Such was the removal of the statue of Prime Minister Mihály Károlyi from Kossuth Square in 2012; the repatriation of the ashes of writer József Nyirő, a Catholic priest, Member of Parliament, and the failed attempt to rebury him in Transylvania in 2012; the scandal which erupted around the *Monument to the Victims of German Occupation* in 2014 opposite the Soviet obelisk in Freedom Square; the reconstruction of a group of statues commemorating Prime Minister István Tisza in Kossuth Square in 2014; the unveiling of a statue of Socialist Prime Minister Gyula Horn in Angyalföld in 2014 and the handing over of his portrait in Brussels in the presence of Jean-Claude Juncker, President of the European Commission, in 2015; the intention to erect a statue of György Donáth, lawyer and politician, in 2016; the removal of a bust depicting philosopher and communist politician György Lukács from Szent István Park in Budapest in 2017; the relocation of the statue of Prime Minister Imre Nagy from Martyrs' Square to Jászai Mari Square in 2018–19; the attempts to erect several sculpted portraits of Regent Miklós Horthy and placing them on private grounds, e.g. in Kereki and Csókakő in 2012, on the steps of the Budapest Church of Return in 2013, in the park of Káloz Palace and in the yard of a Budapest hotel in 2017, and in Bodaszőlő in autumn 2018.

Another item to be added to the list is the statue of historian Bálint Hóman, Minister of Culture, planned to be unveiled in Székesfehérvár in 2015.

Kornis Gyula előadása az Országház delegációs termében a külföldi laptudósítók egyesülete meghívására 1938. február 8-án. Fotó: Gárdonyi Fotóriport (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár) Gyula Kornis giving a lecture in the Delegation Hall of Parliament at the invitation of the Association of Foreign Press Correspondents on February 8, 1938. Image by Gárdonyi Fotóriport (Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

2013-ban a pesti Hazatérés templomának lépcsőjén, 2017-ben a kálozi kastély parkjában és egy fővárosi szálloda udvarában, 2018 őszén Bodaszőlőn.

[...] Rather unusually, even the then president of the United States intervened in the emotionally overheated controversy, which was, not even free from gross insults, largely of low quality.'

In an interview, Gergely Gulyás rightly pointed out that if there is a statue of Gyula Horn, who took part in the crushing of the 1956 Revolution, it is difficult to argue against the erection of a Hóman statue. If judged by the same standards, either both or neither should have a statue. 'We

Ebbe a sorba illik Hóman Bálint történész, kultuszminiszter Székesfehérvárott 2015-ben felavatni tervezett szobra. [...] Az érzelmileg túlfűtött, durva személyeskedésektől sem mentes, javarészt színvonalatlan vitában szokatlan módon még az Egyesült Államok akkori elnöke is megszólalt."

Gulyás Gergely egy interjújában helyesen mutatott rá arra, hogy ha az '56-os forradalom levezetésében szerepet vállaló Hornnak lehet szobra, akkor nehéz a Hóman-szobor felállítása ellen érvelni. Ha egységes mércével mérünk, akkor vagy mindkettőnek, vagy egyiknek sem lehetne: „Nem feltételeztük azt, amikor valaki Horn Gyulának szobrot állít, vagy rá emlékezik, akkor azzal a kommunizmust, a diktatúrát, az egypártrendszert vagy az '56 utáni véres megtorlásokat sírná vissza, hanem tiszteletben tartottuk, hogy a kalapemelés a rendszerváltás utáni baloldal szabadon választott miniszterelnökének szól. Ehhez képest, ha valaki Hóman Bálintnak akar szobrot állítani, akkor azonnal az a megdönthetetlen vélelem, hogy az nem a kiváló tudós, a Székesfehérvárért vitathatatlanul sokat tett politikusnak, hanem a valóban vállalhatatlan és védhetetlen antiszemita megnyilvánulásoknak akar szobrot emelni. Nincs kettős mérce. Illetve sajnós ma a gyakorlatban még van, de ez nem helyes". Ugyanő 2016-ban a Donáth-szobor megghiúsult avatására írt esszéjében úgy fogalmazott, hogy „történelmünk nagyjai között olyanokat is számon tartunk, akiknek nem csupán életútjának egy adott korszaka ellentmondásos, hanem akiknek mártíriumától eltekintve életművük egésze az. Akiknek az esetében a mai megbecsülésünk alapja, hogy bűneik, hibáik, tévedésük felismerése után nem együtt éltek a hazugsággal, hanem nemet mondtak rá, akkor

did not assume that if someone erected a statue of Gyula Horn, or commemorated him, it signified nostalgia for communism, dictatorship, the one-party system, or the bloody retaliation after 1956; we respected the assumption that the tribute was to the freely elected prime minister of the post-regime change left. By contrast, if you dare to think of erecting a statue of Bálint Hóman, you immediately have to face the wild accusation that you do not in fact want to erect a statue to honour the outstanding scholar, a politician who unquestionably did a lot for Székesfehérvár, but a statue to honour his truly unacceptable and inexcusable anti-Semitic announcements. There should be no double standards. Unfortunately, they are still being applied in practice, but it should not be so.' He also wrote in his essay on the failed attempt at unveiling the Donáth statue in 2016 that 'among the greats of our history are included individuals whose careers were controversial not only in particular periods of their lives but, apart from their martyrdom, in their entirety. In their case, the basis of our appreciation today is that after recognising their sins, faults, and mistakes, they did not go on living with the lie, but said no to it, even if it required a huge sacrifice. When we bow our heads before their memory, it is not pretending that sin is a virtue. It is paying respect the heroism of new beginnings, including the sacrifice of life.' Gulyás is correct in saying that 'if in the course of the sometimes seemingly already pointless ideological skirmishes, opposing political camps are unable to find even a uniform standard against which human destiny, career path and performance can be measured equally, then the whole community will suffer. Then we will have no common heroes and no common history.'

is, ha ez óriási áldozatot kívánt. Amikor az ő emléküket előtt hajtunk fejet, akkor nem a bűnt tüntetjük fel erényként, hanem az újrakezdés életáldozatot is magában foglaló hősiességét.” Igaza van Gulyásnak abban, hogy „ha az időnként már tét nélkülök tűnő ideológiai küzdelemben az egymással szemben álló székértáborok még olyan egységes mércét sem képesek találni, amelyre tekintettel emberi sors, életút és teljesítmény egyformán mérhető, akkor annak a közösség egésze látja kárát. Akkor nem lesznek közös hőseink és nem lesz közös történelmünk sem.”

Pető Hunor képzőművész fel nem állított alkotása, valamint a Hóman személye és munkássága körül kialakult polémia és médiakampány joggal mutatott rá arra, hogy a közvéleményt megosztó személyeket ábrázoló művek felállítását meg kell előznie az adott téma történelmi feltárásának és alapos kibeszélésének. Előzetesen kell tisztáznunk, hogy kinek az emléke méltó köztéri alkotás formájában való megőrkítésre. Mert mit sem számít, hogy a fehérváriak többsége hálás szívvel gondolt a város egykori képviselőjére, és hogy a demokratikus Magyarország független bírósága felmentette a megbélyegzése alapjául szolgáló egykori népbírói ítélet alól, ha a társadalom véleményformáló részének többsége az életút vitatható mozzanatait kiemelve képes volt a tisztelők szándékát megakadályozni. Ahogyan az Ujváry Gábor szerkesztette dokumentum- és tanulmánykötet nem tudja orvosolni a 2015-ös szoborállítási fiaskót, úgy az olvasó kezében tartott mostani könyv sem vállalkozik ilyen lehetetlen küldetésre, ugyanakkor szeretnénk úgy bemutatni egy vitatott korszakot és politikai folyamatot, „hogyan összetett és hiteles képet alkothassunk történelmünk kimagasló személyiségeiről, korántsem fekete vagy fehér

The uninaugurated work of the sculptor Hunor Pető, as well as the polemics and media campaign surrounding Hóman's person and work, drew attention to the fact that the erection of works which portray individuals whose personalities divide public opinion must be preceded by a historical exploration and thorough discussion of the topic. We need to clarify in advance whose memory is worthy of being captured in the form of an artwork in public space. For little did it matter if the majority of Székesfehérvár's residents thought gratefully of their city's former MP, little did it matter if an independent court in democratic Hungary overturned the former People's Tribunal verdict—which was the cause of the stigma attached to his name: the larger opinion-forming part of society was still able to thwart the intentions of Hóman's admirers by emphasizing the controversial moments of his life. Just as the volume of documents and studies edited by Gábor Ujváry did not compensate for the failure of erecting the statue in 2015, so the current book is by no means intended to undertake such an impossible mission. We merely wish to present a controversial era and political process, in order to enable the reader to form a complex and authentic picture of outstanding personalities of Hungarian history, of the successes, failures, mistakes, perceived or real sins of their lives, neither all out black nor all out white, which shaped the fate of our entire nation.'

In the wake of the scandal that erupted around the Hóman statue in 2015, opponents of the memory policy of the government led by Viktor Orbán smelled blood. While in 2014 no one expressed disapproval of the erection of the Kornis

életútjuknak az egész nemzet sorsát alakítani képes sikereiről, kudarcairól, tévedéseiről, vélt vagy valós bűneiről.”

A Hóman-szobor körül 2015-ben kirobbant botrány nyomán vérszemet kaptak az Orbán Viktor vezette kormány emlékezetpolitikáját ellenzők: míg 2014-ben még senki sem fejezte ki rosszsallását a székesfehérvári Kornis-szobor felállítása miatt, 2019-ben már komoly tiltakozás övezte a váci Piarista Gimnázium és Kollégium tanévnyitóját, ahol Rétvári Bence államtitkár, Schmidt Mária történész, kormánybiztos és Fördös Attila polgármester avatta fel Juha Richárd Munkácsy-díjas művész Kornis Gyula-szobrát. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége közleménye szerint „Kornis egyike volt azoknak, akik hittek abban, hogy a magyar oktatási rendszerből és a magyar élet minél több területéről el kell távolítani a zsidó származású vagy zsidó vallású embereket. Kornis antiszemitizmus felvállalt és közismert volt. Szobrát társadalmi egyeztetés nélkül állították fel.

Az ötletgazda, a döntéshozó és a kivitelező érzéketlen volt mindazon magyarokra – köztük a még velünk lévő négyezer holokauszt-túlélőre és családtagjaira – akik bántónak találják ezt a gesztust. Nem ez az első eset, hogy ezt tapasztaljuk. A Mazsihisz továbbra is a leghatározottabban tiltakozik az arra méltatlan politikusok rehabilitálása miatt.” Az egyébként következetesen náciellenes piarista paptanár, filozófus, kulturális politikus Kornis az 1920-as évek elején valóban negatívan írt a zsidóság társadalmi szerepéről, ám az általa felvetett kérdéseket a vészorszakhoz közeledve maga is átértékelte, s talán nem meglepő, hogy a háborúban a Gestapo tartóztatta le, majd a világhégés után a kommunisták telepítették

statue in Székesfehérvár itself, in 2019 angry protests cast a shadow on the opening of the academic year of the Piarist Grammar School in Vác, where Secretary of State Bence Rétvári, historian and Government Commissioner Mária Schmidt, and Mayor Attila Fördös unveiled the statue of Gyula Kornis, made by Munkácsy Prize-winning artist Richárd Juha. According to a statement made by the Federation of Hungarian Jewish Communities (Mazsihisz), 'Kornis was one of those who believed that people of Jewish descent or Jewish religion must be removed from the Hungarian educational system and from as many areas of Hungarian life as possible. Kornis' anti-Semitism was committed and well-known. His statue was erected without prior public consultation. Those who initiated, approved, and implemented the project were insensitive to the feelings of all Hungarians—including the four thousand Holocaust survivors still with us and their families—who find this gesture deeply hurtful. This is not the first time we have experienced this. Mazsihisz will continue to protest most strongly against the rehabilitation of unworthy politicians.' Kornis, an otherwise consistently anti-Nazi Piarist priest, philosopher, and cultural politician, did write negatively about the social role of Jewry in the early 1920s, but, with the Holocaust looming, he re-evaluated the issues he had raised himself, and, perhaps unsurprisingly, he was arrested by the Gestapo during the war; later on, after the war, he was displaced, and his career was ruined, by the Communists. We do not identify with the anti-Semitic statements of Kornis or Hóman. We strongly condemn them along with all forms of anti-Semitism. We know, however, that everything must be interpreted and evaluated within the con-

A székesfehérvári városháza egy múlt század eleji képeslapon
The City Hall of Székesfehérvár on a picture postcard from the early 20th century

ki, s lehetetlenítették el. Kornis és Hóman antiszemita mondataival mi nem azonosulunk, azokat az antiszemitizmus valamennyi formájával egyetemben mélyen elítéljük, ugyanakkor tudjuk, mindent a maga korában és kontextusában kell értelmezni és értékelni, az ettől eltérő módszertanok komoly károkat okozhatnak, illetve ki kell jelenteni, hogy a hazai zsidóság szerepének, vagy egyes zsidó származású magyar politikai szereplőknek a kritikus értékelése még nem egyenlő az antiszemitizmussal.

2015 decemberében még nem dőlt el véglegesen, hogy raktárban marad a Fehérvárra szánt Hóman-szobor. A színvonalatlan sajtóvita közepette komolyabb elemzések is megjelentek:

text of its own epoch. A different approach may cause serious damage. It should also be stated that the critical assessment of the role of Hungarian Jewry, or of certain Hungarian political actors of Jewish origin, is not yet equal to anti-Semitism.

In December 2015, it was not yet decided definitively whether the Hóman statue for Fehérvár would remain in storage. From the midst of a substandard debate in the press, more serious analyses also emerged occasionally.

Art historian József Mélyi, who could be hardly blamed for a conservative political bias, explained in his article analyzing the events that [o]ver the past two years, statues have been erected in Székesfehérvár to honour the key figures of Hungarian

a konzervatív politikai elfogultságokkal nehezen vádolható Mélyi József művészettörténész a szoborállításokat elemző írásában például kifejtette, hogy „Székesfehérváron az elmúlt két év során egy jól körülírható ideológiai program jegyében a két világháború közötti magyar kultúrpolitika meghatározó egyéniségeinek, Klebelsberg Kunónak és Kornis Gyulának állítottak emlékművet, a sorozat a városi tervek szerint most egészül ki a harmadik elemmel, Hóman Bálint egészalakos portréjával. A három kultúrpolitikust kiemelő és összefűző ideológiai programhoz helyszínt és gyakorlati támogatást az önkormányzat vezetése, tágabb elméleti bázist pedig a helyi Kodolányi János Főiskola biztosított, amely 2010-ben Hóman-, 2012-ben pedig Klebelsberg-konferenciát rendezett. Bár a szobrok felállításának kezdeményezői esetenként különbözőek, és a támogatások között is más-más minisztériumi, állami és városi források találhatóak, a szobrász személye mellett a szűkebb szellemi háttér is azonos. Pető Hunor alkotásai mögött mindenekelőtt Ujváry Gábor történelmi és L. Simon László kultúrpolitikai elképzelései húzódnak. [...]

L. Simon, aki szorosán és szinte szentimentálisan kötődik Klebelsberg kultúrpolitikus-alakjához, szintén ebben a hármasságban látja saját politikai szerepvállalásának vonatkoztatási keretét. Beszédes, hogy egy blogján megjelent írásában, az akkoriban általa vezetett Nemzeti Kulturális Alap húsz évére visszatekintve kizárólag a három előkép szavait idézte. A Kornis-szobor avatására írt beszédében pedig már egyértelműen a három kultúrpolitikust középpontba állító program mellett tesz hitet: »ha nincs Kornis, akkor a kiváló Hóman Bálint sem vihette volna tovább politikusként a klebelsbergi örökséget. Székesfehérvár

cultural policy between the two world wars, Kuno Klebelsberg and Gyula Kornis, in the spirit of a well-defined ideological program. According to city plans, a third element, a full-figure statue of Bálint Hóman will now be added to the series. The local government provided the site and practical support for the ideological program highlighting and connecting the three cultural politicians, and the local János Kodolányi University, which organized a Hóman Conference in 2010 and a Klebelsberg Conference in 2012, provided a broader theoretical basis. Although the initiators of erecting the sculptures are sometimes different, and the funds earmarked for the projects include different ministerial, state, and city sources, the sculptor and the narrower intellectual background remain the same. Behind the works of Hunor Pető are, above all, the ideas of the historian Gábor Ujváry and the cultural politician László L. Simon. [...]

L. Simon, who is closely and almost sentimentally attached to the cultural-political figure of Klebelsberg, also sees in this trinity the frame of reference for his own political role. It is telling that in an article published on his blog, looking back at the twenty years of the National Cultural Fund he led at the time, he quoted only the words of his three role models. In his speech at the inauguration of the Kornis statue, he seems to be a firm advocate of a program that focuses on the triumvirate of those cultural politicians: “Had there been no Kornis, the excellent Bálint Hóman could not have carried on with the Klebelsberg heritage as a politician either. Thus, Székesfehérvár is not only the historical capital of the nation, not only a medieval coronation city and royal burial grounds, but also a symbolic city for the search

tehát nem csupán a nemzet történelmi fővárosa, nem csupán középkori koronázó város és királyi temetkezési hely, hanem a nemzeti identitást megerősíteni szándékozó konzervatív politika útkeresésének, a két világháború közötti Magyarország progresszív kultúrpolitikájának szimbolikus városa. Az a város, ahol egyszerre érezhette otthon magát e politika három meghatározó, a mai konzervatívoknak is szellemi hátteret nyújtó alakja: Klebelsberg, Hóman, Kornis.«

Az idézet tulajdonképpen maga a történelmi kontinuitást, a nemzeti identitás megerősítését, a régi szellemiség mai példázatszerűségét középontba állító program. Klebelsberg, Hóman és Kornis vasháromszöget alkotó szobor-együttese szimbolikusan képviseli a nemzeti, illetve a keresztény-nemzeti gondolat elsődlegességének elvét. Egy olyan korszakot idéz meg, amelyben a kultúrpolitika centrális jelentőségre tett szert, s amelyben az oktatás és a tudomány fejlesztését a kultúrfőlény megteremtésének igénye motiválta” – vélte Mélyi 2015-ben.

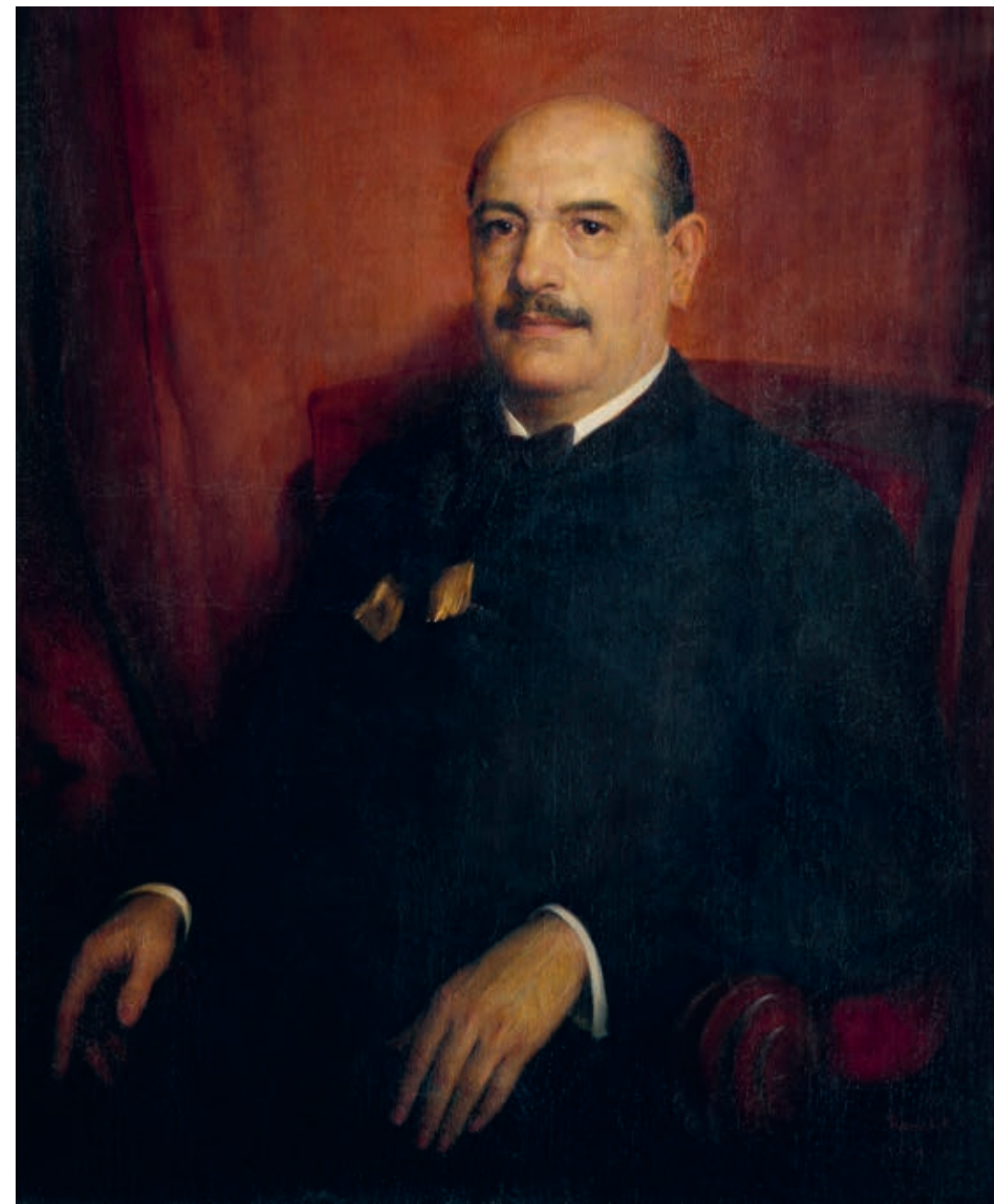
A tervezett szoboregyüttes tehát nem jött létre, ugyanakkor továbbra is reméljük, hogy képesek leszünk történelmünk sorsfordító időszakainak kiemelkedő szereplőit kellő távolságtartással értékelni, s egy-egy életműnek a követendő mozzanataira rámutatni. Orbán Viktor 2015 nyarán így fogalmazott Székesfehérvárott: „emlékezzünk meg arról, hogy ennek a városnak Hóman Bálint volt az országgyűlési képviselője, akit nemrégiben jogi értelemben teljes mértékben rehabilitáltak. Ez a városunk rehabilitációját is jelenti, ezért üdvözljük ezt a döntést, és örülök annak, hogy Hóman Bálint emléke Székesfehérvár városából nem tűnik el, és reméljük, hogy hamarosan a tudományos és közéleti rehabilitáció is meg fog történni.” Ez utób-

for a conservative policy aimed at strengthening national identity, Hungary’s progressive cultural policy between the two world wars. It is the city where three decisive figures of this policy—Klebelsberg, Hóman, and Kornis—who also provide a spiritual background for today’s conservatives, could feel at home at the same time.”

The quote is, in fact, the programme itself—a programme that focuses on historical continuity, on the strengthening of national identity, on the exemplary nature of the old spirituality today. The ensemble of the statues of Klebelsberg, Hóman and Kornis forming an Iron Triangle symbolically represents the principle of the primacy of national and Christian-national thought. It evokes an era in which cultural policy gained central importance and in which the development of education and science was motivated by the ambition to create cultural supremacy’, wrote Mélyi in 2015.

Thus, the planned ensemble of sculptures has been shelved, but we still hope that we will be able to evaluate the outstanding figures of the turning points of Hungarian history objectively, and point out the moments to be followed in each oeuvre. In the summer of 2015, Viktor Orbán put it this way in Székesfehérvár: ‘let us remember that Bálint Hóman was Member of Parliament for this city, and that he has been fully rehabilitated in a legal sense recently.

This also means the rehabilitation of our city, so we welcome the decision, and I am glad that the memory of Bálint Hóman will not disappear from the city of Székesfehérvár, and we hope that scientific and public rehabilitation will take place soon.’ We will certainly have to wait for many years for the latter to take place indeed. In the meantime, let us be content with the knowledge

Hóman Bálint Kövesdy Géza 1943-ban készült festményén
Bálint Hóman in a 1943 painting by Géza Kövesdy

biakra még minden bizonnyal hosszú éveket kell várunk. Addig is elégedjünk meg azzal a tudattal, hogy Klebelsberg, Kornis és Hóman nagy egyéniségekként nemcsak nagy dolgokat valósítottak meg, hanem olyan szintetizálásra voltak képesek, amelyre csak nagyon kevesek. Rendszerformáló gondolataik az oktatásról, a tudományról, a kultúra identitást alakító erejéről, az erkölcs szerepéről, a korszerű nemzetfogalomról ma is mélyen aktuálisak. Nem árt önmagunkat, s persze gyermekeinket, különösen a Klebelsberg- és Korniszobrok mellett naponta elhaladó székesfehérvári ciszteres diákokat emlékeztetni arra, amit Klebelsberg 1924-ben az iskolájukban elmondott: „Politikai messiásvárás vett erőt a nemzetben. Valamilyen csodaszertől, valami balzsamtól várják sorsuk jobbrafordulását. Azt hiszik, hogy valami rejtélyes erővel egy csapásra ki tudunk emelkedni bajaink tengeréből. Én kénytelen vagyok ezeket a rózsás illúziókat elrontani és szüntelenül ismétlem: a mi sebeinkre nincsen balzsam és nem fog rajtunk senki sem segíteni. Csak önmagunkon segíthetünk és csak egy eszközzel segíthetünk, s ez az eszköz a munka.”

Agárdon, 2020 decemberében

that Klebelsberg, Kornis, and Hóman, as great individuals, did not only accomplish great things, but were capable of a synthesis that very few are capable of.

Their system-forming thoughts on education, science, the power of culture to shape identity, the role of morality, and the modern concept of the nation are still deeply relevant today. It does no harm to remind ourselves, and of course our children, especially the Cistercian students in Székesfehérvár who pass by the Klebelsberg and Kornis statues every day, to what Klebelsberg said at their school in 1924: ‘A kind of political messianic anticipation has taken hold in the nation.’

People expect some miracle drug, some balm, to make their fate change for the better. They think that some mysterious force can lift us from the sea of despair in one fell swoop. I am forced to spoil these rosy illusions and repeat over and over again: there is no balm for our wounds and no one will help us. We can only help ourselves, and we can only help with one tool, and that tool is work.’

Agárd, December 2020

Klebelsberg

L. SIMON LÁSZLÓ

Klebensberg Kuno fehérvári szobránál*

At the Statue of Kuno von Klebensberg in Székesfehérvár*

Kelet- és Közép-Európa zezugos tájain sok-sok generáció belénk égett tapasztalata miatt érezzük úgy, hogy nemzedékről nemzedékre újra kell kezdenünk az életünket, vagy hogy apáink és nagyapáink félbehagyott életét és művét kell folytatnunk, befejeznünk. S vannak köztünk sokan olyanok is, akik egy vagy több hatalmas fordulatot, rendszerek bukását és újabbak születését élték meg, s egy élet során többször újrazkezdtek azt, amit akaratukon kívül hasított ketté a politika kegyetlen szeszélye.

Igaz ez a nemzetünk történetére is. Hóman Bálint a Magyar Történelmi Társulat 1933. május 4-én tartott közgyűlésén elmondott, gróf Klebensberg Kunóról szóló emlékbeszédében emlékeztetett arra, hogy „a magyar nemzet történetét Klebensberg Kuno egy ízben nagy katasztrófákat követő újrazkezdések sorozatának nevezte. Megállapításában sok az igazság. Bár az újrazkezdések

From generation to generation, the need to start life anew, or to continue and complete the half finished life and work of fathers and grandfathers, has been the experience of many generations in Eastern and Central Europe. There are also many among us who experienced more than one crucial turning point in their lives, saw the collapse of regimes and the emergence of new ones, and had to start from scratch, several times over their lifetime, everything that the cruel whims of politics had torn asunder.

All this is true for the history of our nation as well. Addressing the general meeting of the Hungarian Historical Society on May 4, 1933, in a speech to commemorate Count Kuno von Klebensberg, Bálint Hóman reminded his audience that 'Klebensberg once called the history of the Hungarian nation a series of restarts after

* Elhangzott 2013. november 13-án a székesfehérvári Szent István Emlékév és a Ciszterci Szent István Gimnázium jubileumi ünnepeinek keretében a középiskola bejárata előtt állított, egészalakos Klebensberg-szobor avatásakor, Klebensberg Kuno születésének 138. évfordulóján.

* Presented on November 13, 2013, the 138th birth anniversary of Kuno von Klebensberg, at the inauguration of the full figure statue of Klebensberg erected outside the entrance of the Saint Stephen Grammar School of the Cistercians in Székesfehérvár, in the framework of the Saint Stephen Memorial Year and the jubilee celebrations of the school.

ismétlődése együtt jár az emelkedés és hanyatlás korszakainak ritmikus váltakozásával s ezért minden történeti folyamatra jellemző, a magyar történetben mégis egész különös hangsúllyal jelentkezik. Nemzetünk sajátos földrajzi elhelyezkedésének, történeti adottságának és külpolitikai viszonyainak következtében a magyar történelem nagy korszakaiban megfigyelhető lendületes előrehaladást és nagyvonalú fejlődést minduntalan erőszakos beavatkozások, nagy nemzeti katasztrófák keresztették s a nyugodt és egyenletes fejlődés menetét hirtelen összeomlások zavarták meg. E katasztrófák mindannyiszor új kezdeményezéseket tettek szükségessé, újakezdéseket a nemzeti élet minden területén. A magyar nemzet életének katasztrófális válságaiból mindannyiszor megifjult erővel indult új élete, új emelkedés és új virágzás magaslata felé, mert épp a katasztrófák után támadtak fiai, kik a végső pusztulás veszedelmét felismerve és avval tudatosan szembeszállva, a nemzeti élet minden ágazatában erőteljes kezdeményezésekkel alapozták meg az új fejlődést biztosító intézményeket, céltudatosan jelölték ki az új utakat. A Trianon-utáni újakezdés korszakának ily kezdeményező egyénisége volt a magyar kulturális élet területén [...] gróf Klebelsberg Kuno.”

Klebelsberg persze a saját életében is megtapasztalta a nagy katasztrófákat és az újakezdéseket, az előre láthatatlan és a senki által nem várt, megjósolhatatlan fordulatokat. Gondoljunk csak a nagy háborúra, a tanácsköztársaság tomboló terrorjára, Horthy szerepvállalására, a király nélküli királyságra, valamint az ország széthullására, Trianon máig feldolgozatlan, talán örökre feldolgozhatatlan traumájára. S ha nem hal meg oly korán, akkor megtapasztalhatta volna mindazt, amit a nálánál tíz évvel fiatalabb Hóman megélt,

major disasters. There was more than a pinch of truth in that observation. Although the repetition of new beginnings is associated with the rhythmic alternation of periods of rise and decline and is thus characteristic of all historical processes, it is nevertheless of particular emphasis in Hungarian history. Due to the country's peculiar geographical location, its historical heritage and foreign policy relationships, vigorous progress and large scale development in great periods of Hungarian history got stalled at every turn by aggressive interventions and major natural disasters, and the process of peaceful and steady development was disturbed by abrupt breakdowns. Every time, such disasters required a fresh start in all areas of national life. Terrible crises in the life of the nation never failed to give rise to vigorous new beginnings taking off towards new heights of ascent and prosperity, for it was always in the wake of calamity that, realising and deliberately confronting the threat of ultimate destruction, men of verve, initiative and purpose came to the fore to lay the foundations and lay out the tracks in all sectors of national life for new institutions to ensure renewed development. Such a personality of initiative in the field of Hungarian cultural life was [...] Count Kuno von Klebelsberg in an era of new beginnings in the wake of the Treaty of Trianon.’

Of course, Klebelsberg had ample opportunity to experience unexpected and unpredictable twists and turns, great disasters and fresh stars in his own life. Think of the great war, the raging terror of the Soviet Republic, Horthy's involvement, the kingdom without a king, the country's disintegration, and the still undigested, perhaps forever incomprehensible, trauma of Trianon.

Klebelsberg Kuno miniszter az 1920-as években. Veres felvétele (Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár)
Minister Kuno Klebelsberg in the 1920s. Photograph by Veres (Source: Metropolitan Ervin Szabó Library)

s részben elszenvedett: a II. világháborúba sodródást, a bécsi döntéseket, a holokauszt szennyét, a háború utáni reménykedés és demokratizálódás kommunisták általi eltaposását. Rendszerek porba hullása, remények szertefoszlása – mondhatnánk a 20. századi magyar történelemről, nem felejtve, hogy közben mindig voltak olyanok, akik az újkezdés motorjaivá, sőt máig ható szimbólumaivá tudtak válni. Közülük is kiemelkedik a Bethlen-kormány kultuszminisztere, az elmúlt másfél évszázad legnagyobb magyar kultúrpolitikusa.

Ennek az állításomnak nem mond ellent az, hogy Klebelsberg személyét és munkásságát is erősen támadták. Hóman szerint „művelődéspolitikai törekvései, alkotásai, egész kultúrpolitikai koncepciója és annak egyes részletei még életében és halála óta is sok gáncsban és kárhoztatásban részesültek. Törekvéseit irreálisnak, alkotásait és szervezéseit túlméretezettnek, politikáját elhibáztattnak mondták s a gáncsoskodóknak még a világválságban gyökerező súlyos állampénzügyi helyzetért is őt okoló epés bírálata – sajnos – széles rétegekben visszhangra talált. Pedig ez a részletek szemszögéből ítélkező kritika merőben igaztalan volt, mert nem ismerve fel Klebelsberg politikájának irányító elvét, az alkotásaiban rejlő maradó értékek mérlegelésére, munkássága igazi jelentőségének értékelésére is képtelennek bizonyult.”

A mindennapok politikai mocsárküzdelmeitől egy kicsit elemelkedve, egyúttal Hómannak is elmentmondva állíthatjuk, hogy Klebelsberg nagyságát már életében elismerték kortársai és közvetlen utódai: 56 éves korában bekövetkezett, váratlan halála mélyen megrendítette a politikai elitet, amely méltóképpen köszönt el tőle. A kultuszminiszter temetése körüli megmozdulás hasonló volt Kossuth Lajos 1894-es temetéséhez, csakhogy őt

And, had he not died so early, he might have had to experience everything that Hóman, ten years his junior, was to experience and, partly, suffer: the country's drift into World War II, the Vienna Awards, the shame of the Holocaust, the crushing by the Communists of postwar hope and democratization. Admitting that 20th century Hungarian history is one of regimes collapsed and hopes dispelled, we must not forget that there were always those who became the driving force, and even iconic symbols, of new beginnings. Even among them stands out the Minister of Culture of Bethlen's government, the greatest Hungarian cultural politician of the past one hundred and fifty years.

The truth of this statement is not invalidated by the fact that Klebelsberg's person and work have both been vehemently attacked. According to Hóman, 'his cultural political ambitions, his work, his entire cultural political conception and some of its details received a barrage of criticism and condemnation both in his lifetime and after his death. His aspirations were called unrealistic, his works and projects oversized, his policies mistaken; the captious would even assert that he was to blame for the serious condition of state finances, which were actually rooted in the global crisis—unfortunately, even this venomous criticism resonated with many people. However, focused on details, the judgement was totally unjust: failing to recognise the governing principle of Klebelsberg's policies, it was incapable of acknowledging the lasting value and the true significance of his work.

Rising a little above the everyday mudslinging of political campaigns, and also refuting Hóman's assertion, we might say that the greatness of

Klebelsberg Kuno a Szent Imre-év ünnepségén Sipőcz Jenő, Ripka Ferenc és mások társaságában Budapesten. A Szent Imre-évet 1930. május 18. és 1931. május 3. között tartották meg Szent Imre herceg halálának 900. évfordulója alkalmából. Kallós Oszkár felvétele (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár)
Kuno Klebelsberg at the Year of Saint Emeric celebrations in the company of Jenő Sipőcz, Ferenc Ripka and others in Budapest. The Year of Saint Emeric was celebrated between May 18, 1930 and May 3, 1931 on the occasion of the 900th anniversary of the death of Prince Saint Emeric.
Photograph by Oszkár Kallós (Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

a hatalomban levők is elbúcsúztatták. Klebelsberg Kossuthhoz hasonlóan a Nemzeti Múzeumban ravatalozták fel, húszezer ember jelent meg a szertartáson, és hatalmas tömeg vett részt a szegedi temetésen is. Halála után hét évvel, 1939-ben emlékművet emeltek a tiszteletére a fővárosi Eskü – ma Március 15-e – téren. Grantner Jenő klaszszicizáló szoborcsoportjának a kálváriája viszont

Klebelsberg was already recognised by his contemporaries in his lifetime and his immediate successors: his sudden, early death at the age of 56 shocked a political elite that bid him a solemn farewell. The excitement around Klebelsberg's funeral was similar to that surrounding Kossuth's funeral in 1894 except that the minister was seen off by those in power as well. Like

jól jelzi, miként próbálták a szocialista diktatúra idején személyét és óriási életművét kitörölni a kollektív emlékezetből.

Az alkotást 1939. május 14-én avatták fel; Horthy Miklós kormányzó és felesége, Klebelsberg özvegye és Glattfelder Gyula csanádi püspök jelenlétében Teleki Pál miniszterelnök mondott beszédet. A mű mellékalakjai Klebelsberg munkásságnak lényegére mutatnak rá: az ülő nőalak a művészetet, a férfi a tudományt jelképezi. A világháborúban megsérült szoborcsoport mellékalakjait Adyligeten állították ki; a szovjetek nyomán járó hatalmasságoknak eszükbe sem jutott a szobrot helyreállítani. Erre egészen 2001-ig kellett várni, amikor is Tóth Kálmán restaurátor munkájának eredményeképpen a budai Ciszterci Szent Imre gimnázium és templom között talált otthonra. Méltó helyre került az egykori ciszterdiák szobra, hiszen miniszterként komoly szerepet vállalt a patinás budai iskola életében: az 1929-re felépült nagy gimnáziumi épület, a Wälder Gyula tervezte csodás neobarokk palota építési költségeinek a felét – állami támogatásként – a kultuszminiszter folyósította, míg a másik felét a ciszter rend ökonómusa, Hagyó-Kovács Gyula gazdálkodta ki. (Ugyanaz a Hagyó-Kovács, aki jószágigazgatóként a ciszterciek 31 000 katasztrális holdnyi birtokát irányította Előszálláson, s akinek a működése során a Fejér megyei uradalom az ország második legkorszerűbb, legjövödelmezőbb mezőgazdasági nagyüzeme lett. E jelentős gazdasági és szellemi teljesítménynek adózva avattuk fel Dékány Árpád Sixtus főapáttal a Nemzeti Kulturális Alap köztéri-szobor-állítási programjának keretében elkészült Hagyó-Kovács Gyula-mellszobrot az előszállási ciszter kastély előtti parkban.) S ha már az 1912 óta működő budai ciszterci gimnázium környeze-

Kossuth, Klebelsberg lay in state in the National Museum, with twenty thousand people in attendance at the ceremony, and a large crowd at the funeral in Szeged. In 1939, seven years after his death, a monument was erected in his honour in the capital's Eskü Square (today, Március 15-e tér). The vicissitudes of Jenő Grantner's neo-classical monument are however a good indicator of the attempts the Communists made to erase Klebelsberg's personality and his vast oeuvre from collective memory.

The monument was inaugurated on May 14, 1939; the address was held by prime minister Pál Teleki in the presence of Regent Miklós Horthy and his wife, Klebelsberg's widow, and Catholic bishop Gyula Glattfelder. The figures at both sides highlight the essence of Klebelsberg's work: the seated female figure is an allegorical representation of art; the male figure, of science. The monument was badly damaged in World War II, and the figures were removed to Adyliget; to the Communists, it never occurred to restore the statue. That had to wait until 2001, when the work was carried out by Kálmán Tóth, and the restored monument was moved to its current site between the Cistercian Grammar School and the Szent Imre Church in Buda. Thus was its rightful place given to the statue of the former Cistercian student who once, as Minister, assumed a major role in the life of the prestigious school in Buda: half of the funds towards the construction of the magnificent neobaroque palace housing the school, designed by Gyula Wälder and completed in 1929, was disbursed as a government grant by the Minister of Education, while the other half was saved up by Gyula Hagyó-Kovács, the steward of the Cistercian order. (Hagyó-Kovács managed

tében áll egy Klebelsberg-szobor, akkor a kétszáz éve a ciszterek fenntartásában működő 325 éves fehérvári iskola sem feledkezhet meg az egyik legkiválóbb diákjáról, aki ráadásul mindig hűséges volt Székesfehérvárhoz, valamint egykori alma materéhez és a ciszterci rendhez is.

A székesfehérvári cisztercita rendi főgimnázium kétszáz éves jubileumi ünnepén, 1924. november 9-én elmondott beszédében Klebelsberg kifejtette, hogy „itt nem egyszerű iskoláról van szó, hanem olyan nagyjelentőségű kultúrintézményről, amely beleszövődött a magyar művelődés életébe”. Egy olyan intézményről, amelynek a falai között a tudás, a műveltség átadásán túl az identitás, az erkölcs megerősítése, azaz a keresztény alapú nevelés is a pedagógiai munka fundamentumának számított. Sokat gondolkodott azon, „mi a titka a cisztercita nevelés nagy sikereinek. Én ezt az erkölcsi erők fennmaradásának törvényében látom – mondta Klebelsberg koronázó városunkban. – Ismerjük a természettanból a fizikai erők fennmaradásának törvényét. Ha a természet öntudatlan erői ekként fennmaradnak, hogy enyészhetnének el az erkölcsi erők, melyek belső kedélybeli munkának gyümölcsei. Az a sok lemondás, önmegtágadás, áldozatkészség, mellyel tele van a szerzetes tanárnak lelke, mikor nevel és tanít, nem enyészik el, hanem mint eleven vagy lappangó erő él tovább a tanítványok lelkében. Gondos pszichológiai analízis kimutathatná, hogy egy-egy szép elhatározásnak, nagy tettnek, termékeny alkotásnak impulzusát valamikor régen a tanár szava, a tanár példája adta meg. Jó öreg tanáraink a fehérvári gimnáziumban megtanítottak bennünket erősen akarni, nyomatékosan cselekedni, a hazát szeretni, az Istent félni és ezek az erkölcsi erők fennmaradtak és élnek bennünk tovább. Bizonyára

the Cistercians' estate of 31,000 cadastral acres at Előszállás; the estate in Fejér county became the second most modern and most profitable large farm in the country during his stewardship. As a tribute to his considerable economic and intellectual performance, Chief Abbot Árpád Sixtus Dékány and I inaugurated, within the framework of the public sculpture program of the National Cultural Fund, a bust of Gyula Hagyó-Kovács in the park outside the Előszállás Cistercian mansion.) Now if a statue of Klebelsberg stands in the vicinity of a Cistercian grammar school opened in 1912, how could the 325-year-old school in Székesfehérvár, managed by the Cistercians for two hundred years, forget one of its finest students who remained always loyal to the city, his alma mater, and the Cistercian Order as well?

'It is not simply a school but an important cultural institution fully integrated into the life of Hungarian culture,' said Klebelsberg in his address on November 9, 1924, the 200th anniversary of the Cistercian Grammar School in Székesfehérvár—a school where, from generation to generation, the strengthening of identity and morality, that is, Christian-based education was also fundamental besides the passing down of knowledge and education. Klebelsberg had been 'wondering a lot about what might be the secret to the wonderful success of Cistercian education. I think,' he went on, 'it consists in the conservation of moral forces. Physics has taught us about the law of conservation of energy. If the unconscious forces of nature are conserved, how could moral forces, the fruits of the internal workings of the mind, ever perish? All that renunciation, self-denial, sacrifice, which fills the

Herman Ottó emlékművének leleplezése a Nemzeti Múzeum kertjében 1930. május 29-én. A képen Hóman Bálint, a Nemzeti Múzeum főigazgatója, Horvay János, az emlékmű alkotója, Herman Miksa nyugalmazott miniszter, Peyer Károly képviselő, gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)
Unveiling of the monument to Otto Herman in the garden of the National Museum on May 29, 1930.
Pictured in the photo are Bálint Hóman, Director General of the National Museum, János Horvay, creator of the monument, retired minister Miksa Herman, Member of Parliament Károly Peyer, Minister of Culture Count Kuno Klebelsberg
(Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

sokan vannak régi tanítványok e teremben, akik a kotangens-tételt már nem tudják levezetni, sem a rendhagyó görög igék aoristosát megmondani, de a feledékenység morzsoló ereje semmit sem vett el bennük abból az erkölcsi útravalóból, amit cisztercita nevelőjüktől az életre kaptak.”

soul of a teacher monk when he teaches, will never perish; it will live on in the souls of students as a vigorous, latent force. Careful psychological analysis might reveal that the momentum for a good decision, a great deed, or a fertile work, was a word once given or an example set by a teacher.

Klebelsberg életre szóló muníciót kapott a fehérvári iskolában; számtalanszor kiemeli oktatóit, különösen irodalomtanárát, a későbbi zirci apát Werner Adolfot, de az alma mater történetén elmerengve megemlíti Werner nagy elődjét, Dréta Antalt is, aki „1812 és 1814 között egyesíti a pilisi, pásztói és zirci apátságokat, ezzel véget vet az erők elforgácsolásának és megveti az anyagi alapot ahhoz, hogy az egri gimnázium mellé 1813-ban a rend már képes átvenni a székesfehérvári és pécsi gimnáziumot, mely ténnyel voltaképpen megalapítja a ciszterci rendet mint magyar tanítórendet”. Mi Fejér megyében Dréta Antalra mint településalapító is emlékezünk; az egykor szebb nevű Mezőfalva általános iskolájának a szomszédságában neki is állítottunk szobrot ebben a kormányzati ciklusban, hiszen 1811-ben ő hozta létre Hercegfalvát.

*

Ha valakivel sokat foglalkozik az ember, észrevétlenül is személyes érzelmi viszonyba keveredhet vele. Mintha személyesen ismerte volna, mintha látta volna feltűnni a Parlament folyosóján, mintha elment volna mellette a szegedi Dóm téren valamelyik nyári délután, s mintha egyszer meg is szorította volna a kezét a fehérvári iskola lépcsőjén, amikor elkísérte a kisgimnazista lányát az első tanítási napon.

Én is így vagyok Klebelsberggel, s tudom, hogy amiként megveregetem édesapám sírja fölött az obeliszket, mintha férfiasan vállon vagy háton üténék egymást, hasonlóképpen fogok Klebelsberg Kuno szobrához érni ifjú- és felnőttkorom meghatározó városában járva. Mert ismerem őt, érteni vélem a lelkesedését; nemcsak a nyelvünk és a kultúránk azonos, hanem a kultúrpolitika erejébe vetett hitünk is közös, és talán még a habitusunkban

Our good old teachers at the grammar school in Székesfehérvár taught us how to will and act strongly, how to love this country, and how to fear God—and these moral forces have survived and continue to live within us. Surely there are many alumni in this room who could no longer find the values of trigonometric functions or list the irregular aorist stems of Greek verbs; no forgetfulness has however diminished the moral power their Cistercian teachers supplied them with for life.’

The Székesfehérvár school supplied him ammunition for life: time and again, Klebelsberg remembered his teachers, particularly his teacher of literature Adolf Werner who was later to become Abbot of Zirc; musing on the history of his alma mater, he also mentioned Werner’s great predecessor Antal Dréta who ‘[p]utting an end to the fragmentation of forces, [...] merges the abbeys of Pilis, Páztó and Zirc between 1812 and 1814, and forms the material basis for the Cistercians to take over in 1813 the grammar schools in Székesfehérvár and Pécs alongside the one in Eger, thereby establishing the Cistercians as a Hungarian educational order.’ Here, in Fejér county, we also remember Antal Dréta as the founder, in 1811, of the village Hercegfalva (today Mezőfalva); a statue, erected in his honour during the current term of this government, stands outside the village school.

*

If you spend much time studying the life and work of an individual, a personal relationship will develop almost imperceptibly. You will have the impression as if you knew him in person; as if you had seen him appear in the corridors of Parliament;

Klebelsberg Kuno szobra a Ciszterci Szent István Gimnázium bejáratánál, 2014. Bodó Gábor felvétele
Statue of Kuno Klebelsberg at the entrance of the Cistercian Order's St. Stephen Grammar School, 2014. Photograph by Gábor Bodó

is van hasonlóság. Ravasz László református püspök mondta róla, hogy „Klebelsberg a poros, olajos szerkezetben a konok acélrugó. Sohasem értettem mohó sietését, tervben és tettben való telhetetlenségét. Most már látom, hogy valami ösztön csilingelt benne: az idő rövid, magyar embernek sietni kell, mert századokat késtünk. »Munkálkodjatok, míg nappal vagyon, mert eljő az éjszaka, mikor senki sem munkálkodhatik.« Összegyűjtötte és felgyűjtötte a mának minden olaját, kölcsönkérte és elégette a holnap olaját, mert ránk szakadt tegnapok bús örökségét akarta elűzni. Minden vonalat kirajzolt, minden követ megmozdított s útnak indított romok és templomok közt kinyúlt alakja, mint egy modern magyar Palladioé. Lényének idegenségét az adta, hogy onnan jött, ahol a renaissance pápák, fejedelmek, mecénások a tevékenység és alkotás lázában égve építenek és újra építenek, kortársaikat kihasználva és lenézve, s egyedül csak az utókor dicséretét szomjúzva. Ő volt a legkonkrétabb, leggyakorlatibb s ugyanakkor a legnagyobb álmú magyar kultúrpolitikus... Tanítása az a szívós, elszánt munka, mely a természet könyörtelen konokságával dolgozik, mint a fecskébe szorított építő ösztön, mely Arany János szerint lerombolt fészket késő nyárban is újra kezdi rakni, még ha kora ősszel el is kell röppennie belőle. Ő is elröppent befejezetlen alkotásai közül, mint az Arany János fecskéje, nem azért, mert későn kezdte a fészekrakást, hanem azért, mert az ősz kegyetlenül korai volt.”

„Nincs időnk” – írta maga Klebelsberg is, s nincs időnk nekünk sem. Magam is nyughatatlan természet vagyok, ezért érzem át, s értem meg Klebelsberg mohó sietségét, tervben és tettben való telhetetlenségét. Az az ösztön csilingel bennünk is, kései utódokban, amire Ravasz László oly pontosan rámutatott: „az idő rövid, magyar

as if you had passed him in the Szeged Cathedral Square one summer afternoon; as if you had shaken hands with him on the steps of the school in Székesfehérvár when you had walked your daughter to school on the first day.

This is the way I feel towards Kuno von Klebelsberg, and I know that the way I pat the obelisk on my father's grave—as if we tapped each other on the back, like men are wont to do—I will pat Klebelsberg's statue when I return to the city of my formative years. I know him; I think I understand his enthusiasm; it's not only that we share a common language and a common culture; I also share his confidence in the power of cultural policy; I may also be like him in terms of attitude. 'Klebelsberg,' said Reformed bishop László Ravasz, 'is a stubborn steel spring in a dusty, oily mechanism. I could never understand his eager haste, his insatiable appetite for planning and action. Now I see that it was an instinctive urge: time is short, Hungarians have to hurry because we are several centuries too late. "We must work while it is day, for the night cometh, when no man can work." He gathered and burned all the oil of the day, he borrowed and burned the oil of tomorrow, for he wanted to banish the shadows of many a yesteryear. He left no line undrawn, no stone unturned: among restored ruins and new churches, his figure stood like that of a modern Hungarian Palladio. The peculiarity of his character was rooted in the fact that he came from the place where the Renaissance popes, princes and patrons build and rebuild in the frenzied excitement of creation, looking down on, and exploiting, their contemporaries, thirsting only for the praise of posterity. He was the most pragmatic Hungarian cultural politician and, at

embernek sietni kell, mert századokat késtünk”. Magam is egyszerre szeretném szüleim, nagy- és dédszüleim elveszített idejét, ellopott lehetőségeit visszahozni, s mindent megvalósítani, amit ők szerettek volna, hiába tudom, hogy ez képtelenség. S idő leginkább a kultúrpolitikához kell: nem lehet egy kormányzati ciklus alatt rendbe tenni mindazt, amit a korábbi időszakok elrontottak. Kultúránkra, intézményrendszerünkre és értelmiségünk állapotára egy pillanatra madártávlatból tekintve láthatjuk, hogy még mindig a szocializmus kádári-aczéli időszakának a foglyai vagyunk. Ennek tudatában kell a munkánkat végeznünk, mert a kultúrpolitika „mindig egy nemzedékkel előbbre dolgozik, kedvező vagy kedvezőtlen hatása a következő generációnál jelentkezik, mi magyarok pedig, ha Európa közepén egy nemzedékkel elmaradnánk, húsz-harminc évet behozni már nem tudnánk. Nekünk nincs időnk!”

Ugyanakkor igaza van Klebelsbergnek abban, hogy „a kultúrpolitika hosszú lejáratú váltó. Ha az adópolitika vagy a közgazdasági politika rossz, a bajok rögtön jelentkeznek és megmozdul a nemzeti társadalom és javítani kell a hibás politikán. A kultúrpolitika terén nagyon sokáig lehet észrevétlenül vétkezni, de amikor az új nemzedék felnött, akkor az elkövetett hibákon, bajokon javítani, segíteni már nem lehet.” Ráadásul a mi feladatunk sem kisebb, mint a múlt század húszas éveiben volt, legyünk bár szülők, politikusok, kulturális szakemberek, pedagógusok, köztük a fehérvári ciszterci gimnázium tanárai: „nekünk olyan nemzedéket kell ma felnevelnünk, amely húsz év múlva meg fogja állani a versenyt az akkori más nemzetek generációival”.

Pető Hunor, a fehérvári Klebelsberg-szobor alkotója azt nyilatkozta, hogy „elsősorban az

the same time, the one with the most compelling vision. His teaching is one of tough, resolute effort, working away with the relentless stubbornness of nature, like the constructive instinct of the swallow who, as János Arany wrote in a poem, starts rebuilding its destroyed nest even in late summer, even though he will have to say farewell to it in early autumn. This is how Klebelsberg also said farewell to us, leaving behind his unfinished works like the swallow in Arany's poem—not because he was late to start work on the nest, but because the autumn was so mercilessly premature.’

‘We are short of time,’ Klebelsberg wrote, and we are short of time today as well. I am a restless person as well; for this reason, I can understand Klebelsberg's eager haste and his insatiable appetite for planning and action. The same instinctive urge that László Ravasz put his finger on is driving us, late successors: ‘time is short, we Hungarians have to hurry because we are several centuries too late.’ I would like to make up for all the time that my parents, grandparents, and great-grandparents lost, and the opportunities stolen from them, to make true all their dreams, no matter how impossible it is. And cultural policy is the most time intensive: you cannot over one term of government put right everything destroyed earlier. A glance at our culture, at our institutional system, and the state of our intelligentsia suffices to reveal the truth that we remain captives to a period of Communist rule marked by the names of Kádár and Aczél. We must be aware of this when doing our work, for cultural policy ‘always takes effect in the next generation only, whether positive or negative its impact. Should we Hungarians lag one generation behind here in the middle of Europe, the backlog of twenty to

Hubay Andor 1935-ben készült festménye Klebelsbergről
A portrait of Klebelsberg, painted by Andor Hubay in 1935

emberre vagyok kíváncsi, magával az emberrel akarok párbeszédet folytatni a róla készült műtárgyon keresztül”. Az érző, gyarló emberről sem szabad megfeledkeznünk, aki ugyan nagyon távol van tőlünk, de művének kisugárzása észrevétlenül alakítja a 21. századi mindennapokat is. A szobrásznak a megformázás során az jelentette a legfőbb kihívást, vajon lehet-e olyan meghatározó szimbolikája egy neves személyiség viszonylag hagyományos ábrázolásának, „amitől a köz esetleg többnek érzi magát, illetve motiválja a saját hétköznapi tevékenységébe vetett hitét”. Klebelsberg életművével kapcsolatos mostani elmélkedésem előrevetíti, hogy a bronzba öntött nagy történelmi személyiséggel nap mint nap találkozó fehérvári gimnazistáknak is több lesz ez a szobor, mint „egy elsárgult fénykép kópiája”. Nem kell aggódnia Pető Hunornak, a plasztika „az illető ábrázolásán túl” képes lesz mást, jóval többet is közölni. Minduntalan arra fog figyelmeztetni bennünket, amit Klebelsberg mondott: „Nem győzöm elégszer hangsúlyozni: az a kis darab föld, melyet Magyarországnak neveznek, a mi hazánk, Európa belvárosában fekszik. A műveletlenség zsupfedeles háza számára Európa belvárosában túlságos drága lenne a házhely, s hamarosan lerombolnák az ott éktelenkedő házat. Vagy megtartjuk legdrágább nemzeti örökségünket: műveltségünket, vagy törölnek bennünket az önálló nemzetek sorából és pusztulnunk kell erről a földről.”

Zárásként nem mondhatok mást, mint amivel 1926. október 17-én Tisza István szobrának a leplezésekor fejezte be beszédét a kultuszminiszter: „Nagy államférfiú, nemes hazafi, [...] férfiak mintaképe, hódolattal hajolunk meg nemes emléked előtt. Ércszobrod mint emlékeztető példa álljon az újjáépítés korának nemzedéke előtt!”

thirty years would be impossible to clear. We have no time!’

At the same time, Klebelsberg is right in saying that ‘cultural policy is long term business. If tax policies or economic policies are flawed, problems will arise immediately, the nation will be in turmoil, and flawed policies will be rectified. In the field of cultural policies, however, you can go on erring imperceptibly for a long time; but when the new generation has grown up, it will be impossible to rectify the errors committed, or solve the problems.’ Furthermore, whether we are parents, politicians, cultural specialists, or teachers—including the teachers of the Cistercian grammar school in Székesfehérvár—our task is no less formidable than it was in the 1920s: ‘we are supposed to bring up a generation that will hold its ground in competition with contemporary generations of other nations in twenty years’ time.’

‘My main interest,’ said Hunor Pető, the sculptor of the Klebelsberg monument in Székesfehérvár, ‘is in the man: it is the man himself that I want to enter into a dialogue with through the artwork that represents him.’ We should also remember the person, a sentient, imperfect being who, while very far from us, invisibly transforms—through the radiation of his work—our everyday life even in the 21st century. During the creative process, the main challenge for the sculptor was to find out whether a relatively conventional representation of a well-known personality could possess a symbolism which would ‘eventually give people more confidence in themselves or motivation for having faith in their own everyday activities?’ My current reflections on Klebelsberg’s oeuvre anticipate that the bronze of

Klebelsberg Kuno miniszter az 1920-as években.
Rozgonyi Dezső felvétele
(Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár)
Minister Klebelsberg Kuno in the 1920s.
Photograph by Dezső Rozgonyi
(Source: Metropolitan Ervin Szabó Library)

the great historical personality that the students of the Székesfehérvár grammar school will see day by day will also be more for them than ‘a copy of a yellowed photograph.’ There is no need for Hunor Pető to worry: his work will convey much more than just ‘depict a personality.’ It will constantly remind us of Klebelsberg’s admonition: ‘I cannot stress it enough that Hungary, the small piece of land we call our homeland, is located in Central Europe. A central, downtown site would be much too expensive for a thatched cottage of ignorance, and the eyesore building would soon be pulled down. Either we preserve our culture—our most precious national heritage—or else we will be erased from among independent nations and wiped from the face of the earth.’

Let me conclude with the closing words of the Minister of Culture on unveiling the statue of Prime Minister István Tisza on October 17, 1926: ‘Great statesman, noble patriot, [...] model of men: we bow respectfully before your honourable memory. May your bronze statue stand tall as an example to remember, in front of a generation which works in an era of reconstruction.’

KLEBELSBERG KUNO

Jubileumi beszéd

A székesfehérvári cisztercita rendű főgimnázium kétszáz éves jubileumi ünnepén, 1924. november 9-én

Anniversary Speech

*Address on the 200th Anniversary of the Cistercian Grammar School
Székesfehérvár, November 9, 1924*

Az imént előadott szép történelmi tanulmány összefüggően és részletesen ismertette a székesfehérvári Szent István reál-gimnáziumnak kétszázéves történetét. Én reám ezután az a hivatás vár, hogy ennek az intézménynek létrejöttét és működését beállítsam a magyar történelem, különösen a magyar művelődéstörténelem egészébe; hogy megmutassam azt, hogy itt nem egyszerű iskoláról van szó, hanem olyan nagy-jelentőségű kultúrintézményről, amely beleszővődött a magyar művelődés életébe.

Katona örök emberi érzést tolmácsol, midőn Bánk bánja a sorscsapások súlya alatt roskadozva felkiált: „Nincs a teremtésben vesztes csak én!” Mert ember és nemzetek nagy megpróbáltatásokban úgy érzik, hogy az ő szerencsétlenségük, az ő veszteségük a világon a legnagyobb. A nagy összeomlás után ez az érzése van a mi nemzedékünknek is. Pedig ezt a viharverte nemzetet érte már a világháború elvesztésénél nagyobb szerencsétlenség is: a több mint másfélszázados török hódoltság, mely után szintén újjáépítésre, rekonstrukcióra

The excellent historical study we have just heard provided a coherent and detailed outline of the bicentennial history of the Szent István Grammar School in Székesfehérvár. Now, I am called upon to place the establishment and functioning of this institution in the context of Hungarian history and especially the history of Hungarian culture as a whole; to demonstrate that it is not simply a school but an important cultural institution fully integrated into the life of Hungarian culture.

The playwright József Katona expresses an eternal human sentiment when his Bánk bán cries out under the weight of misfortune: 'I am the only loser in creation!' Individuals and nations alike may feel in tribulations that their misfortunes, their losses, are the greatest in the world. This is also how our generation felt in the wake of the great collapse. Yet this battered nation did experience a misfortune greater than losing the World War, namely, more than one and a half centuries of Ottoman rule, after which reconstruc-

A Ciszterci Rend Szent István Gimnáziuma, Székesfehérvár, 1939. Molnár Tibor felvétele
(Forrás: Szent István Király Múzeum)

St. Stephen Grammar School of the Cistercian Order, Székesfehérvár, 1939. Photograph by Tibor Molnár
(Source: King Saint Stephen Museum)

volt szükség, mint most. Székesfehérvár Szulejmánnak 1543-iki dunántúli hadjárata során Siklóssal, Péccsel, Esztergommal, Tatával és Pápával egyidejűleg került török kézre. Attól az időtől kezdve, hogy a vár hősi, de sikertelen védelmében Varkocs György elesett Székesfehérvár sáncai előtt, az 1688-iki felszabadításig a török járom keserves viselésének 145 éve telt el. I. Lipót uralkodása idejében az ország újjáépítése alig indulhatott meg, mert az uralkodó az ország fölszabadítása fejében függetlenségét és alkotmányát követelte áldozatul, amivel fölkorlácolta II. Rákóczi Ferenc

tion was just as badly needed as it is now. During a campaign in Pannonia in 1543, Sultan Suleiman's Ottoman army seized Székesfehérvár alongside Siklós, Pécs, Esztergom, Tata and Pápa. No fewer than 145 years passed from the day when commander György Varkocs fell outside the gates of the city at the end of heroic but thwarted efforts to fend off the besieging army, to the liberation of the city in 1688. Under Leopold I, the country's reconstruction could hardly start as the ruler demanded the country's independence and constitution to be sacrificed in return for its liberation.

szabadságharcát, mi újabb küzdelmekbe, vér- és vagyonveszteségbe sodorta hazánkat. I. József rövid uralkodását is még betölti a harci zaj; III. Károly azonban, midőn a spanyol örökösödési háborúból Spanyolországból visszatért, itthon már készen találta a szatmári békét, amely megnyitotta a nyugodt fejlődés lehetőségét. Az anyagi újjáépítés mellett a kulturális rekonstrukció érdekében is nagyarányú akció indult meg, amelynek egyik számottevő mozzanata a székesfehérvári jezsuita gimnázium megalapítása 1724-ben.

De nemcsak minket magyarokat, más nemzeteket is ért a világháború elvesztésénél nagyobb szerencsétlenség. Így Poroszország 1806-ban elvesztette az auerstädti és a jénai csatát, amelyből kifolyólag kénytelen volt a tilsiti békét megkötni. Ez a békekötés éppúgy lefegyverezte Poroszországot, akár csak a versailles-i béke 1919-ben. De Poroszország nem csüggedt el, és nagy kultúrpolitikusa, Humboldt Vilmos a porosz művelődés nagy-szerű fejlesztésével igyekezett a német szellem és a német hatalom megújítását előmozdítani. Ennek a nagy akciónak keretében alapította a berlini egyetemet is. Csak a szájalom mosolyát csalhatja ajkunkra, ha látjuk, hogy akadnak filiszterek, akik azt hajtogatják, hogy a csonka országnak sok a négy egyetem, mikor Humboldt a porosz rekonstrukciót egyetemalapítással kezdte, akkor mi semmi esetre sem kezdhethetjük Magyarország újjáépítését egyetemrombolással. De a tilsiti béke utáni porosz nagy kulturális rekonstrukció miránk magyarokra nem újság, mi a szellemi megújítás

This triggered the war of independence led by Francis Rákóczi II, causing further violence, bloodshed and material damage. Joseph II's brief reign was still marred with fighting; however, by the time Charles III returned from Spain at the end of the War of the Spanish Succession, the Treaty of Szatmár had already been signed, opening the possibility of peaceful development. In addition to material reconstruction, large scale efforts were made to launch a cultural reconstruction, of which one significant element was the foundation of the Jesuit grammar school in Székesfehérvár in 1724.

Not only we Hungarians but other nations as well suffered misfortunes greater than losing the World War. In 1806, Prussia lost the battles of Jena and Auerstädt, and the Prussian king was forced to sign the Treaty of Tilsit. That peace disarmed Prussia just as much as the Versailles Treaty did in 1919. But Prussia was not disheartened: its great cultural politician, Wilhelm von Humboldt, chose to develop Prussian culture on a large scale in order to promote the renewal of the German spirit and German power. He founded the University of Berlin in the context of this great project. We cannot help but smile in pity upon those philistines who keep repeating that a mutilated Hungary has no need of four universities: knowing that the Prussian reconstruction began with the foundation of a university, we will by no means destroy universities to embark upon a reconstruction of Hungary. Yet things like the great Prussian cultural reconstruction after the Treaties of Tilsit are nothing unheard of for us Hungarians: we had used the means of intellectual revival a hundred years earlier, after the end of Ottoman rule, when the grammar school

Klebelsberg Kuno szobra a Ciszterci Szent István Gimnázium bejáratánál, 2014. Bodó Gábor felvétele
Statue of Kuno Klebelsberg at the entrance of the Cistercian Order's St. Stephen Grammar School, 2014.
Photograph by Gábor Bodó

eszközeivel jó száz évvel előbb, a török hódoltság után éltünk, amely gyönyörű akció során létesült – amint már mondtam – a székesfehérvári gimnázium.

1724-ben csak maga az intézmény létesült, méltó hajlékot később kapott. Kinek az érdemből, kinek a fáradozásából? A történet néha századok után is egészen közvetlenül beszél hozzánk. Éppen most jövünk az intézet templomából a nagymiséről. Ott bizonyára többeknek tekintete megakadt Sambach Gáspár szép freskóinak két markáns alakján. Az oltár mögött, mintha megnyílnék a fal, a tér tovább folytatódik. A festett oszlopok mellett jobbról és balról a szélen két alak áll: jobbról báró Amadé Antalné, Mária Terézia-korabeli divatos öltözetben, aki százezer forinttal járult akkor az építés költségeihez, és koldusként öltözve Vánossi Antal, akin a bűn hatalmas kígyója mar. Érdekes ember ez a Vánossi! Zajos volt az ifjúkora, melynek kicsapongásaitól megirtózva a jezsuita rendbe lépett, s egész vagyonát, több mint százezer forintot fordított Mária Terézia uralkodásának első évtizedében a jezsuita rendház és templom felépítésére. De nemcsak pénzt adott a műhöz, hanem irányító munkát és finom ízlést is; jól megválasztotta az építésszt és festőművészt. Annak köszönhető, hogy 173 évvel ezelőtt olyan épülecsoportot fejezett be, mely ma is egyik fődíszje a városnak. Amilyen gyönyörű Amadéné és Vánossi áldozatkészsége, olyan szomorú, hogy az újjáépítés most folyó munkájában siralmasan kevés a társadalmi áldozatkészség. Vánossi mecénásságának gyümölcse: a rendház és különösen a templom olyan műremek, melynek már megvan a genius locija. Sohasem felejttem el azokat a percek, mikor jó anyám átadott boldogult Gerlach Benjamin igazgatónak, s ő kézen fogva bevezetett

of Székesfehérvár was also established in the context of that wonderful project.

In 1724, it was just the institution that was established; at that time it was not yet housed in a building worthy of the purpose. Who deserved credit? Sometimes, history speaks to us quite clearly even after centuries have passed. We've just been to Mass in the church of the school. In there, two striking characters in the beautiful frescoes of Gáspár Sambach might have caught your eyes. Space seems to continue behind the altar as if the wall had opened up. On both sides of the painted columns, two figures are standing: on the right, dressed according to the fashion in the days of Queen Maria Theresa, Baroness Amadé who contributed one hundred thousand forints towards construction costs; [on the left,] dressed up as a beggar, Antal Vánossi, bitten by the huge serpent of sin. What an interesting person Vánossi was! Disgusted with his dissipate youth, he entered the Jesuit order and in the first decade of the reign of Maria Theresa spent his entire fortune of more than one hundred thousand gulden on the construction of the Jesuit monastery and the church. It was not only money but also management and fine taste that he contributed to the work, selecting the architect and the painter as well. The result was a complex, completed 173 years ago, which remains one of the main attractions of the city. The more noble the generosity of Baroness Amadé and Vánossi, the more woefully lacking the generosity of the public towards the work of reconstruction today. The monastery and especially the church—the fruits of Vánossi's patronage—are masterpieces that already have their own genius loci. I will never forget the moment when my dear mother handed me over to director Benjamin Gerlach,

Kleblsberg Kuno szobrának avatásán, 2013. november 13-án. Jobbról balra: Dékány Árpád Sixtus OCist, a Zirci Ciszterci Apátság apátja, Orosz Ágoston, a Ciszterci Szent István Gimnázium igazgatója, L. Simon László kormánybiztos, országgyűlési képviselő, Vargha Tamás országgyűlési képviselő, Cser-Palkovics András polgármester, országgyűlési képviselő, Balsay István korábbi polgármester, a Ciszterci Diákszövetség elnöke, Kruccsai Anikó, a Nemzeti Kulturális Alap főigazgatója. A háttérben: Kleblsberg Éva, Szikora János, a Vörösmarty Színház igazgatója, Pál Huba, a megyei közgyűlés korábbi elnöke, Varjú Mihály korábbi megyei főjegyző. Csákvári Zsigmond felvétele
At the inauguration of the statue of Kuno Kleblsberg on November 13, 2013. From right to left: Árpád Sixtus Dékány, Superior of the Cistercian Abbey of Zirc; Ágoston Orosz, Head Master of Cistercian Order's St. Stephen Grammar School; László L. Simon, Government Commissioner, Member of Parliament; Tamás Vargha, Member of Parliament; Mayor András Cser-Palkovics, Member of Parliament; former Mayor István Balsay, President of the Cistercian Student Union; Anikó Kruccsai, Director General of the National Cultural Fund. In the background: Éva Kleblsberg, János Szikora, Director of the Vörösmarty Theater, Huba Pál, former Chairman of the County Assembly, Mihály Varjú, former County Chief Notary. Photograph by Zsigmond Csákvári

a főoltár elé, ahol az öreg professzor és a kis diák együtt elmondtunk egy miatyánkot. Abban az ódon, művészeti környezetben átvibrált fogékony gyermeklelkemen a megsejtése annak, hogy ezen a helyen már nemzedékek tanultak, hogy ennek a helynek már géniusza és tradíciói vannak.

and he led me to the altar where the two of us—the old professor and the young schoolboy—said the Lord's Prayer together. In that ancient environment my susceptible young soul had an inkling of the genius loci and the traditions of the place which had been home to generations of students.

L. Simon László, Orosz Ágoston és Cser-Palkovics András leleplezi Pető Hunor alkotását 2013. november 13-án. Simon Erika felvétele
László L. Simon, Ágoston Orosz and András Cser-Palkovics unveiling the work of Pető Hunor on November 13, 2013.
Photograph by Erika Simon

It is those traditions that the English love their old colleges for; without traditions, if a nation's soul is lacking in traditions, there is nothing to save a country from going down the slope of radicalism.

The Jesuits had been teaching in the Székesfehérvár grammar school for forty-nine years when,

Ezekért a tradíciókért szeretik az angolok is az ódon college-okat, mely tradíciók nélkül – ha valamely nemzet lelkéből hiányoznak – feltartóztatlanul gurul le az ország a radikalizmus lejtőjén.

A jezsuiták negyvenkilenc évig tanítottak székesfehérvári gimnáziumukban, míg XIV. Kelemen pápa a *Dominus ac Redemptor noster* bullával 1773-ban el nem törölte a jezsuita rendet, amely akkor súlyos csapás volt a magyar tanügyre, hiszen a magyar középiskolák abban az időben két renden, két pilléren nyugodtak: a jezsuitákon és a piaristákon, s ezek közül az egyiket kidöntötték.

Három évi átmenet után, 1776-ban kezdődik a tízéves pálos epizód, de II. József 1786-ban Remete Szent Pálnak tősgyökeres magyar rendjét is eltörölte, s ezzel a székesfehérvári gimnáziumot újból gazdátlanná tette, újabb válságba lökte bele. A nagy fordulat 1813-ban állt be, midőn a ciszterciek vették át a gimnázium vezetését, akik azt immár száztizenny esztendő óta bírják békességben. Nagyobb események idők múltával a történelmileg iskolázatlan szem előtt azt a csalóka benyomást keltik, mintha valahogy maguktól jöttek volna létre. Pedig nagy tények mögött mindig nagy egyéniségek rejlenek, akik azoknak megteremtői voltak. A nyilvános élet emberei agitátorok vagy konstruktorok. A magyar nemzetnek fényes tulajdonságai mellett megvan az a végzetes gyengéje, hogy népszerűbbek szemében az agitátorok, mint a konstruktorok. Persze a történetírás azután zavarban van ezekkel a szegény népszerű emberekkel szemben, nem tud velük mit kezdeni, mert hogyan a história retortáján egyéniségüket és életmunkájukat lepároljuk, a folyamat után nem marad belőlük jóformán semmi. Az igazán konstruktív egyéniségek ellenben életükben minálunk igen sokszor nem tudnak népszerűvé válni; így Ürményi

in 1773, Pope Clement XIV issued a papal bull titled *Dominus ac Redemptor noster*, suppressing the Society of Jesus. This dealt a severe blow to education in Hungary, since at the time the Hungarian secondary school system rested on two pillars, the orders of the Jesuits and the Piarists, and now one of those pillars was knocked down.

After a three year transition period, 1776 marked the beginning of the ten year episode of the Pauline Fathers; but in 1786, the Hungarian order of St. Paul the Hermit was also disbanded by Joseph II's decree; thus, the grammar school in Székesfehérvár was orphaned again and pushed further into crisis. The great turnaround came in 1813 when the Cistercians took over the management of the grammar school. Since then, one hundred and eleven years have passed. Significant events give the historically uneducated mind the deceptive impression as if they had come about spontaneously. The truth is however that great events are always brought about by great personalities. People in public life are either agitators or constructors. Besides all the bright properties of the Hungarian nation, there is the fatal weakness of preferring agitators to constructors. Of course, historiography is then embarrassed when it has to deal with these poor celebrities: once their personalities and oeuvres have been distilled through the lens of history, there hardly remains anything to be said about them. In contrast, truly constructive individuals can rarely attain popularity in their lifetime: József Ürményi, the author of *Ratio Educationis* and the founder of Hungarian education policy had, so to speak, to be dug out from under the rubble of national forgetfulness in spite of the fact he was a crucial precursor to the Age of Reform—had Ürményi's educational

A székesfehérvári 85. Zrínyi Miklós cserkészcsapat tagjai Klebelsberg Kuno szobrának avatásán, 2013. november 13-án.
Members of the 85th Miklós Zrínyi Scout Troop in Székesfehérvár at the inauguration
of the statue of Kuno Klebelsberg on November 13, 2013.
Simon Erika felvétele / Photograph by Erika Simon

Józsefet, a Ratio Educationis szerzőjét, a magyar állami tanügy megalapítóját a történetírásnak úgyszólván ki kellett ásni a nemzeti feledékenység törmelékei alól. Pedig Ürményi József nélkül nincs reformkor, mert ha az ő tanügyi reformja ki nem pallérozza az elméket, akkor gróf Széchenyi István nem talált volna fogékonyságot a nemzetben reformeszméinek megérzésére. És Ürményi József mellett ott látjuk Dréta Antalt, a ciszterci apátot a maga kulturális életművével, melynek egészébe csak egyik szervesen beillő részlet a székesfehérvári gimnáziumnak átvétele. Dréta 1812 és 1814 között egyesíti a pilisi, a pásztói, a zirci apátságokat,

reform not sharpened the minds of students, Count István Széchenyi's reform ideas would never have met with such responsiveness in the nation. And then, next to Ürményi, we see Cistercian abbot Antal Dréta with his cultural life work, of which the adoption by the Cistercians of the grammar school in Székesfehérvár is just one organic detail. Putting an end to the fragmentation of forces, Dréta merges the abbeys of Pilis, Páztó and Zirc between 1812 and 1814, and forms the material basis for the Cistercians to take over in 1813 the grammar schools in Székesfehérvár and Pécs alongside the one in Eger,

ezzel véget vet az erők elforgácsolásának és megveti az anyagi alapot ahhoz, hogy az egri gimnázium mellé 1813-ban a rend már képes átvenni a székesfehérvári és pécsi gimnáziumot, mely tény-nyel voltaképpen megalapítja a ciszterci rendet mint magyar tanítórendet.

Alig kezdik meg a magyar ciszterciták a tanítást Székesfehérváron, Vörösmartyval megkezdődik a nagy tanítványok szakadatlan sora: költők, tudósok, művészek, főpapok, államférfiak. A legnagyobb magyar építész, Ybl Miklós mellett ott áll Simor János bíbornok-hercegprímás és Wekerle Sándor miniszterelnök, a legnagyobb magyar közgazda. Mi a titka ennek a szokatlan sikernek, mi az oka a nagy tanítványok e fényes sorának?

E kérdésre választ ad a rend történetírója, Békefi Remig. Különösen három vonás jellemzi a ciszterci rend tanügyi működését: a kor szellemének megértése, a továbbfejlődés meglevő alapon, a vallásos és hazafias szellem elválaszthatatlan egysége. És valóban mi sem fejezi ki az egyház nagyszerű fennmaradásának titkát jobban, mint hogy a krisztusi tanítást változatlanul fenntartva alkalmazkodni tudott a változó korok és századok sajátos jellegéhez. A konzervatív és a haladó erőknek ez a csodálatos kombinálása az ereje a ciszterci rendnek is, amelynek növendékei mindig meg tudták érteni a korok intő és hívó szavát, s akiknek lelkében nacionalizmus és katolicizmus föloldhatatlan egységbe olvadt össze. Ez Békefi Remig tanítása.

Magam is sokat gondolkoztam azon, mi a titka a cisztercita nevelés nagy sikereinek. Én ezt az erkölcsei erők fennmaradásának törvényében látom. Ismerjük a természettanból a fizikai erők fennmaradásának törvényét. Ha a természet öntudatlan erői ekként fennmaradnak, hogy enyészhetnének

thereby establishing the Cistercians as a Hungarian educational order.

Once the Hungarian Cistercians commence teaching in Székesfehérvár, there begins, with Vörösmarty, an unbroken line of great students who go on to become poets, scientists, artists, priests, or statesmen. In that line stands the greatest Hungarian architect Miklós Ybl, as well as Cardinal Archbishop János Simor and Prime Minister Sándor Wekerle, the greatest Hungarian economist. What is the secret of this unusual success? What is the reason for this line of bright students?

The question is answered by Remig Békefi, the order's historian. In particular, the educational activities of the Cistercian Order are characterized by three features: understanding the *Zeitgeist*; further development on the existing grounds; and the inseparable unity of the religious and patriotic spirits. Indeed, there is nothing to better express the secret of the Church's great survival than the fact that She has been able to adapt to the changing times and the specific character of centuries without compromising the doctrine of Christ. This wonderful combination of conservative and progressive forces is also the strength of the Cistercian order whose students were always able to understand the admonitions and calls of the age, and in whose souls nationalism and Catholicism merged in an irresolvable unity. This is the teaching of Remig Békefi.

I have been wondering a lot about what might be the secret to the wonderful success of Cistercian education. I think it consists in the conservation of moral forces. Physics has taught us about the law of conservation of energy. If the unconscious forces of nature are conserved, how could moral

el az erkölcsi erők, melyek belső kedélybeli munkának gyümölcsei? Az a sok lemondás, önmegtagadás, áldozatkészség, mellyel tele van a szerzetes tanárnak lelke, mikor nevel és tanít, nem enyészik el, hanem mint eleven vagy lappangó erő él tovább a tanítványok lelkében. Gondos pszichológiai analízis kimutathatná, hogy egy-egy szép elhatározásnak, nagy tettnek, termékeny alkotásnak impulzusát valamikor régen a tanár szava, a tanár példája adta meg. Jó öreg tanáraink a fehérvári gimnáziumban megtanítottak bennünket erősen akarni, nyomatékosan cselekedni, a hazát szeretni, az Istent félni, és ezek az erkölcsi erők fennmaradtak és élnek bennünk tovább. Bizonyára sokan vannak régi tanítványok e teremben, akik a kótangens-tételt már nem tudják levezetni, sem a rendhagyó görög igék aoristosát megmondani, de a feledékenység morzsoló ereje semmit sem vett el bennünk abból az erkölcsi útravalóból, amit cisztercita nevelőjüktől az életre kaptak.

Miután rövid visszapillantást vetettünk az elmúlt 200 év dicsőséges történetére, meg kell állapodnunk a jelennél is, bárminő sivárnak látszik az, és bizakodással kell belenézni a jövőbe, bár sűrű köd fedí még azt az utat, amelyen a magyar nemzetnek haladnia kell.

Utaimon az ország különböző részeiben majdnem mindenütt azt tapasztalom, hogy panasz csordul ki a lelkemből. Különösen a magyar értelmiség, a példátlan anyagi gondok között vergődő magyar intelligencia sorából sokszor hallom a panaszt: Uram, nem bírjuk már tovább. Politikai messiásvárás vett erőt a nemzeten. Valamilyen csodaszertől, valami balzsamtól várják sorsuk jobbrafordulását. Azt hiszik, hogy valami rejtélyes erővel egy csapásra ki tudunk emelkedni bajaink tengeréből. Én kénytelen vagyok ezeket a rózsás

forces, the fruits of the internal workings of the mind, ever perish? All that renunciation, self-denial, sacrifice, which fills the soul of a teacher monk when he teaches, will never perish; it will live on in the souls of students as a vigorous, latent force. Careful psychological analysis might reveal that the momentum for a good decision, a great deed, or a fertile work, was a word once given or an example set by a teacher.

Our good old teachers at the grammar school in Székesfehérvár taught us how to will and act strongly, how to love this country, and how to fear God—and these moral forces have survived and continue to live within us. Surely there are many alumni in this room who could no longer find the values of trigonometric functions or list the irregular aorist stems of Greek verbs; no forgetfulness has however diminished the moral power their Cistercian teachers supplied them with for life.

Having surveyed the glorious history of the past 200 years, we now need to consider the present, however bleak it seems, and look with confidence into the future, although the path for the Hungarian nation to take is still covered in dense fog.

Travelling in various parts of the country, what I experience almost everywhere is desperation. Particularly frequent are complaints from among the Hungarian intelligentsia, who suffer unprecedented financial hardships and say, 'Sir, we are at the end of our tether.' In terms of politics, messianic expectations seem to be prevalent. People expect some miracle cure, a miracle bullet, to make things improve. They believe some mysterious power might help us emerge in one fell swoop from the sea of our troubles. I feel bound to dispel

Klebelsberg Kuno szobrának avatásakor 2013. november 13-án. Simon Erika felvétele
At the inauguration of the statue of Kuno Klebelsberg on November 13, 2013. Photograph by Erika Simon

illúziókat elrontani és szüntelenül ismétlem: a mi sebeinkre nincsen balzsam és nem fog rajtunk senki sem segíteni. Csak önmagunkon segíthetünk és csak egy eszközzel segíthetünk, s ez az eszköz a munka. Itt a kis diák munkája: a tanulás úgy viszonylik a felnőtt ember termelő, teremtő mun-

such rosy illusions and repeat unceasingly: there is no balm for our wounds; no one is going to help us. We are the only ones who can help ourselves, and the only means to help is work. Look at the work of a schoolboy: studying is to the productive, creative work of an adult what bud is to full

Klebelsberg Kuno szobra a Ciszterci Szent István Gimnázium bejáratánál, 2014. Bodó Gábor felvétele
Statue of Kuno Klebelsberg at the entrance of the Cistercian Order's St. Stephen Grammar School, 2014. Photograph by Gábor Bodó

kájához, mint a bimbó a kinyílt rózsához. Nem túlzok, mikor azt mondom, hogy a kis gimnazista, aki a maga grammatikáját tanulja, éppúgy közreműködik Magyarország rekonstrukcióján, mint az a miniszter, aki törvényjavaslatát írja. A tudás hatalmával kell meghatványoznunk a nemzet erőit.

A török hódoltság utáni idők nagy rekonstrukív munkájában egy mozzanat volt ennek a gimnáziumnak az alapítása. Már őseink is a tudás fegyverei után nyúltak. Most, 200 év után megint nagy újjáépítésre van szükség, hogy megvalósulhassanak azok az álmok, melyekről én mint aktív miniszter most nem beszélhetek, de melyekről nem is kell hogy beszéljek, mert ezeket minden jó magyar ember álmodja. Álmos vezérről mondja a nemzeti hagyomány, hogy csak a Kárpátok fokáig vezette nemzetét, onnan még meglátta az új hazát s ott meghalt az öreg vezér. Fiának, Árpádnak volt megadva, hogy az új hazába bevezesse a nemzetet. Lehet, hogy miránk, öregebb nemzedékre is Álmos sorsa vár, de megrendíthetetlen a hitem, hogy tinektek, gyermekek, tinektek Árpád szebb sorsa jut, ti megláttok egy boldogabb Magyarországot.

blossom. I am not exaggerating when I say that the grammar school student who learns his grammar is just as well contributing to the reconstruction of Hungary as the minister who is writing a bill. We have to use the power of knowledge to increase the power of the nation.

The foundation of this grammar school was part of that great project of reconstruction which started when Ottoman rule was over. Our ancestors already reached for the weapons of knowledge. Now, after 200 years, another major reconstruction is needed to make true the dreams that I, a current minister, may not—and need—not discuss, for they are the dreams of every good Hungarian.

Hungarian tradition has it that Prince Álmos led his people to the top of the Carpathians whence he had a glimpse of their would-be homeland before he died. It was left to his son Árpád to take the nation into that new land. We, the generation of your elders, may have to share the fate of Álmos; but it is my unshakable faith that you, children, will partake of Árpád's destiny and live to see a happier Hungary.

Kornis

L. SIMON LÁSZLÓ

A kultúra mint erkölcs

*Kornis Gyula szobrának avatására, Székesfehérvár,
2014. augusztus 22.*

Culture as Morality

*Address at the Unveiling of the Statue of Gyula Kornis,
Székesfehérvár, August 22, 2014*

„**M**inden nemzet a maga sajátos kultúrájában jut öntudatra: itt a legmélyebb összefüggés kultúrpolitika és nemzeti élet között. A kultúrpolitika a nemzeti öntudat formálója, de egyben ennek szolgálója.

Amikor a vagyonosodás mellett a nemzeti fejlődés másik, de egyenlő súlyú és tartóerejű sarokkövéül a kultúrát állítottuk oda, kultúrán elsősorban erkölcsöt értettünk. Vaskos balhit az, amely a kultúrában csak az értelem kicsiszolását, az intelligencia fejlesztését látja. Csakis az erkölcs önérték, az ész csupán eszközérték: a jóra éppúgy felhasználható, mint a gonoszra. Az igazi műveltség a kicsiszolt értelmén kívül, mely a célok és a hozzámért eszközök összefüggését átlátja, elsősorban az önző eszközöket visszafojtani s magán uralkodni tudó kedély s a szívós, a kötelességét tántoríthatatlanul teljesítő, magát a közösség érdekeinek alárendelni képes akarat. A műveltség mindenkifölött az ember erkölcsi szubsztanciája, a kultúrfölény elsősorban erkölcsi fölény, s a kultúra elsősorban mint erkölcs, mint jellem, a nemzeti megújulás alapja.

‘**I**t is in its own specific culture that a nation comes to consciousness: it is here that the relationship between cultural politics and national life is at its most profound. Cultural policy both shapes and serves national identity.’

‘When culture was announced to be a cornerstone of national development, equal in weight and strength to the accumulation of wealth, it was primarily understood as morality. Culture seen merely as the development and polishing of intelligence is a misconception. It is only morality that is of value in its own right; reason is of value only as a tool that can be put to use in the service of good and evil alike. Besides a polished intellect which clearly understands the relationship of goals and means, true culture consists mainly of self-control capable of suppressing selfish means, and of an indefatigable will which, subordinated to the interests of the community, relentlessly performs its duties. Culture is, above all, man’s moral essence; cultural superiority is primarily moral superiority; and culture—primarily as

Erkölcstől a vagyonsodás luxussá és társadalmi igazságtalansággá fordul, a kultúra pedig csak ernyeszt és elpuhít. Ha Mohács népe újjá akar születni, először erkölcsi lényében kell megújhódnia.”

Kornis Gyula *Nemzeti megújhódás* című tanulmányában olvashatók a fenti, mélyen aktuális gondolatok. Kornis írása 1930-ban, a Franklin Társulat által gondozott *Kultúra és nemzet* című kötetében jelent meg, amelynek a nálam levő rongyos példányában a Fővárosi Könyvtárnak az előzőkre bérasztott, a kölcsönzési határidők bepecsételéseére használt kis íve tanúskodik arról, hogy valamikor szívesen forgatták a könyvet. Egészen 1947 decemberéig sorjáznak a dátumok, s láthatólag azután nem kölcsönözték ki sem ezt, sem Kornis egyéb, hasonló értéket képviselő – a bibliotékákban két és fél évtizede újra a kölcsönözhető állományban rejtőzködő – munkáit.

Szinte felfoghatatlan, hogyan lehetett elhallgatással, mellőzéssel, tiltással kirekeszteni a magyar szellemi és politikai életből azt a Kornis Gyulát (1885–1958), aki filozófusként, egyetemi tanárként, a piarista rend tagjaként, Klebelsberg Kuno államtitkáraként, a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Társaság, valamint az Országgyűlés képviselőházának elnökeként is maradandót alkotott. Hihetetlen, hogy halálakor csupán hatan állták körül a koporsóját, s hogy a szocializmus időszakában mindössze egy valamirevaló publikáció jelent meg nevelésfilozófiájának sajátosságairól. Döbbenetes, hogy egy ilyen jeles személyiséget megfoszthattak akadémiai tagságától, s csak 1989-ben rehabilitálta őt a Magyar Tudományos Akadémia. Kornis sosem adta fel a reményt, a diktatúra idején is bizakodott helyzete jobbra fordulásában. 1956. július 16-án Hajdúszoboszlón kelt levelében még azt írta Nagy Miklós házfőnöknek: őt

morality and character—is the basis of national revival. Without morals, the accumulation of wealth sinks to the level of sheer luxury and social injustice; without morality, culture only leads to sybaritic self-indulgence. If the people of Mohács is to be reborn, the first thing to achieve is moral regeneration.’

The above—profoundly topical—excerpt, is from ‘National Revival’, a study included in Gyula Kornis’ volume entitled *Kultúra és nemzet* [Nation and Culture], published by Franklin Társulat in 1930. The Metropolitan Library’s tattered copy has a piece of paper, stuck onto the front endpaper, showing the deadlines by which borrowers had to return the book—it was used heavily until December 1947. From then onwards, however, the copy—along with Kornis’ other works of similar value—ceased to be available for loan until about twenty-five years ago.

It is almost incomprehensible how hushing up, ignoring, and banning could banish from the Hungarian intellectual and political scene a man such as Gyula Kornis (1885–1958) who, as philosopher, university professor, member of the Piarist order, and secretary of state of minister Kuno Klebelsberg, as well as chairman of the Academy of Sciences, of the Petőfi Society, and of the National Assembly of Deputies, made his mark on cultural life in Hungary. It is incredible that, upon his death, no more than six people stood around the coffin, and that in Communist Hungary no more than a single publication of some merit dealt with his education philosophy. It’s amazing indeed that such an eminent personality could be deprived of his membership, only to be rehabilitated by the Hungarian Academy of Sciences in 1989. Kornis himself never gave up

Kornis Gyula egyetemi tanár, MTA-tag. Budapest, 1935 körül.
Székely Aladár felvétele (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár)
Gyula Kornis professor, member of the Hungarian Academy of Sciences. Budapest, around 1935.
Photograph by Aladár Székely (Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

esztendeje volt annak, „hogy egyik napról a másikra mindenből kifosztva, a kietlen Alföld egy elmaradt községébe, méltatlan körülmények közt, egyik napról a másikra, kizártak otthonomból. S itt vagyok most is ezen a tájon világműveltséggel, sok nyelvtudással és kellő írói készséggel: de egy sort sem közölhetek, amiből normális viszonyok közt szépen meg tudnék élni...” 1957. január 10-én szintén Nagy Miklósnak címzett levelében már valamivel optimistább: „Újság semmi. Életem a régi vágányokon tengődik. Nyugdíjat még nem kapok, villámat most is más bitorolja. De úgy látszik, talán már virrad. Rehabilitáció folyik mind az Akadémián, mind az egyetemen. Ebbe nevemet is bevonták. Egyelőre még semmi eredmény...”

Pedig a kommunista diktatúrában ilyen módon kirekesztett és megalázott Kornis Gyula nélkül nincs Trianon utáni felemelkedés, nélküle értelmezhetetlen lenne mindaz, amit ma klebelsbergi kultúrpolitikának nevezünk. A kiváló irodalomtudós, Thienemann Tivadar (1890–1985) írja visszaemlékezéseiben, hogy a „Horthy érának az a kora, mikor Bethlen István volt miniszterelnök, Klebelsberg Kuno kultuszminiszter, Kornis Gyula kultuszállamtitkár, Csonka-Magyarországnak páratlan kulturális aranykora volt. [...] Elfogulatlan gondolkodónak el kell ismernie, hogy Kádár kommunista kormánya rendkívül sokat tett az elmaradt magyar vidék fejlesztéséért, népiskolák, népkönyvtárak, főiskolák, egyetemek, szakiskolák gomba módra szaporodtak és az általában illiterátus vidéki kultúra szintje emelkedett. Ez így igaz. De azt is el kell ismerni, hogy ennek a nagyszerű fejlődésnek alapjait Klebelsberg rakta le. Nem volt magyar kultúrpolitikus, aki ilyen szenvedélyesen harcolt népiskolákért, vidéki egyetemekért. [...] Klebelsberg utódai a miniszteri pozícióban [...], Hóman

hope, and even during the dictatorship he continued to trust that things would change for the better. In a letter dated Hajdúszoboszló, July 16, 1956, he wrote to prior Miklós Nagy that five years before, ‘shut out of my own home and robbed of everything I had, I had been banished overnight to a backward village of the desolate Great Plain. And here I am even now, an erudite polyglot, not allowed to publish a single line, although I could easily make a living as a writer under normal conditions.’ In another letter dated January 10, 1957, also addressed to Miklós Nagy, he took a slightly more optimistic tone: ‘Nothing new. Rubbing along. I get no pension; my villa, still expropriated. Yet light seems to be approaching at the end of the tunnel. Rehabilitation is underway both at the Academy and the University. My name is on the list as well. No results yet...’

Yet without Gyula Kornis, excluded and humiliated by the communist dictatorship, there would have been no ascent after Trianon; without him, everything we call Klebelsbergian cultural policy would remain incomprehensible. The great literary scholar, Tivadar Thienemann (1890–1985) writes in his memoirs that ‘the period of the Horthy era when István Bethlen was Prime Minister, Kuno Klebelsberg, Minister of Culture, and Gyula Kornis, Secretary of State, was an unprecedented golden age in a Hungary mutilated by the Peace Treaty [...] An impartial thinker must acknowledge that Kádár’s communist government did an awful lot for the development of backward rural regions in Hungary; public schools, public libraries, colleges, universities, vocational schools mushroomed; the level of rural culture rose in general. That’s right. But it must also be recognised that the foundations of this great development

kivételével, liliputi törpék Klebelsberg-Kornis óriásokhoz képest. Hóman Bálint testvéri jó barátom, mint a Gömbös-kormány tagja, már a nívó süllyedését jelentette.” A Kornis szellemi rehabilitációját, a széles szakmai közönséggel való megismertetését, újrafelfedezését megkezdő Ujváry Gábor *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány* című, 2010-ben megjelent kötetében Thienemann egy másik írását is idézi, rámutatva Kornis szellemi kiválóságára és politikusi felkészültségére: „Mikor Hóman a parlamentben bemutatta a kultuszminisztérium költségvetését, mint máskor is, Kéthly Anna szociáldemokrata képviselő szólalt fel és keményen bírálta. Hóman erre el volt készülve. De ezúttal a kormánypártból Kornis képviselő interpellált. Ízekre szedte szét a költségvetést. Mindenki érezte, hogy most olyan valaki beszélt, aki a miniszternél jobban ért a vallástárca ügyeihez. Hóman kellemetlen politikai helyzetbe került, vereséget érzett. Engem hivatott és szólt: » Te tudsz beszélni Kornissal. Mondd neki, hagyja abba ezt a cirkuszt.« Szóltam Kornisnak – sikerrel. Másnap a lapok első oldalán egy fényképet hoztak, Hóman és Kornis együtt ülnek a Parlament folyosóján egy kis oldalpamlagon és diskurálnak.”

*

Ha valaki végignézi a húszas évek képes magazin-jait vagy Ujváry Gábor és Vertel Beatrix Klebelsberg munkásságát összefoglaló, 2014-ben megjelent, *Kultúra nélkül nincs Magyarország* című képes albumát, alig találkozik olyan felvétellel, amelyen feltűnne Kornis Gyula. A szó szoros és átvitt értelmében is mindig a háttérben áll: ő az, aki lefekteti a Trianon utáni megmaradás és felemelkedés politikájának elméleti alapjait. S mindeközben

had been laid down by Klebelsberg. No Hungarian cultural politician fought with such passion for folk high schools or universities in the provinces. [...] With the exception of Hóman [...], Klebelsberg’s successors were Lilliputian dwarfs in comparison to the giants Klebelsberg and Kornis. Bálint Hóman, a brotherly friend of mine was already at a lower level as a member of Gyula Gömbös’ cabinet.’ Gábor Ujváry, the initiator of Kornis’ rehabilitation in the Hungarian intellectual scene, cites in his 2010 work *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány* [The Thirty-Third Generation: Politics, Culture, and History] another passage where Thienemann points out how erudite Kornis was as an intellectual, and how well prepared as a politician. ‘One day, Hóman presented the budget of the Ministry of Culture in Parliament. Anna Kéthly of the Social Democrats took the floor to deliver, as usual, harsh criticism. Hóman was not surprised: he was prepared for that. Next, however, Mr Kornis of the government party stood up to interpellate, and took the budget to pieces. It was obvious to everyone in the House that the man speaking had a clearer idea of the affairs of the Ministry than the Minister himself. Hóman was embarrassed politically: he felt defeated. He called me and said, “You know how to talk to Kornis. Ask him to stop making a mess.” The next day, I spoke to Kornis. He listened to me. One day later, the dailies had a first page photograph of Hóman and Kornis sitting together in the corridors of Parliament, chatting.’

*

A quick perusal of picture magazines from the 1920s or of the 2014 illustrated monograph of

Úrnapi körmenet 1938. júniusban. Balról jobbra Herczeg Ferenc, Teleki Pál és Kornis Gyula (Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár)
 Lord's Day procession in June 1938. From left to right: Ferenc Herczeg, Pál Teleki and Gyula Kornis (Source: Metropolitan Ervin Szabó Library)

tudja, hogy a politika valójában a gyakorlati cselekvés terepe. „A vérbeli politikus az elméletben is mindig hajlott az államtudományi instrumentalizmusra: az igazság csak eszköz a politikai cél érdekében, de minden alkalmas sikeres eszköz egyszerűsmind politikai igazságszámba megy. A gyakorlati

Klebelsberg's life work entitled *Kultúra nélkül nincs Magyarország* [No Culture, No Hungary] by Gábor Ujváry and Beatrix Vertel, will reveal hardly any images with Gyula Kornis in them. In both the metaphorical and literal sense of the word, he was always the one in the background,

politikus minden időben, különösen nemzetének kétségbeejtő helyzetében, pragmatista volt” – írja. Azonosul Klebelsberg azon gondolatával, hogy „a gyakorlati politikus, aki az élet nagy valóságai elé van állítva, aki folyvást megújuló helyzetekben és veszedelmek között kénytelen egy nemzetet vezetni és érdekeit istápolni, a spekulatív államtan dogmái után indulni sosem fog. Részben az események vaskényszere, részben az intuíció, részben a történeti példák vezetik cselekvéseiben.” Ahogyan Kornis fogalmaz: „cselekvés, tevékenység, munka, alkotás, teremtő lendület – ezek az életfejlődés egyedüli pozitív indítékai, az egyéni és nemzeti evolúció mozgatóerői. Mindazt ápolni kell, ami a nemzet lelki készletéből ezek szolgálatában áll; s mindazt ki kell irtani, ami ezek kibontakozását gátolja.”

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a konzervatív politikának ne kellene erős értékrendi alapokon állnia, s hogy ne kellene hűnek lenni az elveinkhez. Ugyanakkor a gyakorlati politikában Klebelsberg és Kornis is elítélte az öncélú doktrinerséget. A kultuszminiszter sohasem tudta „bámulni az olyan elvhűséget, amely a nemzetnek kárt okoz és amely bajba sodorja”, Kornis szerint pedig „csak az a cselekvés igazolható, amely a nemzet érdekében sikerre vezet”. Ez a pragmatizmus természetesen nem jelentheti az erkölctől való elszakadást, de igaza van Kornisnak abban is, hogy a „köztudat a politikában »elveken«, »igazságokon« nem a felfüggeszthetetlen, örökérvényű erkölcsi normákat érti, hanem a társadalmi-állami élet tapasztalataiból leszűrt cselekvési maximákat, az állami élet, a közösség érdekeit szolgáló célszerű gyakorlati szabályokat, melyek az állam történeti helyzete, a nemzeti társadalom szerkezetének megváltozása és fejlődése nyomán természetesen

the one who laid down the theoretical foundations of the policies of survival and progression in post-Trianon Hungary—well aware all the while that politics is actually ground for practical action. ‘A true politician,’ he wrote, ‘is always inclined—even in theory—to political instrumentalism. The truth is only a means to achieve a political goal but every efficient means does, at the same time, count as political truth. The practising politician was always, but especially in desperate times in the life of his nation, a pragmatist.’ He identified with Klebelsberg’s idea that ‘confronted by the overwhelming realities of life and having to lead a nation and support its interests under constantly changing circumstances, the practicing politician will never follow the dogmas of a speculative doctrine of state. When he acts, he is led partly by the iron compulsion of events, partly by intuition, and partly by historical examples.’ As Kornis wrote, ‘Action, activity, work, creation, creative momentum are the only positive motives for the development of life, the driving forces of evolution, both individual and national. In the nation’s pool of spiritual resources, everything that serves these should be nurtured; everything that impedes their development, eradicated.’

This, of course, does not mean that conservative policies should not be rooted in values, or that we should not insist on our principles. In practical politics, both Klebelsberg and Kornis condemned gratuitous doctrinarism. Klebelsberg was never ‘a big fan of the kind of loyalty to principles which harms and jeopardizes the nation.’ Kornis, in turn, was convinced that ‘no act is justifiable unless it successfully serves the interests of the nation.’ Such pragmatism, of course, should not be tantamount to immorality. Kornis was also right in

más és más formát öltenek s így dogmákká nem merevedhetnek.” A Kornis utáni évtizedek megmutatták, milyen igaz azon tételmondata, amely szerint a politikai dogmatizmus nem elvhűség, nem etika kérdése, hanem a józan logika hiánya.

Megismétlem: mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a – konzervatív – politikának ne kellene erős értékrendi alapokon állnia. Kornis 1921-ben papírra vetett *Kulturpolitikánk irányelvei* című írásában teszi világossá az állammal szembeni elvárásokat. Ugyan már több esszémben idéztem ezt a szöveghelyet, újabb citálása mégis indokolt Kornis szobrának felállításakor, hiszen jelenlegi konzervatív kormányunk erős államról vallott nézetének összhangban kell lennie a Klebelsbergi politika Kornis által megfogalmazott alaptételével: „Az állam fogalma három mozzanattól áll. Először is a hatalom az állam végső alapja és eszköze. Másodszor a jog az a norma, mely a hatalom alkalmazását szabályozza. Harmadszor a kultúra az a cél, amelyet végső elemzésben a hatalomnak a jogtól szabályozott alkalmazása szolgálni köteles. Az utóbbiban rejlik az állam etikai jelentősége, s ez adja meg az állami életnek végső értelmét. Annál fejlettebb [...] valamely állam, minél inkább kultúrállam. [...] Csak művelt polgárok tudják a demokratikus intézményeket és kiterjesztett jogokat a közösség érdekében hasznossá tenni, különben mindezek csak súlyos veszedelmek forrásai. Mindebből nyilvánvaló, hogy az állam valamennyi tevékenysége közül legfontosabb, centrális jelentőségű a kultúrpolitika.”

Napjainkban mások „a társadalmi-állami élet tapasztalataiból leszűrt cselekvési maximák”, valamint „a közösség érdekeit szolgáló célszerű gyakorlati szabályok”, s ebből következően a kultúrpolitika aktuális feladatai is, mint kilenc évtizeddel

saying that ‘in public perception, “principles” or “truths” in politics are not irrevocable, eternal norms, but pragmatic maxims derived from experiences of societal or state life: they are practical rules serving the life of the state and the community; they are suitable arrangements, ever changing, of course, depending on the historical position of the state and the development of the structure of a national society—as such, they can never freeze into dogmas.’ Decades that came after his time were only to confirm Kornis’ thesis that political dogmatism does not equal loyalty to principles; it is not a question of ethics—it is merely a lack of common sense.

I repeat: all this, of course, does not mean that Conservative policies should not be rooted in values. In his 1921 paper titled *Kulturpolitikánk irányelvei* [Cultural Policy Guidelines] Kornis makes clear what is expected of the state. Although I have repeatedly cited the relevant passage, I feel justified in citing it once again on the occasion of unveiling Kornis’ statue as our current conservative government’s views of a strong state should be in accordance with the basic tenets of Klebelsbergian policy-making as formulated by Kornis: “The notion of state consists of three elements. Firstly, power as the ultimate basis and means of the state. Secondly, law as the norm controlling the use of power. Thirdly, culture as the purpose which the use of power controlled by law is required to serve. It is culture wherein lies the ethical significance of the state; culture provides the ultimate meaning of the life of the state. The more a state can be called a *Kulturstaat*, the higher [...] level of development it has reached. [...] Democratic institutions and extended rights are the source of the greatest perils unless they are

ezelőtt, de éppen az erős állam jogos eszméje kívánja meg a kultúrpolitika centrálissá tételét. Mit sem ér a jelenlegi, Orbán Viktor vezette politikai közösség által létrehozott centrális erőter a kultúrpolitika központi kérdéssé tétele nélkül. Kultúrpolitika alatt azonban nem a mai, szűken vett ágazati politikát értem, hanem a Klebelsbergi időszak kultuszépítő, valamennyi humán területre kiterjedő politikáját. Korunk politikai realitásaiból kiindulva akár ideálisnak is tűnhetnek a Klebelsbergi időszak körülményei és eredményei, pedig ez nyilván nincs így. Klebelsberg és Kornis is megtapasztalta, hogy ugyan „erkölcs nélkül a vagyonosodás luxussá és társadalmi igazságtalansággá fordul”, de vagyonosodás, kellő anyagi források híján éppen a kultúrpolitika igényeit fogják luxusnak beállítani. Hiába nevezi Max Weber *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című korszakos munkájában naiv történelmi materializmusnak azt az elgondolást, amely szerint a gazdasági helyzet változása képes új eszméket kikényszeríteni, mégis azt tapasztaljuk, hogy a gyakorlati politikában a források szűkössége vagy bősége jelentős mértékben képes alakítani a politikai érvrendszert. Vagyis az anyagi helyzet és „az események vaskényszerű” befolyásolja a kormányzás eszközválasztását, s mint Kornistól tudjuk, minden „sikeres eszköz egyszersmind politikai igazságszámba megy”.

Ezzel együtt azok az országépítők, akiknek döntései és gyakorlati cselekedetei mögött nagy álmok, víziók és tervek kontúrjai látszanak a horizonton, nyilván nehezen fogadják, ha mindehhez nincs elegendő forrásuk. Kornis egykori minisztere előtt tisztelegve tartotta meg emlékbeszédét a Magyar Pedagógiai Társaság 1932. október 15-i ülésén, kiemelve, hogy „Klebelsberg hite az volt, hogy a kultúra felsőbbbségével tudja a magyarság

made use of by educated citizens in the interests of the community; which all goes to show that of all the activities of the state, cultural policy is the most crucially important.’

Today, ‘pragmatic maxims derived from experiences of societal life’ as well as ‘practical rules serving the life of the community’ are different from what they were ninety years ago; therefore, the mission of cultural policies is different as well. Yet the legitimate idea of a strong state requires cultural policies to be centralised. The centralised field of force created by the current political community under the leadership of Viktor Orbán is of no use unless the issue of cultural policies is made central. What I mean by cultural policies is, however, not today’s sectoral policies in the narrow sense of the word, but policies—like those implemented by Klebelsberg—which, extending to all human areas, advance culture. Seen in the mirror of today’s political realities, the conditions and achievements of the Klebelsberg era might even seem ideal, but this is obviously not the case. Klebelsberg and Kornis alike came to experience that ‘without morals, the accumulation of wealth sinks to the level of sheer luxury and social injustice,’ but in the absence of an accumulation of wealth, and lacking sufficient financial resources, it is the requirements of cultural policies which will end up—allegedly—as mere luxuries. Although the idea that changes in the economic situation might lead to the birth of new ideas was called a piece of naive historical materialism by Max Weber in his seminal work *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, we find that in practical politics the scarcity or abundance of resources may have a significant influence on the development of political argumentation. In other words, the way

politikai fölényét is elérni és reintegrációját kívívni vagy legalább is a nemzetközi közvéleményben előkészíteni. Ezért nem riadt vissza attól, hogy a nemzetet a legnagyobb anyagi áldozatokra bírja. Tragikum, hogy a trianoni magyarságnak gazdasági feltételei, különösen a gazdasági világválság óta, nem voltak összhangban terveivel és alkotásainak méreteivel. Világszerte a gazdasági kérdés vált mindenfajta politika tengelyévé, a kultúrpolitikái is – csakhogy negatív előjellel. A kenyér sűrűgető gazdaságpolitikája mellett a kultúrpolitika valamennyi országban a húszas évek nagy lendülete után az utóbbi három esztendőben arra az útra jutott, hogy a nemzetek életében újra csak másodlagos, inkább dekoratív szerepre szorítkozzék: az általános elszegényedés ma hamar rásüti a kultúrintézményekre a fényűzés bélyegét. Nagy kultúrpolitikusunknak meg kellett érnie, hogy az általános gazdasági zsugorodás közepett mind több művelődési intézményét, amelyet annyi szeretettel és munkával teremtett meg, a nyomorúság pillanatnyi hangulata fölösleges, hozzánk nem mért szellemi luxusnak minősítette s alkotójukat felelősségre vonta, sokszor olyasmieért is, amit korábban, jobb anyagi viszonyok között, mindenki a nemzet természetes európai kultúrszükségletének érzett.”

Klebensberg is jól tudta, amire Kornis figyelmeztet: a politika nem a boldogság termőföldje. Szerinte a politika „napról-napra a legélesebben érezteti és láttatja az emberi természet gonosz, intrikus, kapzsi, irigy, féltékeny, rágalmozó, önző vonásait, amelyekkel örökösen harcban kell állani s miattuk folyton szenvedni. Az emberi boldogságnak azonban egészen másutt van a kútfeje, mint a puszta gyönyörben: viszonylag az ember akkor boldog, ha a maga lelki alkatának megfelelő életet

a government chooses the means to be used is determined by the financial situation and the ‘iron compulsion of events’ and, as we learn from Kornis, ‘every efficient means does, at the same time, count as political truth.’

At any rate, people determined to develop the nation, whose decisions and practical actions are based on big dreams, visions and plans, are obviously little inclined to accept the lack of financial resources. In a memorial speech addressed to the Hungarian Society of Education in honour of his former boss on October 15, 1932, Kornis referred to ‘Klebensberg’s belief that it is by virtue of cultural superiority that Hungarians might achieve or at least, as far as international public opinion is concerned, prepare the ground for their political dominance and reintegration. For this reason, he did not shy away from pressuring the nation to make great financial sacrifices. It was his tragedy that the greatness of his visions and creations were, especially in the wake of the Great Depression, not in accordance with the economic capabilities of the nation. Worldwide, the economic question became the hinge on which all policy, including cultural policy, turned—or rather, the factor by which all policy was adversely affected. The urgency of the economic policy of bread has, over the past three years after the great momentum of the twenties, eclipsed cultural policy everywhere, forcing it to take a secondary, rather decorative role—general impoverishment easily creates the perception that cultural institutions are merely a luxury. Alas, our great cultural politician lived to see that, amidst the overall economic decline, an increasing number of the cultural institutions he had established through love and labour came to be classified—in a momentary

Kornis Gyula képviselőházi elnökként 1938. május 20-án. Fotó: Gárdonyi Fotóriport (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)
Gyula Kornis as Speaker of the House of Representatives on May 20, 1938. Image by Gárdonyi Fotóriport
(Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

él s munkát fejt ki, vagyis ha összhang van képességeinek belső iránya, másrészt külső életformája között: ha bensőleg érzett hivatását, képességeit kifejezheti és kiélheti.” Ez napjaink – a nemzet újraegyesítésén dolgozó, a kettős állampolgárság intézményének bevezetésével Trianon sebeit gyógyítani akaró – konzervatív politikusainak is erőt adhat az időnként féktelennek tűnő támadások közepette.

Kornis filozófusként, tudósként jelentős életművet hagyott maga után. Filozófiai írásai erősen magukon viselik a nemzeti közösséghez való tartozás nyomait, pedig Kornis éppen arról ír *Tudomány és nemzet* című, 1941-ben megjelent könyvében, hogy „úgy látszik, mintha a tudománynak lenne legkevésbé nemzeti jellege, mert célja az igazság, amely minden ember számára általános érvényűségénél fogva egyformán hozzáférhető. Az igazság megismerésének eszköze pedig az ész egyforma logikai evidenciája, amely nem ismer nemzeti jellegűt. A kultúrának azok a formái, amelyeket az erkölcs, a jog, a művészet és az irodalom képvisel, inkább magukon viselik a nemzeti sajátosság bélyegét, mint a tudomány.” Az irodalom, a művészetek szerinte a lelki élet homályos, „egyéni valónkkal mélyebben összefüggő, irracionális, érzelmi talajából fakadnak”. Ugyanakkor Kornis mégis képes kimutatni a tudományos gondolkodásban is a tipikus nemzeti vonásokat, amelyek természetesen „nem a gondolattartalmak igazságára vonatkoznak, hanem csak a tartalmakat gondoló lelki aktusokra s a problémalátás pszichológiai módjaira”. S valóban: egy-egy, a fejét a tömegeből kiemelő géniuszt „követve alakul a nemzetnek igazság- és értékélménye”.

Mindezek a gondolatok könyvek sorában öltöztek testet, hiszen Kornisnak a könyvek voltak a bizalmas barátai. A könyvek, amelyek „jókedvre

lapse into misery—as mere intellectual luxuries we did not deserve, while he was often lambasted for achievements which had earlier—under more favourable pecuniary conditions—been generally taken for granted as the nation’s European cultural needs.’

Klebensberg had been well aware of the fact that Kornis was bringing to attention: the field of politics is not the place to reap happiness. According to him, politics is something that ‘routinely and sharply makes us recognise human nature as evil, scheming, greedy, envious, jealous, defamatory, and selfish—traits to be withstood and suffered forever. Human happiness however stems from something completely different than mere pleasure: relative happiness derives from living a life and doing work in harmony with one’s mentality; in other words, if one’s outward lifestyle is consistent with the internal direction of one’s abilities; if one’s internally felt skills or vocation find outward expression’—an idea from which our conservative politicians, who work for the nation’s reunification and—through the introduction of dual citizenship—strive to heal the wounds of Trianon, may also draw strength even while fiercely attacked.

As a philosopher, Kornis left a significant body of scholarly work behind. His philosophical writings bear strong traces of belonging to the community of the nation, although Kornis himself wrote in his 1941 book *Tudomány és nemzet* [Science and Nation] that ‘having truth as its goal, which is of general validity and thus equally accessible to all, science seems to bear the fewest traces of national character. And the means of understanding truth is the uniformly evident logic of reason that knows of no national character.

derítenek; szomorúságunkban vigasztalnak; ha bajba kerülünk, tanácsukkal kisegítenek; védőpajzsok az élet nyilainak felfogására, nem engedik, hogy üres és szomorú magányosságban éljünk” – írja *A könyv dicséreti* című esszéjében. Könyvet olvasni jó, s ha van mit megosztanunk másokkal, akkor az írás, a gondolatok könyvbe foglalása is lélekemelő vállalkozás.

Az oktatási rendszer átalakításakor Kornisnak teljesen világos képe volt a korszerű tudásról, a „realisztikus tanulmányok” erősítésének szükségességéről, de írásaiban ezzel együtt is különös hangsúlyt helyezett az irodalmi műveltség szerepének hangsúlyozására. *Az irodalmi műveltség értéke* című írásában a humanisztikus műveltség nemzeti jegyeiről is értekezik, kiemelve, hogy „minden nemzet fiát nemzetének irodalmában való jártassága avatja ősei szellemi hagyatékának tudatos örökösévé. [...] *A magyar nemzeti irodalom* [...] vezet be a sajátos magyar szellemi világba, mint a magyar nemzedékek titokzatos lelki közösségébe.” Az irodalom, nagy íróink történelmi regényei, balladái, a magyar költészet kiemelkedő versei értetik meg igazán, hogy a nemzet értékközösség. Kornis szerint „nemcsak annak a tudata teszi a nemzetet nemzeté, hogy szellemi fejlődésének hagyományai közősek, nemcsak az, ami a nemzet volt, hanem annak a feladatnak a tudata is, amivé lenni akar, azoknak a különleges értékeknek rendszere is, amelyeknek mint eszményeknek megvalósítását további történelmi hivatásának érzi. A nemzeti közösség tehát elsősorban nem faji, hanem velejében értékközösség: nem biológiai, hanem szellemi princípium.”

*

„Minden idő kitermeli magából azokat az embereket, akikre szükség van. A mi kultúrpolitikánknak

Forms of culture such as morality, law, the arts and literature bear more of a mark of national character than science does.’ In his view literature and the arts are rooted in the obscure, ‘irrational, emotional soil’ of the mind ‘profoundly tied to our individual entity.’ Yet even in scientific thinking, Kornis is capable of detecting typical national characteristics which, of course ‘are not in connection with the truth of ideas but only with the psychological act of thinking and the manner of perceiving problems.’ Indeed, ‘the nation’s experience of truth and value is formed following’ one or another genius towering above the crowd.

Books being Kornis’ confidential friends, all of these ideas materialized in a row of books. Books ‘enlighten our spirits; comfort us in our sorrow; in tribulation, they provide counsel; they shield us from the arrows of life; they prevent us from living in the emptiness and distress of loneliness,’ he writes in his essay ‘In Praise of Books.’ It is good to read books, and if we have something to share with others, then putting down our thoughts in writing is also a worthwhile exercise.

While reforming the system of education in Hungary, Kornis had a perfectly clear view of what constituted state of the art knowledge and of the need to strengthen ‘realistic studies’ while, at the same time, he placed particular emphasis on the role of literacy in his writings. Discussing in his paper *Az irodalmi műveltség értéke* [The Value of Literacy] the national characteristics of humanistic literacy, he points out that ‘whatever your nationality, it is your familiarity with the literature of your nation that makes you a conscious heir to your ancestors’ spiritual heritage. [...] It is *Hungarian national literature* which [...] initiates you into that peculiar Hungarian intellectual

Kornis Gyula és Kassák Lajos a Könyvnapon 1941-ben
(Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár)
Gyula Kornis and Lajos Kassák on Book Day in 1941
(Source: Metropolitan Ervin Szabó Library)

is ilyen szükséges embere Kornis Gyula, akinek a háború és a forradalmak után el kellett jönnie” – írta róla kritikusa, Nagy József 1928-ban. Nagy azt emeli ki, ami az eddig leírtakból is kirajzolódott, vagyis hogy „Kornist, mint filozófust, az életközelség jellemzi. Nincs egyetlen könyve sem, amely a konkrét valóságtól távol eső ködös idea problematikáját bogozgatná. Mindig valami nagy konkrétum területén tekint szét és ennek az összefüggéseit, benső értelmét keresi.”

Nagy József szerint Kornis mentalitása azé a művelt középosztályé, amelyről maga az államtitkár is írt *Kultúra és politika* című könyvében, s amelyet erkölcsi-szellemi közösségnek tekint. Kornis *Mi a középosztály?* című tanulmányában

world, that mysterious spiritual communion of generations of Hungarians.’ Our literature, the historical novels of our great writers, our ballads, and the best pieces of Hungarian poetry make you really see that the nation is a community of values. According to Kornis, ‘what makes the nation a nation is not just a sense of common traditions of intellectual development, it is not just what the nation *was*, but also a sense of what the nation wants to be—it is also that specific system of values as ideals, the realization of which

Arisztotelész *Politikáját* citálja, kiemelve, hogy „a vagyoni állapotban is valamennyi közt legtöbbit ér a közepes. Az ilyen ember hallgat legkönnyebben a józan észre. [...] Az állami közösség is akkor a legjobb, ha a középosztályra támaszkodik, s azok az államok rendezkednek be jól, amelyekben nagy számban van a középosztály.” Kornis szerint „a nemzeti gondolatnak és érzésnek is mindenütt és mindenkor a középosztály a leghőbb megőrzője és fejlesztője. [...] A középosztály valamennyi rétege gazdaságilag kölcsönösen egymásra szorul. [...] A gazdasági érdek kisebb-nagyobb közössége mellett az, ami a középosztályt egy viszonylag egynemű egységbe fűzi, az erkölcsi-szellemi közösség: a nemzet történeti öntudata, s az ebből fakadó társadalom- és világlátás.”

Ezért emeli ki Nagy József Kornis nyomán, hogy amennyiben a nemzeti élet gerincének tekinthető középosztály megrokkan, „vele a nemzeti élet válik ingadozóvá, sőt összeroskadttá. Egyetlen más társadalmi osztálynak sincs meg az »a történeti hivatásérzése, nemzeti missziótudata, mely csak több nemzedék közös munkája alapján, mint erkölcsi, szellemi hagyománytőke sűrűsödik össze.«”

*

Mi indokolja a Ciszterci Szent István Gimnázium előtti Klebelsberg-szobrot megformázó Pető Hunor újabb alkotásának felállítását Székesfehérváron? Bár nem túlzás, mégis túl könnyű lenne azt mondani, hogy az eddig leírtak alapján Kornis Gyulának bárhol állhatna szobra e hazában. Fontos, de mégsem perdöntő momentum, hogy a piarista rendből kilépve a székesfehérvári egyházmegye papja lett. S ugyan az már igazán lényeges történeti tény, hogy 1938. augusztus 18-án az

the nation perceives to be its historical mission. Therefore, the national community is not primarily racial; rather, it is by essence a community of values—not a biological but a spiritual principle.’

*

‘Every period will produce the people it needs. Such a necessary man of our cultural policy is Gyula Kornis, who was to come after the wars and revolutions,’ wrote critic József Nagy in 1928. What Nagy points out is in line with the facts outlined above, namely, that ‘Kornis is a down-to-earth philosopher. Not a single book of his deals with the problem of hazy ideas in no connection with tangible reality. What he has in view is always some great concrete reality, and he is out to explore context and intrinsic significance.’

According to Nagy, Kornis’s mentality is that of the educated middle class of which Kornis himself also wrote in his book *Kultúra és politika* [Culture and Politics]—a class he saw as a moral and intellectual community. Citing Aristotle’s *Politics*, Kornis stresses in his study *Mi a középosztály?* [What is the Middle Class?] that ‘it will clearly be best to possess the gifts of fortune in moderation; for in that condition of life men are most ready to follow rational principles.’ [...] Similarly, the political community should be optimally based on the middle class, and well-ordered states have large numbers of middle class people.’ ‘The middle class is also the most ardent preserver and developer of national ideals and perceptions. [...] All layers of the middle class are economically interdependent. [...] Besides some common economic interests, it is moral and intellectual community, the nation’s historical consciousness, and the resulting social and world

Országgyűlés Felsőháza és a Képviselőház Kornis elnökletével együttes ünnepi ülést tartott a nemzet történelmi fővárosában, az egykori koronázó városban, de talán még ez sem elegendő indok. Pedig ezen az ülésen alkották meg a keresztény magyar államot megalapító Szent István király emlékét megőrizni hivatott törvényt. Az 1938. évi XXXIII. törvénycikk Szent István király dicső emlékének megőrkítéséről többek között rögzítette azt, hogy „Kilencszáz esztendeje, hogy az Úr magához szólította Magyarországot első királyát, Szent Istvánt. A magyar nemzet az elmúlt évszázadok alatt – a viszontagságok és a megpróbáltatások legsúlyosabb idejében is – változatlan, hálás kegyelettel őrizte meg a dicső uralkodó el nem múló emlékezetét. Halálának kilencszázadik évfordulóján a magyar törvényhozás az isteni Gondviselés iránt érzett bensőséges hálával kíván hódolni a magyar királyságot megalapozó s a magyarságot az európai küldetés útjára elvezető nagy magyar fejedelem és apostol halhatatlan szellemének. [...]

Az országgyűlés, hogy a nemzet hálájának és hódolatának ünnepélyes kifejezést adjon, két házat külön törvényrendelettel Székesfehérvár szabad királyi városba a mai napra összehívta és ott, a nagy király alkotásait továbbépítő dicsőséges Árpádház királyi törvényt napjainak és országgyűléseinek történelmi színhelyén az ország Kormányzójának személyes jelenlétében megtartott ünnepi együttes ülésén a következőképpen rendelkezett:

1. § Az országgyűlés Szent István király dicső emlékét a magyar nemzet örök hálájának és mélyes hódolatának bizonyosságul törvénybe iktatja.

2. § Az országgyűlés augusztus hó 20. napját Szent István király emlékezetére nemzeti ünnepnek nyilvánítja...”

view, which makes the middle class a relatively homogeneous unit.’ Therefore, writes József Nagy following Kornis, if the middle class, which is to be considered as the backbone of national life, succumbs, national life itself will become unstable and even collapse. No other social class has “that historical sense of mission, that sense of national mission, which, based on the joint work of several generations, boils down to tradition as moral and intellectual capital.”

*

What justifies the erection in Székesfehérvár of another statue by Hunor Pető, the creator of Klebelsberg’s statue in front of the Cistercian Saint Stephen’s High School? While no exaggeration, it would be too easy to say that, based on all of the above, a statue of Gyula Kornis might be erected anywhere in the country. It is important, but not crucial, that upon leaving the Piarists order, he became a priest of the diocese of Székesfehérvár. And although it is a really important historical fact that on August 18, 1938, the Upper House of Parliament and the House of Representatives held a formal sitting chaired by Kornis in the nation’s historic capital and former coronation city, even that might be insufficient reason—although it was at this session that the law designed to preserve the memory of King Saint Stephen, the founder of the Christian Hungarian state, was adopted. Law XXXIII of 1938 on the preservation of the glorious memory of King Saint Stephen states as follows:

‘Nine hundred years have passed since the Lord called to Himself Saint Stephen, the first king of Hungary. Over the past centuries, even in times of vicissitudes and the most severe hardships, the

A fehérvári együttes ülésen elnöklő Kornis Gyula zárszavában elmondta, hogy „a most hozott és kihirdetett törvény annak az igaz hálának és hódolatnak kifejezése, amelyet nemzetünk kilenc századon keresztül mély bensőséggel érzett a keresztény magyar állam megalapítója és történelmi útjának kijelölője iránt. Ez az új törvény csak kegyeletes folytatása és megerősítése a XI. és XIII. század idevágó magyar törvényei szellemének: Szent László dekrétumai I. könyvének és II. Endre aranybullája első cikkének, amelyek elrendelik az első, de mindmáig legnagyobb magyar királynak évenként való nemzeti ünnepelését.

Már őseink érezték, hogy az ilyen ünnep nemcsak a köteles történelmi hálát és kegyeletet fejezi ki, hanem az egész nemzeti közösség egységének összetartó érzését és jövőre hivatásába vetett hitét is különös erővel fokozza. Ezt kiváltképpen ma érezzük megdöbbenő élményszerűséggel, amikor a régi Nagy-Magyarország képét, Szent István alkotását, a lelkekben ébren tartja, főképp ennek történelmi jelképével, a szent koronával. Szent István politikájának követése a magyarság fennmaradásának és továbbfejlődésének legfőbb biztosítója. Legyen a szent királynak soha el nem porladó keze mindenkoron nemzetének legbiztosabb útmutatója és vezetője!”

A valódi ok mégis az, hogy ha nincs Kornis Gyula, akkor az egykori székesfehérvári ciszterdiák, akinek ércszobra az iskola lépcsőjén fogadja a jelenkori gimnazistákat és tanáraikat, sosem lett volna képes a Trianon utáni megrázkódtatásból felrázni az országot, erőt és hitet adva az egész nemzeti közösségnek. Kornis az a konzervatív újító, „aki tisztában van azzal, hogy ami elmúlt, az többé a régi formában vissza nem térhet, s tudatában van a modern élet demokratikus követelményeinek

Hungarian nation unchangingly preserved the undying memory of the glorious ruler. With heartfelt gratitude towards Divine Providence, Hungarian legislators wish to pay homage, on the nine hundredth anniversary of his death, to the immortal spirit of the great Hungarian ruler and apostle who laid the foundations of the Kingdom and led Hungarians to the path of their European mission. [...]

‘In order to give solemn expression to the gratitude and homage of the nation, Parliament assembled, by special legislation, both of its houses on this day in the free royal city of Székesfehérvár, and here, on the historic site of the court days and diets of the glorious House of Árpád, the continuator of the work of the great king, provided at its formal joint session, held in the presence of the Regent of the Kingdom, as follows:’

‘Art. 1) Parliament enacts legislation to preserve, as testimony to the eternal gratitude and profound reverence of the Hungarian nation, the glorious memory of King Saint Stephen.’

‘Art. 2) To commemorate King Saint Stephen, Parliament declares the 20th day of August a national holiday...’

‘The law now enacted and promulgated,’ said Gyula Kornis, chairing the joint session at Székesfehérvár, in his closing remarks, ‘is an expression of the sincere gratitude and homage the nation has for nine centuries tendered to the Founder of the Christian Kingdom of Hungary, the one who assigned the nation’s historic mission. The new law is merely the pious continuation and consolidation of relevant Hungarian legislation from the 11th and 13th centuries, namely, Book One of the Decrees of Saint Ladislaus and Article One of Andrew II’s Golden Bull, codifying the national

Kövér László, a Magyar Országgyűlés elnöke beszédet mond a Kornis-szobor avatásán. Székesfehérvár, 2014. augusztus 22.

Simon Erika felvétele
László Kövér, Speaker of the Hungarian Parliament, giving a speech at the inauguration of the Kornis statue. Székesfehérvár, August 22, 2014.
Photograph by Erika Simon

celebration annually of the first and to this day the greatest king of Hungary.'

'Our ancestors were also aware that such celebrations were not merely the expression of due historical gratitude and homage, but also, and particularly, fostered the sense of national cohesion and faith in the nation's destiny. Of this, we have a particularly striking experience today, when it keeps alive in our souls the vision of the former Greater Hungary, the creation of Saint Stephen, especially through its historic symbol, the Holy Crown. Following the policies of Saint Stephen is the best guarantee for the continued existence and further development of the nation. May the never crumbling hand of the holy king point at all time the way for the nation.'

The real reason though is that if there had been no Gyula Kornis, then the former student of the Cistercians at Székesfehérvár, whose statue on the steps of the school welcomes today both students and teachers, would never have been able to shake the country awake from the stupor of the Versailles Treaty, conferring strength and faith on the community of the nation. Kornis, the conservative reformer, writes József Nagy, 'was aware that what is past can no longer be brought back in its former shape; he was also aware of the democratic demands of modern life. What he wanted was a national democracy of the middle

– írja Nagy József. – A középosztály nemzeti demokráciáját akarja a proletárizmus internacionális demokráciájával szemben.”

S ha nincs Kornis, akkor a kiváló történész, Hóman Bálint sem vihette volna tovább politikusként a klebelsbergi örökséget, és a második kultúrpolitikus-szobornak helyet adó Bartók Béla tér sem úgy nézne ki napjainkban, amilyenek azt Kornis bronzba öntött alakja mellett a megyei könyvtárba betérők láthatják.

Székesfehérvár tehát nem csupán a nemzet történelmi fővárosa, nem csupán középkori koronázó város és királyi temetkezési hely, hanem a nemzeti identitást megerősíteni szándékozó konzervatív politika útkeresésének – a Szent István-kultuszon túlmutatóan is –, a két világháború közötti Magyarország progresszív kultúrpolitikájának szimbolikus városa. Az a város, ahol egyszerre érezhette otthon magát e politika három meghatározó, a mai konzervatívoknak is szellemi hátteret nyújtó alakja: Klebelsberg, Hóman és Kornis.

class as opposed to the international democracy of proletarianism.’

Also, had there been no Kornis, there would have been no Klebelsbergian heritage for the excellent historian Bálint Hóman to take over and continue as a politician, and Bartók Béla Square, the site of the second statue of a politician in the city, would look different today than it does with Kornis’s bronze figure at the entrance to the county library. Székesfehérvár is therefore not only the nation’s historic capital, not just our medieval coronation city and royal burial site, but the symbolic city of forward-looking conservative politics: the progressive cultural policy of Hungary between the two world wars which was determined to strengthen national identity even beyond the cult of Saint Stephen. The city which was home at one time to the three outstanding figures of that politics, Klebelsberg, Hóman and Kornis, who continue to provide spiritual background to conservatives even today.

KÖVÉR LÁSZLÓ

Beszéd Kornis Gyula szobrának avatásán

Székesfehérvár, 2014. augusztus 22.

SPEECH BY LÁSZLÓ KÖVÉR,
SPEAKER OF THE NATIONAL ASSEMBLY OF HUNGARY,

at the Unveiling of the Statue of Gyula Kornis

Székesfehérvár, August 22, 2014

Főtisztelendő Püspök Úr!
Tisztelt Fehérvári Polgárok!

Két nappal ezelőtt, augusztus 20-án, országszerte államalapító Szent István királyunkra emlékeztünk, és a magyarok történelmi államalkotó teljesítménye előtt tisztelegtünk.

Ma, itt Székesfehérváron, a történelem során magyar nemzedékek akaratából, munkájából és áldozatából fenntartott, megóvott, és mindig megújított keresztény magyar állam egy olyan 20. századi mostoha sorsú, de hűséges hívére és alázatos építőjére emlékezünk, akinek hosszú évtizedeken keresztül kor- és sorstársaival együtt még az emlékét is ki akarták törölni a magyar köztudatból.

Kornis Gyula filozófiaprofesszorként, közoktatási államtitkárként, országgyűlési képviselőként és országgyűlési elnökként, a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként olyan tudós és politikus

Your Excellency Bishop Spányi!
Ladies and gentlemen, citizens of Székesfehérvár!

Two days ago, on the 20th of August, the nation commemorated King St Stephen, the founder of our state, and paid tribute to the historic state-building achievements of Hungarians.

Today we have gathered in Székesfehérvár to commemorate a loyal devotee and humble constructor of the Christian Hungarian state, preserved and constantly renewed by the will, work, and sacrifice of generations of Hungarians over the centuries; we are here to commemorate a man who for decades shared the fate of many of his contemporaries with the powers that be trying to wipe out even the memory of them from the minds of Hungarians.

In his capacity as professor of philosophy, State Secretary for Public Education, Member of Parliament and Speaker of the House of

volt, aki pontosan tudta, hogy a tudománynak és a politikának ugyan különböző az eszközrendszere, de azonos a célja: egyaránt az embereket kell szolgálniuk. Ha nem ezt teszik, a tudomány meddővé és haszontalanná, a politika pedig hiteltelenné és rombolóvá válik. Kornis Gyula keresztény, nemzeti, konzervatív gondolkodó és politikus volt. Három olyan erény, amelyből a 20. század második felében egyetlen egy is a legsúlyosabb bűnök közé tartozott azok szemében, akik a magyarságra rátelepedő nemzetellenes és keresztényellenes gondolatot és hatalmat képviselték.

„Az államhatalom nem szükségképpen nemzeti hatalom, de minden tudatos nemzet önálló államhatalom kialakítására törekszik.” – Kornis Gyula ezen megállapítása talán tudósi és politikusi értékrendje valamint életműve megértésének kulcsmondata is lehet. Számára a tudatos nemzet kialakításának célja és eszménye volt az, ami szervesen összekötötte a tudományt és a politikát, az önálló nemzeti államhatalom pedig ennek a tudatos nemzetnek volt az eszköze, a legmagasabb szintű szervező elve.

Kornis tizennyolc esztendővel a kiegyezés után született, egy olyan történelmi korszakban, amikor a magyarság már évszázadok óta önálló nemzeti államhatalom nélkül volt kénytelen élni. Az önálló magyar állam helyreállítását célzó 1848–49-es szabadságharc vérbe fojtását követő rendszer a kiegyezést követően enyhült, így Kornis azok egyike lehetett, akiknek az úgynevezett „boldog békeidőkben” megadatik, hogy a legjobb európai egyetemeken folytathassanak tanulmányokat. Az első világháború kitörésének évében Kornis már a pozsonyi egyetem filozófiatanára, 1918–1919-ben pedig a pozsonyi bölcsészettudományi kar első dékánja. Kornis Gyula harmincöt éves a trianoni

Representatives, as well as President of the Hungarian Academy of Sciences, Gyula Kornis was fully aware that science and politics had different means but had the same end, namely, to serve people. If they did not, science would become incompetent and futile while politics would be discredited and destructive.

As thinker and politician, Gyula Kornis was Christian, nationalistic, and conservative. Three virtues, any one of which was considered a most heinous sin in the eyes of those who represented the anti-national and anti-Christian ideology and power oppressing the Hungarian people in the second half of the 20th century.

‘While state power is not necessarily a national power, all conscious nations strive to establish a sovereign state.’ This observation by Gyula Kornis might be key to understanding his scholarly and political values and his oeuvre. For him, the purpose and ideal of creating a conscious nation was the organic link between learning and politics, and national state sovereignty was an instrument, or the highest organizing principle, of that conscious nation.

Kornis was born eighteen years after the Compromise, in a historic era when Hungarians had been living for centuries without sovereignty. Following the defeat of the 1948–49 War of Independence that broke out with the aim/waged to restore Hungarian sovereignty, the iron fist of the regime eased its grip in the wake of the Compromise, and Kornis was one of those who enjoyed the privilege of studying at the best European universities in the so-called ‘happy peace times’. In the year when WWI broke out, he had already been appointed professor of philosophy at the University of Pozsony [today,

szegződés aláírásakor, amikor a magyarság csak azon a tragikus áron szeresheti vissza az első világháború győztese által egyébként életképtelennek szánt önálló államát, hogy le kell mondania történelmi országa területének kétharmadáról, és el kell fogadnia, hogy minden tíz magyar emberből három idegen államok fennhatósága alá kerül.

Kornis Gyula 1920-tól a budapesti egyetem filozófiatanára, azon ereje teljében lévő magyar nemzedék tagja lesz, amelyre emberfeletti felada-

Kövér László, a Magyar Országgyűlés elnöke és Cser-Palkovics András polgármester leleplezik Pető Hunor képzőművész Kornis Gyulát ábrázoló szobrát. Székesfehérvár, 2014. augusztus 22.

Simon Erika felvétele
László Kövér, Speaker of the Hungarian Parliament and Mayor András Cser-Palkovics unveil the statue made by sculptor Hunor Pető in honour of Gyula Kornis. Székesfehérvár, August 22, 2014.
Photograph by Erika Simon

Bratislava – *the Translator*]. In 1918–1919 he was the first dean of the Faculty of Humanities at the same university. Gyula Kornis was thirty-five years old at the time of the signing of the Trianon Treaty. This granted Hungary the status of an independent state, however, it was meant to be an unviable one by the winners all along. Hungarians had to pay a tragic price for independence: they were compelled to give up two thirds of the territory of historic Hungary and accept that three out of every ten Hungarians would come under foreign jurisdiction.

Professor of philosophy at the University of Budapest from 1920 onwards, Gyula Kornis became member of a vigorous generation of Hungarians tasked with the superhuman mission of rebuilding the Christian Hungarian state which would be able to protect, serve, and strengthen the nation.

As part of this rebuilding, Kornis considers the strengthening of national identity awareness to be one of the most important guarantees of statehood. For this reason he, a man of learning, assumes a role in making cultural policy.

Both as a scholar and a politician, Gyula Kornis believed in community and spiritual values rather than individualistic and materialistic attitudes; in meaningful national action rather than the fuzzy utopia of internationalism. It was not intellectual naivety on his part; it was the most profound political realism. He regarded power as the ultimate foundation and instrument of commu-

Kornis Gyula szobra a Csók István Képtár és a Vörösmarty Mihály Könyvtár bejáratánál.
Pető Hunor felvétele

Statue of Gyula Kornis at the entrance to the István Csók Gallery and the Mihály Vörösmarty Library.
Photograph by Hunor Pető

tot és erőfeszítést szab a történelem: a 20. században újjáépíteni azt a keresztény magyar államot, amely képes védeni, szolgálni és erősíteni a nemzetet. Ezen újjáépítés keretében Kornis az államiság egyik legfontosabb biztosítéknak a nemzeti tudatosság erősítését tekinti. A szellem embereként ezért vállal kulturáspolitikai felelősséget és szerepet.

Kornis Gyula tudósként és politikusként ugyanabban hisz: az individualista és materialista szemlélet helyett a közösségi és szellemi értékrend elsődlegességében, a nemzetköziség zavaros üdvtana helyett az értékelhető nemzeti cselekvésben hisz. Nem értelmiségi naivitás ez a részéről, hanem a legmélyebb politikai realizmus. Felfogásában a hatalom nem más, mint a közösségépítő, közösségvédő állam végső alapja és eszköze, a jog pedig az a norma, amely ezen hatalom alkalmazását szabályozza. Ebben a rendszerben – Kornis szavai szerint – a „kultúra pedig az a cél, melyet végső elemzésben a hatalomnak [...] szolgálni köteles. Ebben rejlik az állam etikai jelentősége, s ez adja meg az állami életnek a végső értelmét.”

Kornis Gyula szerint a közösséget szolgáló államnak a jog, a kultúra és a keresztény erkölcsön alapuló etika fundamentumaira kell épülnie. Filozófiai értékelmélete szerint a szellem mindig az anyag előtt áll, a szellem hatalom, de a hatalom nem szellem. Kornis hangsúlyozza: a hatalom mesterségesen ugyan nem teremthet kultúrát (szavai szerint „a külsőleg erőszakolt kultúra gyökértelen, éretlen, senyvedt művirág”), de közvetve, „lassú és fáradságos módon”, a feltételek megteremtésével „meg tudja találni az utat a szellem világába”. Erre szüksége is van, mert a „kultúrértékek” szolgálata nélkül az állam „nyers hatalommá fokozódik le”. Kornis arra is figyelmeztet, hogy csak a fejlett szellemi kultúra biztosíthatja a hatalom és a jog he-

nity building and protection, and considered law as the norm controlling the use of power. In this system, as Kornis put it, ‘culture is the goal that must in the final analysis be served by power [...]. Therein lies the ethical significance of the state; this is what provides the ultimate meaning of the life of the state.’

According to Gyula Kornis, the state which serves the community must be based on the fundamentals of law, culture and ethics rooted in Christian morality. In his philosophical theory of values, spirit always precedes matter: spirit is power, but power is not spirit. Kornis emphasizes that power cannot artificially create a culture (in his words, ‘externally forced culture is a rootless, unripe, languishing artificial flower’); indirectly, however, by creating the necessary conditions ‘in a slow and laborious way [...] it can find a way to the world of spirit’. This is all the more necessary as without being in service of cultural values, the state ‘will degenerate into mere power’. Kornis also warns that nothing but advanced intellectual culture can ensure the correct exercise of power and law: ‘In the absence of adequate culture, neither the government nor the citizens of the country are able to do that [...] Democratic institutions and extended rights may be the source of great perils unless these powers are wielded by educated citizens in the interests of the community’. ‘Freedom of speech, freedom of the press, freedom of association and assembly,’ he writes in another work, ‘all those things that citizens of the modern state treasure and cherish most give full rein to the individual, throw the door wide open to the egotism of each layer of society, and unmake public authority; they are centrifugal factors conducive to destroying the state rather

lyes gyakorlását: „megfelelő műveltség hiányában erre sem az állam irányítói, sem pedig a polgárai nem képesek. [...] csak művelt polgárok tudják a demokratikus intézményeket és kiterjesztett jogokat a közösség érdekében hasznossá tenni, ellenkező esetben mindezek csak súlyos veszedelmek forrásai lehetnek”. Másik művében így szól: „Mindaz, amit a modern államban a legnagyobbra szokás bec sülni, a szólásszabadság, sajtószabadság, egyesülési és gyülekezési szabadság [...] teljesen szabadjára engedi az egyént, az egyes néprétegek egoizmusának szabad utat nyit, a köztekintélyeket lerombolja, nem államfenntartó, hanem államromboló centrifugális tényező. Ezekkel az erőkkel szemben a leghatékonyabb centripetális erő a nép kellő nevelése.”

Kornis számára a nemzet nem faji fogalom, hanem közös történeti tudat; a nemzeti érzés alapja a közös és összefüggő történeti emlék és hagyomány, a közös sors és a közös munka. Meggyőződése szerint a nemzeti öntudat letéteményese a középosztály, amely szerinte elsődlegesen nem vagyoni, hanem műveltségi kategória. A keresztény és nemzeti értékrendje mellett Kornis Gyula filozófiai és politikai konzervativizmusának ugyanaz az eredője: az értékörzés nem maradisággal és nem is forradalmi nevezett romboló hevességgel, hanem a változások szerves voltával és azok fokozatosságával biztosítható. Ebben az értelemben a konzervatív Kornis Gyulának a közoktatás területén Klebersberg Kuno kultuszminiszter államtitkáráként kifejtett kulturáspolitikai tevékenysége kifejezetten újító és gyakorlatias: a falusi és tanyasi iskolahálózat robbanásszerű fejlesztése, az egyetemek és a tanítóképző főiskolák képzési színvonalának jelentős emelése, az iskolai testnevelés kötelezővé tétele, az ösztöndíjrendszer nagyvonalú

than maintaining it. Against these forces, the most effective centripetal force is the proper education of the people.’

For Kornis, nation is not a racial concept but a common historical consciousness; the feeling of national identity is based on common and consistent historical memory and tradition, common fate and common work. He is convinced that the middle class, which he regards primarily a category of education rather than wealth, is the custodian of national consciousness. Besides his Christian and national values, the philosophical and political conservatism of Gyula Kornis was rooted in the same basic concept: the guarantee of the preservation of values should be sought, not in diehard conservatism, nor in destructive vehemence called revolution, but in organic and gradual change. In this sense, the activities of a conservative Gyula Kornis, State Secretary under Minister of Culture Kuno von Klebersberg, in the field of cultural policy were particularly innovative and practical. The explosive development of the network of schools in rural areas, the significant improvement of the quality of training at universities and teacher training colleges, the introduction of compulsory physical education in schools, the generous extension of the scholarship system, and the provision of bountiful support to research were the results of cultural policies for which Gyula Kornis was also responsible.

While remaining a university professor, someone with the most thorough knowledge of the history of Hungarian philosophy, he set out, as he would put it, to ‘carry the mortar and stack the bricks’, putting his hand to the task of reconstructing the Hungarian state which was to serve the nation. Credit is due to him for intro-

kiterjesztése és a kutatás bőkezű támogatása Kornis Gyula kultúrpolitikai tevékenységének az eredményei.

Miközben megmaradt egyetemi tanárnak, a magyar filozófiatörténet legalaposabb ismerőjének, beállt építkezni, ahogy fogalmazott „maltart hordani és téglát pakolni” a nemzetét szolgáló magyar állam újjáépítésében. Sok nagy horderejű törvényjavaslat, kisebb-nagyobb program fűződik a nevéhez, ami válaszokat adott az oktatás napi problémáira, s ezeket – a szó fegyverét mindig elegánsan és rendkívül hatékonyan forgatva – keresztülvitte az Országgyűlésben is.

1938-ban az Országgyűlés Szent István halálának 900. évfordulóján itt, Székesfehérváron tartotta ünnepi ülését, amelyet Kornis Gyula elnökölt. Amikor korábban megválasztották házelnöknek szinte ellenszavazat sem érkezett: szélsőjobbtól a kormánypártokon át a szociáldemokratákig mindenki számára garanciát jelentett az ő személye a Ház méltóságának kifejezésére, tekintélyének megőrzésére.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kortársai visszaemlékezései szerint Kornis Gyula a második világháború éveiben borús látnokként már ekként fogalmazott: „Gurulunk a lejtőn. Nagyon nehéz öregkorom lesz”. Igaza lett.

Elutasította mind a nemzeti, mind a nemzetközi szocializmus terrorrendszereit, ezért Magyarország német megszállása után letartóztatta a Gestapo, majd a szovjet megszállás után a kommunista titkosrendőrség is többször kihallgatta. Rákosiék internálták és kitelepítették, legbecesebb kincsének tekintett könyvtárát tudatosan szétszórták. A jogfosztottság évei után 1956 még egyszer elhozta számára a reményt, hogy hetvenegy esztendősen, ha a közéletbe nem is, de legalább a tudományos

ducing a number of important bills and various smaller or larger scale projects intended to solve current problems in education which Kornis, a brilliant orator never at a loss for words, also managed to pass through Parliament.

In 1938, on the 900th anniversary of the death of St. Stephen, the Parliament held a formal sitting here in Székesfehérvár, chaired by Gyula Kornis. When he was elected Speaker of the House, there was almost no vote against him: from the far right to the government parties to the Social Democrats, all looked up to him as a guarantee of the dignity of the House and the preservation of its authority.

In the recollections of contemporaries, Gyula Kornis, a seer of dark clouds ahead during World War II, would say, ‘We are rolling downhill. I am in for a very difficult old age.’ He was correct.

He rejected the terrorist systems of both national and international socialism. After the German occupation of Hungary, he was arrested by the Gestapo.

After the Soviet occupation, he was repeatedly interrogated by the Communist secret police. During the Rákosi era he was interned and deported; the books of his library—his most cherished possession—were scattered deliberately. After years of legal deprivation, the Revolution of 1956 once again brought him hope that he might, at seventy-one years of age, return, if not to public life, at least to academia.

However, the anti-Christian and anti-Hungarian cultural policy that took the upper hand after the Soviet intervention destroyed these hopes: Gyula Kornis was permanently excluded and forgotten. It was recorded that when he was buried in 1958, there were only six people attending his funeral.

Demeter Zsófia történész, a Szent István Király Múzeum igazgatója méltatja Kornis Gyula munkásságát a Kornis-szobor avatásán 2014. augusztus 22-én. Mellette Pető Hunor képzőművész, Fülöp Gyula régész, korábbi múzeumigazgató, Petrin László, a kormányhivatal főigazgatója, Törő Gábor országgyűlési képviselő és Kövér László, a Magyar Országgyűlés elnöke. Simon Erika felvétele

Historian Zsófia Demeter, Director of the King Saint Stephen Museum, speaks lauding the life work of Gyula Kornis at the inauguration of the Kornis statue on 22 August 2014. Standing next to her are artist Hunor Pető, archaeologist and former museum director Gyula Fülöp, László Petrin, Director General of the Government Office, Gábor Törő, Member of Parliament, and László Kövér, President of the Hungarian Parliament. Photograph by Erika Simon

világba visszatérhet. A szovjet beavatkozás után Magyarországot foglyul ejtő keresztényellenes és magyarellenos kultúrpolitika azonban ezeket a reményeket is megsemmisítette, Kornis Gyulát végleg kirekesztették és feledésre ítélték. A krónikások feljegyezték, hogy 1958-ban történt temetésén mindössze hatan álltak a sírjánál.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kornis Gyulának és nagyszerű, ismert és ismeretlen sorstársainak

The task that Gyula Kornis and his wonderful colleagues, both well-known and unnamed, were destined to accomplish within the span of little more than two decades was nothing less than the 20th-century reconstruction of an independent, Christian Hungarian state. They were doomed to commence the work of state-building in the shadow of the tragedy of Trianon, and finish it in the shadow of the country's four and

Pető Hunor: Kornis Gyula. Székesfehérvár, Bartók Béla tér 1. Pető Hunor felvétele
Gyula Kornis by Hunor Pető. Székesfehérvár, 1 Bartók Béla Square. Photograph by Hunor Pető

az önálló és keresztény magyar állam 20. századi újjáépítése jutott osztályrészül, és mindegyik alig több mint két évtized volt a történelem által kiszabott idejük. Államépítő munkájukat a trianoni tragédia árnyékában voltak kénytelenek megkezdeni és az ország négy és fél évtizedes kommunista megszállásának árnyékában voltak kénytelenek befejezni. Válságoktól terhelt két évtized alatt kellett megkísérelniük korábbi évszázados gondokat orvosolni, mulasztásokat pótolni, jövőt teremteni, és hitet adni.

Kornis Gyula nemzedékének államépítő munkája történelmi távlatban mégis eredményesnek bizonyult. A magyarságot ért tragédiák ellenére az 1920-ban megcsönkített, de újjászületett magyar államnak két évtized alatt olyan erős alapot teremtettek, amely a magyar emberek munkájának, áldozatának és öntudatának köszönhetően – ugyan jelentős sérülésekkel – de túlélte a négy évtizednyi kommunizmust és az azt követő két évtizednyi posztkommunizmust is.

Nekünk, mai magyaroknak, 2010-ben nyílt meg a lehetőségünk, hogy a 21. században ismét megújítsuk a keresztény magyar államot és megerősítsük a magyar nemzetet. A választópolgárok felhatalmazásából Magyarország új Alaptörvényének az elfogadásával megteremtettük a magyar állam 21. századi megújításának közjogi kereteit. Olyan államot akarunk, amely szolgálja, és nem kiszolgáltatja a nemzetet; amely segíti, hogy a nagyvilágban bárhol élő magyarok egyesíthessék szellemi és anyagi erejüket; olyan államot, amely a magyarok érdekeit képviseli külföldön, és nem az idegen érdekeket a magyarok között. Olyan államot akarunk, amely nem kényszeríti a magyarokat arra, hogy mások pénzén adósságból éljenek, hanem segítik őket abban, hogy saját pénzükből és saját

a half decades of communist rule. They had no more than two crisis-ridden decades to deal with centuries-old issues, make up for past omissions, create a future, and give faith to people.

However, the state-building work that Gyula Kornis and his generation accomplished in two decades has proved to be successful in a historical perspective. In spite of the tragedies Hungarians had suffered, they managed to create a foundation for the Hungarian state which, though mutilated in 1920, was now reborn.

Thanks to the work, sacrifice, and confidence of Hungarian people, this foundation was strong enough to withstand four decades of communism and the subsequent two decades of post-communism as well.

We, Hungarians of today, were offered the opportunity in 2010 to once again restore the Christian Hungarian state and strengthen the Hungarian nation in the 21st century. Mandated by the electorate, we adopted Hungary's new Fundamental Law and thereby established the legal framework for the renewal of the Hungarian state in the 21st century.

We want a state which serves the nation rather than leaves it unprotected; one which helps Hungarians living anywhere in the world to unite their intellectual and material resources; a state which represents the interests of Hungarians abroad rather than foreign interests among Hungarians.

We want a state which does not force Hungarians to borrow from others and become indebted but helps them to live by their own means and their own work. We want a Hungarian state which fully respects its commitments in international cooperation: one which treats others with

munkájukból megélhessenek. Olyan magyar államot akarunk, amely a nemzetközi együttműködésekben vállalt kötelezettségeit maradéktalanul tiszteletben tartja, tiszteletet ad másoknak, de tiszteletet igényel a maga számára is. Hiszünk abban, hogy az európai nemzetek önazonossága és versenyképessége nélkül nincs európai önazonosság és európai versenyképesség; hiszünk abban, hogy a nemzeti, a családi és a vallási közösségek nem Európa eltörölni való múltját, hanem jövőjének zálogát képezik.

Meggyőződésünk, hogy a keresztény magyar állam 21. századi megújítása ezeken az eszmei alapokon történhet. A munkát 2010-ben megkezdtük, és 2014-ben a magyar választópolgároktól erős felhatalmazást kaptunk a folytatásra. Azon vagyunk, hogy a ránk szabott munkát a nekünk kiszabott időben és körülmények között a legjobb tudásunk szerint elvégezzük.

Tartozunk ezzel mindazoknak, akik a történelem során hittek és hisznek a magyarokban és az államukban, elégtételt adunk ezzel az előttünk járt és küzdő nemzedékeknek, és esélyt nyitunk az utánunk érkezőknek, gyerekeinknek és unokáinknak. Köszönöm Székesfehérvárnak, hogy otthont ad Kornis Gyula szobrának, köszönöm, hogy ezáltal is segítenek visszaállítani a magyar történelmi emlékezetet.

respect without failing to command respect from others. We believe that no European identity and no European competitiveness exists unless the nations of Europe preserve their own identity and stay competitive in their own right. We believe that national, family, and religious communities are not the past of Europe ripe to be abolished; they are the pledge of its future.

We are convinced that these ideas provide the theoretical foundation for the renewal of the Christian Hungarian state in the 21st century. We started work in 2010, and in 2014 we received a strong mandate from the Hungarian electorate to continue.

We are committed to doing the task assigned to us to the best of our knowledge within the time and under the circumstances allotted to us.

We owe this to all those who have believed in Hungarians and in the state of Hungarians throughout history, and to those who share this belief today.

We validate the struggle of the generations who have walked and fought before us, and we provide a chance for those who come after us: our children and grandchildren. Thanks to City of Székesfehérvár for hosting the statue of Gyula Kornis! Thank you for helping thereby to restore Hungarian historical memory!

Hóman

UJVÁRY GÁBOR

A múlt politikája

*Hóman Bálint megítéléséről**

Past Politics

*On Judging Bálint Hóman**

„Gyakran halljuk – jelentette ki Hóman Bálint az ország legismertebb közép-korászaként és a Magyar Történelmi Társulat elnökeként 1943-ban –, hogy a történet a múlt politikája és a politika a jelen története. [...] A múlt politikáját azonban éppoly kevésbé szabad a jelen szemszögéből vizsgálnunk és értékelnünk, amint hogy az államférfi sem folyamodhatik a történet folyamán gyakorta bevált, de ma már a körülmények változása miatt idejüket múlt politikai eszközök alkalmazásához.”

Ehhez a hitvallásához Hóman historikusként mindvégig tartotta magát. Annál is inkább, mivel tudományos pályája 1932-ben, a politikába lépésével lényegében lezárult. Ezzel együtt is negyedszázados történelmi pályáját a korszakára – azaz a magyar ő- és középkortörténetre – vonatkozó levéltári forrásoknak, a magyar és a nemzetközi

* Hóman Bálint (1885–1951) születésének 135. évfordulójára született írás rámutat a székesfehérvári szoborállítási kísérlet óta eltelt öt esztendő Hómant érintő közéleti és részben történelmi vitáinak összetettségére és ellentmondásaira. Egyúttal részletesen elemzi és értékeli a jeles történész tudományos és politikusi pályáját, kiemelve annak székesfehérvári vonatkozásait is. – *A Szerk.*

‘It is often said that history is past politics, and politics present history. [...] The politics of the past, however, cannot be examined and judged from the perspective of the present day, just as statesmen cannot resort to the political tools of the past, which have often proved their worth in history, but have been rendered obsolete by changing circumstances.’

These words were, in 1943, spoken by Bálint Hóman, Hungary’s best-known medievalist, chairman of the Hungarian Historical Society. As a historian, he adhered to this creed throughout. He did so in spite, or maybe thanks to, the fact that he practically stopped working as a scholar in 1932, when he entered politics. Yet, his quarter-century career as a historian was characterized by an in-depth knowledge of the archival sources

* In this article, written to mark the 135th anniversary of the birth of Bálint Hóman (1885–1951), the author points out the complexity and contradictions of the debates which have taken place in the media and partly among historians concerning Hóman in the five years since the failed attempt to erect a statue for Hóman in Székesfehérvár. This is supplemented by a detailed analysis and assessment of Hóman’s scientific and political career, with particular attention to facets concerning Székesfehérvár. – *The Ed.*

szakirodalomnak, illetve szakmája modern szellemi áramlatainak elmélyült ismerete jellemezte. Nagyrészt eleget tett a saját maga támasztotta – először Leopold von Ranke által megfogalmazott – elvárásnak, miszerint minden eseményt saját történelmi idejének kontextusában, nem pedig későbbi tudásunk tükrében kell vizsgálni. Historiográfiai és elméleti kérdésekről is maradandó műveket írt, a segéd- és a rokontudományok – kiemelten a filológia, a nyelvészet, a néprajz és a művészettörténet – eredményeit is sikeresen fölhasználta. Minden tekintetben a korabeli interdiszciplinaritás jellemezte – gyakran hangoztatott szintézisigénye is erről tanúskodott. Biztosan eligazodott a politikátörténet mellett a gazdaság- és a társadalom-, de az eszme- és a művészettörténet – főleg az ideológia és a művészeti stílusok kölcsönhatása – kérdéseiben is. Emiatt is neveztek szellemtörténésznek, bár e megjelölés klasszikus értelmében nem számított annak. Az viszont kétségtelen, hogy minden történelmi folyamatot a maga összetettségében, sok szempont alapján igyekezett vizsgálni, és a szellemi irányzatokat is történelemalakító tényezőknek tekintette. Általában a laikusok számára is érthetően, sokszor olvasmányosan, jó stílusérzővel írt, bár utóbbi tekintetben az elsőséget kortársa és jó ideig barátja, Szekfű Gyula mondhatta magáénak.

1908-ban Árpád-kori várostörténetből doktorált, 1916-ban jelent meg a mindmáig a szakterület alapműveként számító *Magyar pénztörténet 1000–1325* című kötete. Ekkortól a legismertebb magyar középkor-történészek között tartották számon.

A magyar krónikák keletkezéstörténetéről vagy Károly Róbert uralkodásának történelmi áttekintéséről szóló munkái is maradandóak – annak

of the period in the focus of his research, i.e. Hungarian prehistoric and medieval history, of the relevant Hungarian and international literature, and of modern intellectual trends in historical studies. On the whole, he lived up to the expectation, first articulated by Leopold von Ranke, that each historical phenomenon should be understood in the context of its own epoch, not in the light of later knowledge. He also wrote lasting works on historiographical and theoretical issues, and successfully used the results of auxiliary and related disciplines, especially philology, linguistics, ethnography, and art history. He was characterized in all respects by contemporary interdisciplinarity, as was also testified by his frequently voiced need for synthesis. In addition to political history, he was familiar with issues relating to economic and social studies as well as the history of ideas and art, especially the interaction of ideology and artistic styles. This is also why he was considered an intellectual historian, although he was not one in the classical sense of the term. There is no doubt, however, that he sought to examine each historical process in its own complexity, on the basis of many aspects, and also regarded intellectual tendencies as factors shaping history. Whatever he wrote was usually comprehensible to the general public, often very readable, written with a good sense of style, although fellow scholar Gyula Szekfű, for a long time his friend, surpassed him as a stylist.

In 1908, he wrote his doctoral dissertation about Hungarian towns during the Árpád era. In 1916, he published a massive work entitled *Magyar pénztörténet 1000–1325* [History of the Hungarian Currency 1000–1325], which remains a basic text in the field. From that time, he was considered one of the most prominent Hungarian medievalists.

Székesfehérvár küldöttsége 1932. november 7-én felkereste Hóman Bálint minisztert. A város képviselőségének elvállalására kérték fel. Hóman mellett a küldöttséget vezető felsőházi követ, dr. Kaltenecker Viktor áll. Az Est című lap fényképe
On November 7, 1932, the delegation of Székesfehérvár visited Minister Bálint Hóman. He was asked to take over the representation of the city. Standing next to Hóman is the leader of the delegation, member of the Upper House Dr. Viktor Kaltenecker. Image published in the daily Est

ellenére, hogy azóta számos vélekedését cáfolta vagy módosította az eltelt száz esztendő.

Legismertebb alkotása a napjainkban is csak „Hóman–Szekfűként” emlegetett *Magyar történet*, amely 1928 és 1934 között kezdetben nyolc, később öt kötetben, összesen hét kiadásban látott napvilágot, és szinte minden magyar értelmiségi család könyvespolcát díszítette. Hóman a Mátyás uralkodásáig terjedő részt írta – bár a *Harmadik könyv* IV. fejezete, az I. Ulászló uralkodásával

Although many of his views have since been refuted or modified over the past hundred years, his works on the historical development of the Hungarian chronicles or the historical reassessment of the reign of King Charles Robert of Anjou remain enduring achievements.

His most prominent publication (co-authored by Gyula Szekfű) is *Magyar történet* [Hungarian History], which saw a total of seven editions between 1928 and 1934. This monumental work,

kezdődő időszak bemutatása Bartoniek Emma munkája, amelyet Hóman csak ellenőrzött és kiegészített –, a további eseményeket már Szekfű Gyula elemezte. A mindmáig legegységesebbnek tartott összefoglaló sok megállapítását ugyan árnyalta az idő, ez azonban mit sem von le értékéből: az 1920-as évek végén és a '30-asok elején korszerű, új szemléletű, modern szintézisnek számított. Sok tétele még ma is megállja a helyét, s nemcsak szakmailag számít lenyűgöző vállalkozásnak, de közérthető nyelvezete, ragyogó stílusa is kiemeli a magyar históriát a kezdetektől a 20. századig áttekintő összegzések közül.

Hóman 1943-as, idézett intelmét már akkor is csak néhányan hallották meg; manapság talán még annyian sem veszik figyelembe. Bár a történelemszakma és a színvonalas társadalomtudományi publicisztika alapkövetelményeihez szervesen hozzátartozna – nemcsak Ranke vagy Hóman szerint –, hogy a történelmi eseményeket saját koruk viszonyai, ne pedig mai elvárásaink és eszméink alapján ítélje meg, ennek az igénynek kevesen tesznek eleget. A politikai szempontú közelítés a leginkább akkor észlelhető, amikor hozzánk viszonylag közeli események, például a Horthy-korszak vagy a közelmúlt értékeléséről van szó.

Bár a történezmesterség egyik szépsége éppen abban rejlik, hogy a különböző közelítések révén ugyanarról a múltbéli folyamatról, esetről vagy szereplőről – kinek-kinek az álláspontja szerint – egyszerre többféle igazságot lehet megfogalmazni, mindez azonban kizárólag akkor érvényes, ha a tényeket tiszteletben tartva, azokkal korrelációban alkotunk véleményt. Az utóbbi időben Hóman Bálint tevékenységének ismertetésekor sajnos nem ezek, hanem az olykor alap nélküli, szigorú és megrovó minősítéseknek, illetve ezek

which appeared initially in eight and later in five volumes, came to adorn the bookshelves of almost all Hungarian intellectual families. The first half of the book, covering early Hungarian history up to the reign of King Matthias, was written by Hóman (except for Chapter 4 of Book Three, a presentation of the period beginning with the reign of King Ulászló I, which was authored by Emma Bartoniek, and only edited and supplemented by Hóman); the rest was penned by Gyula Szekfű. Although many of the findings of their comprehensive historical summary, still considered to be the most consistent work of its kind, have been improved on over time, this does not detract from its value: in the late 1920s and early 1930s it was indeed a modern, progressive, innovative synthesis. Many of the theses advanced in it still hold true today. 'Hungarian History' is not only a professionally impressive undertaking, but also, through its intelligible language and brilliant style, it stands out among the historical summaries that have reviewed our history from the beginnings to the 20th century.

Hóman's above-quoted 1943 admonition was heeded by only a few in his day; nowadays, perhaps by even fewer. Although it is not only a whim of Ranke or Hóman but a basic criterion of the historian's profession and of high-quality social science journalism, few meet the requirement that historical events be judged by the circumstances of their own era rather than by our current expectations and ideals. A political approach is most noticeable when it comes to the assessment of events relatively close to us, such as the Horthy era or the recent past.

One of the beauties of the art of history lies precisely in the fact that, through different approaches,

ellentétéként a Hómant makulátlan személyiségként való beállításnak vagyunk tanúi. Miután 2015. március 6-án a Fővárosi Törvényszék elsőfokú, jogerős döntésében, büncselekmény hiányában felmentette őt az 1946-os népbírósi perében megállapított háborús bűntett alól, rengeteget vitáznak róla: magyar historikusról rég beszéltek ennyit.

Hóman a „múlt politikáját”, a történelmet ugyan tényleg nem „a jelen szemszögéből vizsgálta”, ám a jelen történelme, azaz a politika világában nem mindig mozgott otthonosan, és joggal bírálható vagy kifogásolható több politikai tette is. Ennek ellenére sem szerencsés, hogy néha olyan állítások hangzanak el róla, amelyeknek kevés a közük a könnyen ellenőrizhető valósághoz. Visszatérően halljuk például, hogy Hóman szövegezte és terjesztette az országgyűlés elé az 1938-as első zsidótörvényt, holott annak megfogalmazásához, benyújtásához semmi köze sem volt, s meg sem szólalt az erről folytatott, meglehetősen hosszú parlamenti vitában. Vannak, akik egyenesen Hitlerhez és a tömeggyilkosokhoz hasonlítják, habár a nemzetiszocialista eszméket és a fajelméletet sokszor bírálta. Külpolitikai tekintetben az 1930-as évek végétől ugyan egyértelműen németbarátnak ismerték, azonban a németekkel való kényszerű együttműködést elsősorban azért hirdette, mert ennek révén vélte megőrizhetőnek Magyarország belpolitikai önállóságát és remélte a minél teljesebb területi revíziót. Egyfókuszú, alternatívát nem kereső elképzelését emiatt húzta alaposan keresztül az 1944. március 19-i német megszállás, amellyel szemben a szabadlábban lévő magyar politikusok közül egyedül ő tiltakozott Edmund Veessenmayernél, a Német Birodalom teljhatalmú magyarországi megbízottjánál és követénél. A vészkorszakban, 1944 tavaszán pedig számos

it is possible to establish various truths about the same process, event or character in the past at the same time. But this is only valid if opinions are formed respecting the facts and in correlation with them. As far as the assessment of Bálint Hóman's career is concerned, that approach seems, unfortunately, to have recently been replaced by sometimes unfounded strict condemnations and, conversely, by holding him up as an immaculate character. Ever since on March 6, 2015, the first-instance, final decision of the Metropolitan Court of Budapest established the absence of evidence and acquitted him of the war crimes for which he was sentenced by the People's Tribunal in 1946, there has been much debate about Hóman, probably more than has ever been about any other Hungarian historian.

Although Hóman did indeed not examine 'past politics', i.e. history, 'from the perspective of the present day', he was not always at home in 'present history', that is, in the world of politics, and some of his political actions might rightly be criticised or objected to. Nevertheless, it is unfortunate that allegations are sometimes published about Hóman that have little to do with easily verifiable reality. An often repeated assertion is, for example, that Hóman drafted and proposed to Parliament the bill for the first Jewish law of 1938, when in fact he had nothing to do with its drafting or submission, nor did he take the floor during the rather long parliamentary debate on the bill. Some even liken him to Hitler and the mass murderers, although he often criticised National Socialist ideas and racial theory. While, in terms of foreign policy, he was clearly known as pro-German from the end of the 1930s, he advocated necessary co-operation with the Germans mainly because he believed that

Csathó Kálmán, Herczeg Ferenc, Hóman Bálint, Gulácsy Irén, Gömbös Gyula, Székely Tibor, Terescsényi György és Fodor Gyula a Könyvnapon, az Új Idők könyvessátránál 1933. június 8-án (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár) Kálmán Csathó, Ferenc Herczeg, Bálint Hóman, Irén Gulácsy, Gyula Gömbös, Tibor Székely, György Terescsényi, and Gyula Fodor on Book Day, at the stall of publisher Új Idők on June 8, 1933 (Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

üldözött zsidó tudós és művész mentesítése érdekében járt közben, sikerrel.

Az ellene felhozott leggyakoribb vád az antiszemitizmus. Nem tagadható, Hóman Bálint kétségkívül antiszemita volt, azaz lett – de a szónak nem a ma használt, a holokausz borzalmainak szomorú ismerete utáni értelmében. Jómódú,

Hungary's domestic political independence could thus be preserved, and he hoped for the fullest possible territorial revision. His one-focus, no-alternative vision was therefore completely frustrated by the German occupation of 19 March 1944, against which he was the only one of the Hungarian politicians at large to protest to Edmund Veessenmayer, envoy and plenipotentiary of the German Reich in Hungary. Likewise, Hóman personally intervened to save a number of Jewish scientists and artists from deportation in the spring of 1944.

The most common accusation against him is anti-Semitism. Undeniably, Bálint Hóman was or, more precisely, became undoubtedly anti-Semitic, but not in the sense of the word used today, in the sad knowledge of the horrors of the

a 19. századvég optimista hangulatának megfelelően a töretlen fejlődésben hívő, az antiszemitizmust maradiságnak és elítélendőnek értékelő középosztálybéli családba született 1885-ben. Édesapja, Hóman Ottó nemzetközi hírű klasszika-filológus, nagybátyja, Darányi Ignác kiváló földművelésügyi miniszter, unokatestvére, egyben egyik legjobb barátja a későbbi miniszterelnök, Darányi Kálmán volt. Gimnáziumi osztályában, a jóhírű „Barcsayban” (amely ma Madách Imre nevét viseli) diáktársainak többsége izraelita volt, mégis Hóman lett az „osztálybizalmi”. Jeles osztálytársai között volt Abonyi István sakknagymester; Auer Pál ügyvéd, politikus; Bacher(-Bodrogh) Pál, az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület ügyvezető elnöke; Balogh Béla filmrendező; Benedek Marcell író-irodalomtörténész; Erődi-Harrach Tihamér országgyűlési képviselő; Galamb Sándor dramaturg, rendező; Jaschik Álmos grafikus, díszlettervező; Lehel István irodalomtörténész vagy Tavy Lajos kultúrmérnök, vízügyi szakember. A fiatal Hómant sokkal inkább filo-, mint antiszemitaként jellemezhetnénk: olyan szellemi társaságban érezte jól magát, amelyben számos zsidó is megfordult, s többek között Lukács Györggyel, a neves filozófussal is jó viszonyt ápolt.

Magatartásában a döntő fordulatot nála is az 1919-es kommün jelentette. Lukács ekkor népbiztosként és a Vörös Hadsereg politikai biztosa-ként tevékenykedett, Hóman viszont végleg háttérbe fordított korábbi, nemzeti liberális elképzeléseinek, és konzervatív reformerré vált. A keresztény magyar középosztály nagy részéhez hasonlóan ő is osztotta a véleményt, miszerint a zsidóság – amely a sajátos magyar társadalomfejlődés következtében a 19. század végére a gazdaságban

Holocaust. In 1885, he was born into a prosperous, middle-class family where, in keeping with the optimistic mood of the late 19th century, unfettered development was taken for granted, while anti-Semitism was seen as backward and reprehensible. His father, Ottó Hóman, was an internationally renowned classical philologist; his uncle, Ignác Darányi, an excellent minister of agriculture. Kálmán Darányi, the future prime minister was a cousin and one of Hóman's best friends. Bálint Hóman attended the prestigious Barcsay Grammar School (now named after Imre Madách), where most of his fellow students were Jewish, yet Hóman became the 'class trustee'. His most distinguished classmates included chess master István Abonyi; Pál Auer lawyer, politician; Pál Bacher(-Bodrogh), executive president of the Hungarian Jewish Educational Association; film director Béla Balogh; writer and literary historian Benedek Marcell; Member of Parliament Tihamér Erődi-Harrach; Sándor Galamb playwright, director; Álmos Jaschik graphic artist, set designer; István Lehel literary historian; and Lajos Tavy hydrologist, water management specialist. The young Hóman was more of a philo-Semite than an anti-Semite: he was at home in the company of Jewish intellectuals, and he had a good relationship with, among others, György Lukács, the famous philosopher.

The decisive turning point in his behavior was marked by the 1919 Hungarian Soviet Republic.

Lukács served as People's Commissar and Political Commissioner for the Red Army; Hóman, however, turned his back once and for all on his former national liberal ideals and became a conservative reformer. Like most members of

Hóman Bálint és Serédi Jusztinián bíboros, érsek, 1934
(Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár)
Bálint Hóman and Cardinal Justinian Serédi,
Archbishop of Esztergom, 1934 (Source: Hungarian
National Museum, Historical Photo Department)

és a kultúrában erős felülreprezentáltságra tett szert – 1919-ben már a politikai hatalmat is igyekezett megkaparintani. A friss tapasztalatok és az ezek nyomán túltengő érzelmek miatt Hóman, de mások sem mérlegelték, hogy az általánosan „zsidóuralomnak” vélt tanácsköztársaság vezetőinek többsége az internacionalizmus jegyében a saját hitét és a zsidóságot is megtagadta. Ugyanakkor sok, antiszemitizmussal egyébként nem vádolható értelmiségi kortársától (Babits Mihály, Berzeviczy Albert, Kosztolányi Dezső, de hosszan sorolhatnánk tovább a példákat) eltérően

the Hungarian Christian middle class, he shared the view that Jewry, which had gained a strong over-representation in both economy and culture by the end of the 19th century due to the peculiar development of Hungarian society, had already sought to seize political power by 1919. Because of recent experience and the overwhelming emotions that followed, Hóman, like others, did not consider that the majority of the leaders of the Soviet Republic, generally thought of as ‘Jewish rule’, had also denied their own faith and Judaism in the name of internationalism. At the same time, unlike many of his intellectual contemporaries whom no one has ever accused of anti-Semitism (e.g. Mihály Babits, Albert Berzeviczy, Dezső Kosztolányi, and we could go on and on listing the examples), Hóman made, to the best of our knowledge, no anti-Semitic statements in 1919–1920 or over the subsequent period of almost two decades. His first public speech of the kind was given in Szentes in 1938, the day after the announcement of the Győr program, which was then followed by a number of anti-Semitic statements until 1942. Even if they arose not from his internal convictions but from political calculation, this does not, of course, diminish, but rather increase his responsibility, as many paid attention to what he said about the ‘Jewish question’ due to his academic and political authority.

After his doctorate in 1908, Hóman’s administrative and scholarly career progressed continuously. As a student, he became an unpaid trainee at the Library of Budapest University, which was housing the richest book collection in the country at the time. After his graduation as teacher of Latin and Hungarian language and literature he was offered employment in the library, and was entrusted with

1919–1920-ban és az ezt követő majd két évtizedben Hóman egyetlen zsidóellenes megnyilatkozásáról sem tudunk. Első ilyen nyilvános beszédére 1938-ban, a győri program meghirdetésének másnapján, Szentesen került sor, hogy aztán ezt 1942-ig számos antiszemita megszólalása kövesse. Ezek még ha nem is belső meggyőződésből, hanem politikai számításból születtek, persze nem kibébitik, inkább növelik a felelősségét, hiszen tudósi és politikai tekintélyénél fogva sokan figyeltek arra, mit is mond a „zsidókérdésről”.

Hóman hivatali és tudományos pályája 1908-as doktorátusa után töretlenül ívelt fölfelé. Az ország akkori leggazdagabb bibliotékájának, a budapesti univerzitás Egyetemi Könyvtárának már egyetemista korában díjazás nélküli gyakornoka, majd a latin–magyar szak elvégzése után munkatársa lett, s az igen gazdag anyagot őrző különgyűjtemények vezetését is rábízták. 1917-ben a budapesti tudományegyetem magántanára, 1918-ban az MTA levelező (1929-ben rendes, 1933-ban igazgatósági) tagja lett. 1922 és 1925 között a budapesti tudományegyetemen az 1526 előtti magyar történelem helyettes, 1925-től 1931-ig nyilvános rendes tanára (barátaival, Gerevich Tiborral és Szekfű Gyulával együtt nevezték ki professzornak).

Tudományos előmenetele mellett a kulturális közigazgatásban is magas pozíciókba emelkedett. 1922–1923-ban az a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának (a mai Országos Széchényi Könyvtárnak) a vezetője, majd 1923-tól 1932-ig a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. E minőségében közgyűjteményi és egyéb kultúrpolitikai kérdésekben Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter egyik fő tanácsadója. Klebelsberg maga is őt szánta utódjának.

the management of special collections. In 1917 he was appointed *Privatdozent* at the University of Budapest; in 1918 he was elected a corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences, of which he became full and board member in 1929 and 1933, respectively. Between 1922 and 1925, he was an assistant professor of pre-1526 Hungarian history at the University of Budapest; from 1925 to 1931, a public ordinary professor (receiving his professorial appointment together with his friends, Tibor Gerevich and Gyula Szekfű).

In addition to his scholarly advancement, he also rose to high positions in cultural administration. In 1922–1923 he was appointed director of the Library of the Hungarian National Museum (today’s National Széchényi Library), then from 1923 to 1932 he held the post of director general of the Hungarian National Museum. In this capacity, he served as one of the main advisers to Kuno Klebelsberg, Minister of Religion and Public Education, on public collection and other cultural policy issues.

He entered the political scene in 1932. He held the position of Minister of Culture in the government of Gyula Gömbös, formed in October of the same year, and in four subsequent cabinets; in the Imrédy government, he was for a short time minister without portfolio responsible for national education. With a brief interruption from 1938 to 1939, he held the post until July 1942. He accepted Gömbös’s invitation on the condition that he intended to deal exclusively with cultural policy issues. He largely stuck to this pledge until 1938, when the German Reich became extremely powerful. From then on, however, partly due to a sense of threat, he sought to counterbalance the effect of right-wing radical ideas with a gradual

Hóman 1932-ben került a politikába. Gömbös Gyula ez év októberében alakult kormányában, majd négy további kabinetben töltötte be a kultusz-miniszter tisztét, az Imrédy-kormányban pedig rövid ideig a nemzetnevelésért felelős tárca nélküli miniszter volt. Rövid, 1938–1939-es megszakítással, 1942 júliusáig vezette a tárcát. Azzal a feltétellel fogadta el Gömbös felkérését, hogy kizárólag szakpolitikai kérdésekkel kíván foglalkozni. Ezt 1938-ig, a Német Birodalom rendkívüli megerősödéséig nagyjából be is tartotta. Ekkortól azonban – részben a fenyegetettség-érzés miatt is – a jobboldali radikális eszmék hatását a fokozatos jobbra tolódással igyekezett ellensúlyozni. Meggyőződésévé vált, hogy geopolitikai helyzete miatt Magyarország csak két rossz, a Német Birodalom vagy a Szovjetunió között választhat, s e kettőből még mindig Németországot tartotta elfogadhatóbbnak. Annak ellenére, hogy sejtette, a németek világháborús győzelme esetén milyen sors várna a „völkisch Európa” részévé váló Magyarországra.

Miniszterként többnyire jól teljesített. Megőrizte, sőt még növelni is tudta a kulturális tárca 10% fölötti részesedését az állami költségvetésből. Racionalizálta a miniszteri adminisztrációt, a köz- és a felsőoktatást, művészetpolitikájában sokkal nyitottabb volt a modern áramlatok iránt, mint Klebelsberg. A gazdasági válság hatásainak leküzdése után az 1930-as évek közepétől folytatta a népiskola-építési programot. 1934-ben egyszerűsítette a középiskolai és a közgyűjteményi hálózatot, négy felsőoktatási intézmény egyesítésével létrehozta a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet. A második bécsi döntés után, 1940 októberében újranyitotta a kolozsvári magyar univerzitást. A kulturális külpolitikában 1935-től a „szellemi együttműködésről”

shift to the right. He became convinced that, due to her geopolitical situation, Hungary had only two bad options: alliance with the German Reich or alliance with the Soviet Union, and of these two, he still considered Germany more acceptable. He could, however, guess what would happen to Hungary if it became part of ‘Völkisch Europe’, provided the Germans won World War II.

In his ministerial capacity he performed well for the most part. He managed to secure and even increase the Ministry of Culture’s share of over 10% of the state budget. He rationalized ministerial administration, public and higher education, and in his art policy he was much more open-minded about modern trends than Klebelsberg had been. After overcoming the impact of the economic crisis, he continued the public school construction program from the mid-1930s. In 1934, he simplified the network of secondary schools and public collections, and, by establishing four higher education institutions, he founded the József Nádor University of Technology and Economics. After the Second Vienna Award, he reopened the Hungarian university in Kolozsvár (today, Cluj-Napoca) in October 1940. Starting in 1935, he concluded a series of agreements on ‘intellectual cooperation’ in the field of cultural foreign policy, and provided assistance to foreign universities for the purpose of establishing several Hungarian departments abroad. He proposed a bill on eighth-year people’s schools in 1940; from 1937, he took a number of initiatives to increase social mobility and enable ‘talents from below’—as many peasant and working-class youths as possible—to gain access to middle-class occupations. At the same time, from 1938 onwards, he sanctioned measures, mainly anti-Jewish ones, which rightly provoked

Az utolsó simítások. Pető Hunor cizellálás közben 2015 szeptemberében. Pető Emese felvétele
Hunor Pető putting the final touches to the statue in September 2015. Photograph by Emese Pető

szóló egyezmények sorát kötötte, számos magyar tanszék és lektorátus alapításához nyújtott külföldi egyetemeknek segítséget. Törvényt hozott a nyolcosztályos népiskoláról (1940), 1937-től pedig számos intézkedést tett az alulról jött tehetségek tanulmányainak támogatására, minél több paraszt- és munkásfiatal középosztályba emelése érdekében. Ugyanakkor 1938-tól a nagypolitikába kerülve olyan – elsősorban zsidóellenes – intézkedésekhez is a nevét adta, amelyek joggal váltották ki a korabeli közvélemény egy részének értetlenkedését és bírálatát, illetve napjaink történészeinek rosszallását.

Miniszterségéről történt, 1942-es leköszönése után a nagypolitikában már nem igazán vett részt. A békeelőkészítés tudományos megalapozását szolgáló Teleki Pál Tudományos Intézet, illetve az akkor a nemzeti közgyűjteményeket egyesítő Magyar Nemzeti Múzeum elnökeként főleg tudományos szervezési feladatokra koncentrált. Emellett változatlanul a szívében viselte választóköre, Székesfehérvár sorsát: 1932-től 1945-ig volt annak parlamenti képviselője. Rengeteget köszönhetett neki a koronázó város, hiszen minden lobbijét annak városképi és infrastrukturális fejlesztésére fordította, s elérte, hogy az 1938-as Szent István-emlékév egyik fő helyszíne is a megyeközpont legyen.

Hómant a Magyar Tudományos Akadémia már 1945 júliusában kizárta tagjai közül. Az erre vonatkozó javaslatot az őt 1936 óta többször is durván sértegető Moór Gyula – egyébként kiváló jogfilozófus – fogalmazta meg, s ennek támogatására megnyerte a Hómanra ugyancsak neheztelő, ismert történészt, Váczy Pétert, illetve a neves néprajztudóst, a kisgazdaszínekben a kommunisták politikáját támogató Ortutay Gyulát is. Annak ellenére, hogy a rendszerváltás után Kosáry

the confusion and criticism of a part of the public of the time, as well as the disapproval of today's historians.

After his resignation from his ministry in 1942, he was no longer really involved in big politics. As president of the Pál Teleki Scientific Institute, tasked with providing the scientific arguments in preparation for the peace negotiations, and of the Hungarian National Museum, which at that time united national public collections, he focused mainly on science organization tasks. In addition, he continued to take to heart the fate of his constituency, Székesfehérvár, which, from 1932 to 1945, he represented in parliament. The coronation city owed him a lot, as he devoted all his lobbying efforts to its cityscape and infrastructural development, and he also managed to make it one of the main venues of the 1938 St. Stephen's Memorial Year.

Hóman was excluded from the Hungarian Academy of Sciences as early as in July 1945. The proposal to withdraw membership was submitted by Gyula Moór, an excellent philosopher of law by the way, who had insulted Hóman several times since 1936. Moór managed to win the support of well-known historian Péter Váczy, who also held a grudge against Hóman, and that of Gyula Ortutay, the renowned ethnographer who, in *Smallholder colours*, was already promoting the politics of the Communists. Despite the fact that after the change of regime, academicians Domokos Kosáry and Ferenc Glatz also called for the reinstatement of Hóman's membership, this has not taken place to this day. Since membership of the Hungarian Academy of Sciences is granted on the basis of scientific merits and not for political sympathies, I think it would be time to

Domokos és Glatz Ferenc akadémiai elnökök is szorgalmazták a rehabilitálását, ez mindmáig nem történt meg. Mivel az MTA-tagságot tudományos érdemekért – és nem politikai szimpátiák okán – adományozták, azt hiszem, ideje lenne felülvizsgálni az 1945-ös döntést, hogy Hómant, az egyik legnagyobb magyar középkorászt visszavehessék a tudós testületbe.

1946-os népbíróági perében Hóman maga is beismerte, hogy politikai téren vétkezett. Perében – a vele korábban is rossz viszonyban lévő Sulyok Dezső kivételével – kizárólag mentőtanúk szólltak meg, csaknem felük zsidó volt. Az elsőfokon még számos, másodfokon viszont már csak egyetlen „háborús bűntett” elkövetésével vádolták. Azaz, hogy részt vett azon az 1941. július 26-i kormányülésen, amely – Horthy Miklós kormányzó ez irányú döntését tudomásul véve – jóváhagyta a Magyarország és a Szovjetunió közötti hadiállapot beálltának kimondását. A kormánytagok mindezt annak tudatában tették, hogy a honvédelmi miniszter úgy tájékoztatta őket: szovjet repülőök provokátlan támadást hajtottak végre egy magyar gyorsvonat és Kassa városa ellen. Mint ma már tudjuk: az előbbi akciót bizonyíthatóan, a kassai bombázást pedig minden valószínűséggel – talán eltévedt – szovjet gépek hajtották végre. Mindezért a Hóman elleni 1946-os vád abszurditását még mai bírálói is elismerik.

Hómant végül életfogytiglani börtönre ítélték. 1951-ben Vácott hunyt el. Földi maradványait csak 2000-ben azonosították, újratemetésére a következő évben került sor a Darányi család tassi kriptájában.

Miközben Hóman történészként megmaradt szakmája professzionális művelőjének, s a művei ma is valódi nemzeti értékek, politikusként disz-

reconsider the decision taken in 1945 and welcome Hóman, one of the greatest Hungarian medievalists, back in the Academy.

At his trial before a People's Tribunal in 1946, Hóman himself pleaded guilty in the field of politics. With the exception of Dezső Sulyok, who had been on bad terms with him before, it was only witnesses for the defence who took the stand, almost half of them Jewish. Hóman was charged with a number of 'war crimes' in the first instance, but only one in the second instance: participation in the cabinet meeting of July 26, 1941, which—taking note of the decision of Governor Miklós Horthy in this regard—had approved the declaration of a state of war between Hungary and the Soviet Union.

The members of the cabinet did all this upon being informed by the Minister of Defense that Soviet aircraft had carried out unprovoked attacks on a Hungarian high-speed train and on the city of Kassa (today, Košice). As we now know: the airstrike on the train was demonstrably, and the bombing of Kassa was most likely, carried out by Soviet aircraft—the latter action perhaps by mistake. For this reason, the absurdity of the 1946 indictment against Hóman is acknowledged even by his critics today.

Hóman was eventually sentenced to life in prison. He died in Vác in 1951. His earthly remains were only identified in 2000, and were reburied the following year in the Tass crypt of the Darányi family.

While in the field of scholarship Hóman was a professional historian whose works remain true national treasures, he approved discriminatory measures as a politician. As a scholar, he was arguably one of the greatest, but as a politician,

Hóman Bálint díszmagyarban, a Corvin-lánc medallionjával és a Magyar Érdemkereszttel 1935 körül
(Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár)
Bálint Hóman wearing an ornate Hungarian costume, with the Medal of the Corvin Chain and the Hungarian
Cross of Merit, around 1935 (Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

Az elkészült Hóman-szobor. A 2015 őszére tervezett, majd decemberére halasztott avatóünnepség
elmaradása után egyik raktárból a másikba szállították az alkotást.
Ez a felvétel éppen a gépkocsiba pakolás előtt készült 2016 tavaszán az öntőműhely udvarán. Pető Hunor felvétele
The completed Hóman statue. Once the inauguration ceremony, first scheduled for autumn 2015 and then postponed
to December, had been cancelled, the work was shipped from one warehouse to another. This shot was taken in the spring
of 2016 just before the statue was loaded on a truck in the courtyard of the foundry. Photograph by Hunor Pető

kriminatív lépésekhez adta a nevét. Tudósként vitathatatlanul a legnagyobbak között a helye, politikusként azonban – kezdeti, integratív törekvései után – kétségkívül megosztó és hibáktól nem mentes személyiséggé vált. Politikai bűnözőnek – sokak gyakran hamis adatokból építkező állításaival szemben – azonban nem tekinthető. Az általa vallott elvek – ez nem vita tárgya – ma már nyilván nem vállalhatók. Még akkor sem, ha tetteinek indító okai – ha nem is elfogadhatóak, de – a kor viszonyrendszerében részben megmagyarázhatók, és az ellene felrótt vádak többségét politikai-ideológiai indíttatással, sokszor ténybeli tévedéseket vétve fogalmazzák meg napjaink kérlelhetetlen megmondóemberei.

after his initial integrative endeavors, he undoubtedly ended up a controversial personality, a statesman prone to err.

However, contrary to oft-repeated allegations frequently based on false data, he cannot be considered a political criminal. The principles he professed are plainly unacceptable by today's standards. This is not a matter of debate. Even if the motives for his decisions are objectionable, however, they can partly be explained in terms of the age in which he lived; most of the accusations made against him by our unappeasable contemporary know-it-alls are, on the other hand, inspired by political and ideological motives, often wrought with factual errors.

A Hóman-szobor létezésének esetlegessége

Pető Hunor és L. Simon László beszélgetése

The Randomness of the Existence of the Hóman Statue

Hunor Pető in Interview with László L. Simon

L.S.L.: A Székesfehérvárra tervezett Hóman-szobor mély, fájdalmas politikai vitákat generált, még az Egyesült Államok elnöke is megszólalt a kérdésben. Bármilyen furcsa, marginális problémának és egyben tragikomikus szituációnak tartom, hogy a világ vezető gazdasági, politikai és katonai hatalmának első embere 2016-ban egy holokauszt-megemlékezésen tartott beszédében egy tízmillió kis ország vidéki városa szoborállítási tervének megakadályozását emeli ki. Az amerikaiak nagy része nemhogy Hóman Bálintról vagy Székesfehérvárról, de még Magyarországról sem hallott. Az USA elnökének megszólalása csak abból a szempontból érdekes, hogy rámutat az egész vita politikai jellegére. A tervezett Hóman-szobor esetében esztétikai, művészi kérdések szinte egyszer sem vetődtek fel, s az alkotót gyakorlatilag kihagyták a polémiaiból, személye és művészi munkássága alig kapott figyelmet a hónapokig tartó hisztériában. Éppen ezért joggal vetődik fel a kérdés, hogy egy olyan gazdag és változatos életművel rendelkező képzőművész, mint te, egy ennyire erős

LLS: The plans to erect a bronze statue of Bálint Hóman in Székesfehérvár triggered bitter political controversies; even the President of the United States spoke up on the issue. However strange it may be, I find it a marginal problem and also a tragicomedy that what in 2016 the leader of the world's major economic, political and military power highlights in a speech held to commemorate the Holocaust, is protests against plans to erect a statue in a provincial city in a small country of ten million. A lot of Americans have never heard of Hungary, let alone of Bálint Hóman or Székesfehérvár. The President's intervention is of interest only because it reveals the political nature of the whole debate. Aesthetic or art-related issues virtually never arose in connection with the planned statue of Hóman; the artist was practically left out of the debate; his person and his work received little if any attention in the months of hysteria. For this reason we might rightly ask whether you, an artist with a rich and varied oeuvre, still claim —now that the Hóman statue has been completed

Hóman Bálint a miniszteri íróasztalánál, 1937 körül
(Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)
Minister Bálint Hóman at his desk, around 1937
(Source: Hungarian National Museum,
Historical Photo Department)

politikai konnotációjú médiavita után az elkészült, de fel nem állított Hóman-szobor esetében is tartod-e azt, amit korábban nyilatkoztál: „elsősorban az emberre vagyok kíváncsi, magával az emberrel akarok párbeszédet folytatni a róla készült műtárgyon keresztül”. A fehérvári Klebelsberg-szobor avatásán ennek kapcsán azt mondtam, hogy „az érző, gyarló emberről sem szabad megfeledkeznünk, aki ugyan nagyon távol van tőlünk, de művének kisugárzása észrevétlenül alakítja a 21. századi

but not erected after all that media controversy with intense political connotations—what you said earlier: ‘My main interest is in the man: it is the man himself that I want to enter into a dialogue with through the artwork that represents him.’ At the inauguration of your statue of Klebelsberg you said in this connection that ‘we should also remember the person, a sentient, imperfect being who, while very far from us, invisibly transforms—through the radiation of his work—our everyday life even in the 21st century. During the creative process, the main challenge for the sculptor was to find out whether a relatively conventional representation of a well-known personality could

mindennapokat is. A szobrásznak a megformázás során az jelentette a legfőbb kihívást, vajon lehet-e olyan meghatározó szimbolikája egy neves személyiség viszonylag hagyományos ábrázolásának, »amitől a köz esetleg többnek érzi magát, illetve motiválja a saját hétköznapi tevékenységébe vett hitét«? Sikerült-e tehát az emberrel, a gyarló, bűnös, hibás, ugyanakkor hatalmas tudósi és kultúrpolitikai életművel rendelkező Hóman Bálinttal párbeszédet folytatnod, s ha igen, mit ér ez a párbeszéd egy fel nem állított, a széles közönségre nem ható alkotás esetében?

P.H.: Igen vicces detonációja lett az általam tervezett szobornak, ugyanis sikerült létrehoznom az első olyan magyar műtárgyat, amelyet az Egyesült Államok elnöke kétszer is megemlíti, sőt mindkétszer a szobor köztéri felállításának tiltásáról beszél. Ez azért is érdekes, mert olyan műtárgyról van szó, amelyet még nem látott. Nemcsak ő nem látta, de a kivitelezőkön kívül szinte senki sem. Egy igazi konceptuális helyzet, egy nem létező, de létező tiltott tárgy kerül vagy kerülhet közterületre. Nyugodtan továbbgondolhatjuk a beuysi műtárgyelmeletet: hogyan tudunk úgy reakciót generálni egy nem létező valamivel, hogy az mégis valós reakciót, esetünkben tiltakozást váltson ki? Azt is mondhatnám, hogy ez egy igazi sikertörténet, mivel még a magyar ugar baloldali pártaktivista esztéták gyöngyszeme is meghazudtolta önmagát a baljós negatív kritika hangján. Ugyanis sikerült neki némi technikai segítséggel összekeverni a penészt, jobban mondva a penészesedési folyamatot – mint esetemben egy alkotói folyamatot – a köztéri szobrászattal és abban is a meg személyesítendővel. Természetesen nem ért váratlanul a szakma pártaktivistáinak támadása, de

possess a symbolism which would “eventually give people more confidence in themselves or motivation for having faith in their own everyday activities?” The question is therefore whether you managed to enter into a dialogue with the imperfect, sinful, fallible human person of Bálint Hóman, who was, at the same time, a prominent academic and a most significant cultural politician? And if so, what is the value of such a dialogue in the case of a work eventually ending up unseen by the general public?

HP: My statue triggered a rather funny detonation: as it turned out, I’d managed to make the first Hungarian artwork to be mentioned twice by the President of the USA, both times in the context of opposition to erecting the monument. Which is also interesting because we are talking about a work that the President had not seen at all. And not only the President had not seen it; almost no one had seen it except for the people who worked on it. That was a real conceptual situation: a non-existent, yet potentially existing banned object would or might be erected in public space. We may feel free to speculate on the basis of Joseph Beuys’ theory of the artwork: how can you trigger reaction to something that does not exist so that the reaction—in our case, the opposition—is real? You might call it a real success story as even the most prominent Hungarian left-wing party activist of an aesthete belied himself in a sinister tone of negative criticism. What happened was, with some technical assistance he managed to confuse mold, or rather the process of developing mold—in my case, a creative process—with outdoor sculpture and, more closely, the person represented. I was of course not surprised by the attack of professional

egy kicsit több fantáziát vártam egy nem létező, de létező műtárggyal kapcsolatban.

Visszatérve az eddig nem látott szoborra: adott egy személyiség, mellesleg egy nem akármilyen személyiség, akivel párbeszédet folytatok a műteremben. Az idő korlátlan. A műtermi munkafolyamatnak nem része a megformázandó személyiség mai, magyarországi megítélése. Amikor elvállaltam a Hóman Bálintról készülő emlékmű tervezését, akkor természetesen szembesültem e nagyszerű személyiség nehezen körvonalazható, erősen vitatható politikusi oldalával is. Ugyanakkor megismertem azt a vitathatatlanul pozitív kultúrpolitikai és történelmi munkáját, amit talán még a mindenkor Egyesült Államok elnöke is jóváhagyna, engedélyezne, ha ismerné.

L.S.L.: Mélyi József általad idézett cikkére és a penészre még vissza fogunk térni, de most foglalkozunk az ábrázolandó személyiség és az anyagot formázó alkotó viszonyával. Véleményed szerint egy szobrász mennyiben kell hogy azonosuljon alkotása tárgyával? Hol lehet a morális határa egy megbízás elvállalásának? Mennyiben alkalmazott művészet a figuratív köztéri szobrászat? Mindezeket annak tudatában kérdezem, hogy a székesfehérvári Bartók Béla téren – ahova a Hóman-szobor került volna – már két szobor áll, azaz egy olyan koncepció részeként állították volna fel a szobrot, amely három meghatározó Trianon utáni kultúrpolitikus előtt tisztelgett volna, tehát a Hóman-portré nem magában állt volna, hanem a Klebelsberg és Kornis Gyula társaságában. Azaz nem csupán az óriási teljesítményt nyújtó székesfehérvári országgyűlési képviselő előtti helyi tisztelgésről van szó, hanem az I. világháborús veszteségekből felébredő, új utakat kereső

party activists, but I'd expected a little more imagination in relation to a non-existent, yet potentially existing artwork.

To return to the unseen sculpture, there is a personality and, by the way, not just any personality, with whom I enter into a dialogue in the studio. There are no time limits. The current perception in Hungary of the personality to be represented is not part of the work process in the studio. Of course, when I accepted the commission to design a monument to honour Bálint Hóman, I was also confronted with the aspect as politician—hard to conceive and highly controversial—of this great personality. At the same time, I got to know his undeniably positive work as a cultural politician and historian, an oeuvre that probably any US president would sign off on if they knew him.

LLS: Later on I'd like to get back to the article by József Mélyi that you cited and the mold, but let us now deal with the relationship between the personality to be represented and the sculptor working in clay. To what extent do you think a sculptor should identify with his subject? Is there a moral boundary to taking a commission? To what extent does public sculpture qualify as applied art? I ask these questions thinking of the fact that the Bartók Béla Square in Székesfehérvár, the site of the planned Hóman statue, is already site to two sculptures of your own; in other words, the statue was to be erected as part of a concept to pay homage to three prominent post-Trianon cultural politicians: the Hóman sculpture was planned to stand in the company of Klebelsberg and Gyula Kornis. The homage was meant to be not only to the MP of Székesfehérvár whose performance in Parliament was amazing, but to three excellent cultural

magyarság három szellemileg is meghatározó hatású kultúrpolitikusa előtti főhajtásról. Mindezt egy olyan téren, amely jelenkori arculatát a harmincas években éppen Hómannak köszönhetően nyerte el, gondoljunk csak a cisztercita gimnázium új épületére vagy a jelenlegi megyei könyvtárra, azaz az Aba-Novák-pannók befogadására épített korábbi Horthy Miklós Kultúrházra.

P.H.: Egy adott témáról sok féleképpen lehet írni, szobrot készíteni is, viszont itt a téma egy nagy kulturális és történelmi személyiség, akiről egy mimetikus, heroizáló művet kell létrehozni, mert a szoborállítás szimbólumértéke csak akkor érvényesül. Nyilván ha egy egyértelműen negatív szereplőről kellene ilyen típusú szobrot készíteni, akkor elgondolkodnék a vállalhatóságán. Felmerül az a kérdés is, hogy vajon a szobor vagy az ábrázolt személy az a tárgy, amit kiállítanak.

Ha mementóként egy adott történetet, szituációt ábrázolunk – természetesen naturalisztikusan megfogalmazva –, akkor egy ilyen kompozíción belül helyet kaphat-e mondjuk egy valóságos háborús bűnös? Azaz lehet-e a bűnöst együtt ábrázolni az áldozatokkal? Nyilván igen. A jövőben tervezem ilyen típusú szituációk ábrázolását, létrehozását.

De térjünk vissza a heroikus szobrászathoz, amelyben a szobrász feladata az illető személyiségének megfogalmazása. A szobrász itt igazi alkalmazott művész, akinek az alkotását a megfogalmazandó személyiség nagyságának kibontakoztatása teszi teljessé. „Nem a művész személyéről, hanem az ábrázolt személy nagyságáról szól ez a műfaj. Vagy a dolog szimbólumértékéről, amelyben a művész mintegy kivitelezőként van jelen. Nem én vagyok a főszereplő ebben a játékban, ezt be kell

politicians of a Hungary awakening from the losses of WWI and seeking a way forward. All this was meant to be in a square which acquired its present looks in the 1930s thanks to no other than Hóman—just think of the new building of the Cistercian grammar school or the current county library, formerly known as Miklós Horthy Cultural House, built to accommodate Aba-Novák's large panel painting.

HP: There are many ways in which a writer or a sculptor can approach a subject; in this case however the subject was a great cultural and historical personality, and the work had to be mimetic and heroising in order to highlight the symbolic value of erecting the statue. Had I been asked to do a statue of that kind representing a clearly negative personality, I would obviously have had second thoughts whether to accept the commission. The question also arises as to whether it is the statue or the person depicted that you are exhibiting. Is it appropriate to accommodate, say, a real war criminal in the composition if it represents—naturalistically, of course—an event, a situation? In other words, is it OK to portray the offender along with the victims? Obviously, yes. In the future, I'm planning to represent such situations or events.

But let's return to heroic sculpture where the subject to be represented is personality. Such a work truly qualifies as applied art: the better the magnitude of the personality is represented, the finer the work. As I said in an earlier interview, '[i]n this genre, the point is not the artist's personality; it is the greatness of the person represented. Or the symbolic value of the subject, with the artist playing the role of someone who simply executes

ismerni. Olyan, mint a könyvborító-tervezés, a borító nagyon fontos a könyv eladási szempontjából, de nem élvezhet prioritást magával a könyvvel szemben” – állítottam egy régebbi interjúban.

Attól, hogy a Bartók Béla téren hárman vannak vagy lehetnének, még nem alkotnak szoborcsoportot, mégis van kapcsolat közöttük a megformált személyiségek viszonya révén. A mintázási stílus nagyon erősíti a heroikus jelleget, mégis a bodenplastik kiállítási módjával, hogy nem talapzatra kerültek (természetesen ez még nem jelenti azt, hogy zsánerszobrok), emberközelivé váltak.

L.S.L.: Örülök, hogy szóba hoztad a zsánerszobrok problematikáját. Szerte az országban, de különösen a főváros V. kerületében terjed ez a műfaj: Illyés András *Biztos úr (Békebeli rendőr)* című 2008-as alkotásától kezdve Fekete Géza 2014-ben felállított ballonkabátos nyomozójáig, *Columbo hadnagy kutyaival* című művéig. Wehner Tibor művészettörténész egy 2015-ös előadásában arról beszélt, hogy „a zsáner- vagy életképszo­brászat hosszú évtizedekig nem kapott szerepet a magyar monumentális szobrászatban, illetve más elnevezéssel, a fennkölt emlékművek stílusjegyeivel életet­ten kaphattak csak közteret e művek. Az emlékművek, az emlékszo­brok mellett az 1945 utáni évtizedekben e szobrokat díszítő jellegű alkotásoknak nevezte a szakirodalom, amelyek azonban az »üres formalizmus« jelenségköreit messze elkerülték, mert kellő ideológiai tartalommal voltak felvértezve. [...] Tulajdonképpen jelen is volt meg nem is a szobrászatban a művészeti szótár szerint festészeti műfajként, az élet- vagy zsánerképként kategorizált műnem, azaz a mindennapi életből átvett, illetve ellesett olyan ábrázolás, amelynek tárgya a népi, paraszti, polgári vagy udvari, illetve

the work. No, it must be admitted, it's not me who plays the main role here. It is like designing the cover of a book: even though the cover may sell the book, it should not be given priority over the book.'

Although the fact that there are—or might be—three sculptures in Bartók Béla Square does not justify talking about a coherent group of sculptures, yet there is a connection due to the relationship between the personalities depicted. Although the modeling style enhances the heroic character, the absence of pedestals (which, of course, does not mean they are genre sculptures) lends them a more humane character.

L.L.S.: I'm glad you mention genre sculpture. That style is spreading across the country, but is especially prevalent in downtown Budapest—specimens range from *Peacetime Cop* (2008) by András Illyés to *Lt. Columbo with His Dog* (2014) by Géza Fekete. 'For decades,' said art critic Tibor Wehner in a 2015 lecture, 'genre sculpture was excluded from Hungarian monumental sculpture; or else, genre sculptures got to be erected in public spaces only under pseudonyms and exhibiting the stylistic features of lofty monuments. Alongside the monumental, commemorative sculptures, these works were described in the decades following 1945 as decorative works; armed with sufficient ideological content, however, they managed to avoid being stamped as "empty formalism." [...] Both present and absent from sculpture, and defined only as genre *painting* in the encyclopaedia, genre art is the representation of scenes from everyday life of countryfolk, peasants, townfolk, courtfolk, or workers. The figures in genre works are usually ordinary people serenely engaged

A Szent István ünnepi év megnyitása tiszteletére rendezett díszközgyűlésen Hóman Bálint beszél a székesfehérvári Városháza nagytermében 1938. január 17-én (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)
Bálint Hóman speaks at the ceremony held in honour of the opening of the festive year of St. Stephen in the Grand Hall of the City Hall of Székesfehérvár on January 17, 1938 (Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

munkásközegbeli jelenet. A zsánerek szereplői általában egyszerű emberek, hétköznapi alakok, akik kedves, derűs tevékenységet folytatnak – illetve, hát annak minősítettet: például egy utcaseprői tevékenység a maga valójában igencsak deprimáló lehet, míg mint a művészet tárgya akár szórakoztató vagy mélyen elgondolkodtató is. A nagy indulatok, a heves érzelmkitörések, a feszült szituációk ebben a körben igencsak ritkák – nincs probléma –, inkább a humor, a játékoság, a kedves, intim mozzanatok kapnak szerepet. A jelenetek mellett gyakran egy-egy személy kerül a mű fókuszába: jellegzetes viseletek és jellemző eszközök megjelenítésével, attribútumok hangsúlyozásával.”

Földes András újságíró egy 2014-es internetes cikkében a Budapestet elárasztó debil szobrokról ír, azt vélelmezve, hogy a szoborállítók „hülyének nézik” a városlakókat. Földes szerint a debil emlékműveknek semmi közük a helyhez, ahol állnak, vagy a felállítás apropója minimális a kellemkedési faktorhoz képest; kedélyes, szerethető gesztusok, közhelyes, könnyen érthető kompozíció jellemzi őket; valóságközeli mérettel bírnak; a közös fotózást engedő beállításban készültek; nincs talpazatuk, vagy csak kisméretű posztamenten állnak.

Miután az Országgyűlés elnöke, Kövér László felavatta a Kornis-szobrot, a fehérvári művészeti életet, illetve megyei múzeum művészeti munkáját évtizedekig meghatározó Kovács Péter a megyei napilapban 2014. augusztus 30-án bírálta az alkotásodat. Nem az ábrázolt személy történeti jelentőségét, példaként állítható életútját és munkásságát kezdte ki – nyilván négy év polgári kormányzást követően, két és fél évtizeddel a szocialista diktatúra bukása után ez már vállalhatatlan lenne egy olyan óriási tudós és politikus esetében,

in various activities, allegedly upbeat—yet, for example, sweeping the streets can actually be quite depressing, but as the subject of art may also be fun or thought-provoking. Passions, violent emotional outbursts, tense situations are rare in this kind of art; problems are excluded; humour, playfulness, gentle, intimate moments come to the fore. In addition to scenes, the focus of the work is often on one person, with emphasis on typical costumes and tools as attributes.’

In a 2014 article on the Internet about the very lame sculptures flooding Budapest, journalist András Földes writes that those who erect such statues treat the residents of the city like morons: characterized by jovial, likeable gestures and banal, easy to understand composition, the silly sculptures have nothing to do with the place where they stand; the intention to please is much too obvious; they are about life size; they lend themselves to joint photo sessions; they are placed at ground level or on very low pedestals.

Following the inauguration of your statue of Gyula Kornis by László Kövér, the Speaker of Parliament, Péter Kovács, a dominant personality for decades on the Székesfehérvár art scene and in the art section of the county museum, criticised your work in the county newspaper on August 30, 2014. What he found fault with was not the historical significance of the person portrayed, not his exemplary life and work—to do that in the case of Gyula Kornis, a scholar and politician of great stature, would be obviously unacceptable four years after the conservative government took office and twenty-five years after the fall of communist dictatorship. Those who know about Péter Kovács’s work, and about the Aba-Novák controversy a few years ago, may surmise that the

mint amilyen Kornis Gyula volt. Ismerve Kovács Péter munkásságát, és az évekkel korábbi Aba-Novák-vitát, vélelmezhető, hogy jó pár évvel korábban még Kornis személyének példaként állíthatósága került volna a célkeresztjébe. 2014-ben viszont úgy kell támadni, hogy a királyi város történeti érdemei és értékei, valamint Kornis kvalitásai evidenciának számítanak, azaz a célkeresztbe az elkészült szobor, az általa választott kifejezőmód került. Kovács Péter olyan embereket emelt ki, akiknek korábban csak negatív kontextusban olvashattuk a nevét, köztük Prohászkaét vagy Hómanét. Nyilván ekkor még senki, így Kovács Péter sem sejtette, milyen hatalmas botrány kerekedik ki a másfél évvel később felállítani tervezett Hóman-portré körül. Fehérváriként nyilván ő is evidenciának vette, hogy Klebelsberget és Kornist Hóman fogja követni a Bartók Béla téren, különben nyilván sosem kezdte volna így a hivatkozott írását: „A két háború között Székesfehérvár egyike volt a legtöbbet gyarapodó és szépülő magyar városoknak. Ebben sok más társadalmi együttartható mellett fontos szerepet játszottak nagy tekintélyű személyek is, mint Prohászka Ottokár püspök és a nagyszerű történész Hóman Bálint, akik bár különböző időpontokban, mindketten a város országgyűlési képviselői is voltak.

Persze az ő segítségük kevés lett volna, ha helyben nem találkozik olyan, a várost szerető, a városépítéshez értő szakpolitikusokkal és szakemberekkel, mint amilyen Marosi Arnold cisterci tanár, a múzeum igazgatója, Schmiedl Ferenc főépítész, és persze a polgármester, Csitáry G. Emil voltak. Az ő erőfeszítéseik eredménye lett a modern Fehérvár megszületése.” Innen vezet át bennünket egy retorikailag jól megkomponált mondat az esztétikai irányú támadáshoz:

legitimacy of setting Kornis as an example would have been in Kovács’ crosshairs if the issue had come up a couple of years earlier. The names Kovács mentioned, like Prohászka and Hóman, had only been discussed in negative contexts. Obviously, no one, including Kovács, expected at the time the sort of scandal that would break out over the plans to erect a statue of Hóman eighteen months later. As someone from Székesfehérvár, he must also have taken for granted that the statues of Klebelsberg and Kornis would be followed by one of Hóman at Bartók Béla Square, or else he wouldn’t have started his article with the following remarks: ‘Interwar Székesfehérvár was one of the most thriving and beautiful cities in Hungary. Besides a lot of other social factors, this was also due to such highly respected individuals as Bishop Ottokár Prohászka and the great historian Bálint Hóman—each, although at different times, the city’s representative in parliament as well. Of course, even their efforts might have been insufficient but for the cooperation of such committed local politicians and professionals as Cistercian teacher and the museum’s director Arnold Marosi, chief architect Ferenc Schmiedl, and of course the mayor, Emil G. Csitáry. The result of their efforts was the birth of modern Székesfehérvár.’ From here, a smartly composed sentence leads on to an attack in the aesthetic direction: ‘It was also in those decades that Székesfehérvár turned into a city of beautiful statues.’ In other words, the city of statues by Ferenc Sidló, Ödön Moiret, János Pásztor, Béla Ohman, Pál Pátzay, Ferenc Medgyessy, Elek Lux and Dezső Erdey.

By the turn of the millennium, Péter Kovács writes, ‘suave genre sculptures intended to entertain

Országgyűlés a székesfehérvári Városháza díszudvarán 1938-ban. Molnár Tibor felvételei (Forrás: Szent István Király Múzeum)
National assembly in the courtyard of the City Hall of Székesfehérvár in 1938. Photographs by Tibor Molnár (Source: King Saint Stephen Museum)

„Ezekben az évtizedekben lett Fehérvár a szép szobrok városa is.” Azaz Sidló Ferenc, Moiret Ödön, Pásztor János, Ohman Béla, Pátzay Pál, Medgyessy Ferenc, Lux Elek és Erdey Dezső alkotásainak városa.

Kovács Péter szerint az ezredfordulóra „Fehérvár közterein is megjelentek a kedvesen, közönségszórakoztató zsáner-plasztikák. Mondhatom, ez nem az én világom, de ettől ez még létező műfaj. Baj csak akkor van, amikor a valódi, a méltóságot hirdető szobor és e között a különbség eltűnik. [...] megjelent a ciszterek gimnáziumának ajtajában egy aktatászkás lépcsőjáró figura. Ő gróf Klebelsberg Kuno, egykori (talán a legemlékezetesebb!) kultuszministerünk. Itt van a tetten érhető tévedés! A modern, huszadik századi szobrászat, és az emlékműszobrászat is évtizedek óta szívesen él a megidézett személyiségek emberközeli, mindennapias ábrázolásával. Hazánkban is voltak erre igazán sikerült példák. Az első talán Ferenczy Béni szuggesztív ábrázolású Petőfi Sándor-szobra volt még a '40-es évek végéről, de ebbe a sorba tartozik Vilt Tibor Eötvös-emlékműve Ercsiben, vagy Varga Imre remek Radnótija. Folytathatnánk a sort. [...]

A Bartók Béla tér azóta újabb szoborral gazdagodott. Táblája még nincs, de úgy mondják, ez Kornis Gyulát, a huszadik századi magyar filozófiai gondolkodás kiemelkedő alakját, Klebelsberg Kuno államtitkárát ábrázolja. Hasonlít? – nem hasonlít?, nem tudom, de nem is ez a legfontosabb: hanem az arányok! Az életnagyságú, kicsit köpcös, kopaszodó figura hasa alatt összefogott kézzel a mintegy ötméteres magasságú árkád nyílásában áll és nézelődik. Lehetne a ház portása, aki éppen kijött szellőzködni, esetleg rágyújtani. Akciótlan nyugalma azonban rögtön érezteti, hogy nem em-

had appeared in public spaces in Székesfehérvár as well. I admit they are not my thing, but the genre exists anyway. No problem—until the difference is eliminated between this and real statues which emanate dignity. [...] On the steps to the entrance of the Cistercian High School, there is now a figure with a briefcase—Count Kuno Klebelsberg, our one-time (and probably most memorable!) Minister of Culture. And here is the rub! In modern, twentieth-century sculpture, and in monumental sculpture of the past decades, subjects are often represented in a humane, down-to-earth manner. We can cite successful examples of the trend in Hungarian art as well, from Béni Ferenczy's late-1940s powerful Petőfi through Tibor Vilt's Eötvös memorial in Ercsi to Imre Varga's superb Radnóti, to name just a few. [...]

'Since then, another statue has been erected in Bartók Béla Square. It has no inscription yet, but rumour has it that the person represented is Gyula Kornis, a leading figure of twentieth-century Hungarian philosophical thought and Secretary of State under Klebelsberg. Is it a true representation? I don't know. That's not the point. Rather, it is the proportions. The life-sized, somewhat stocky, balding figure stands, looking around, under the approx. five-metre-high arcade of the building, lacing his fingers across his belly. He could be the doorman who has just come out for a breath of air or a cigarette. His motionless calm however makes us aware at once that it is not a human, but a sculpture. But what's it doing here then? Here, with the two huge pyrogranite figures of the chroniclers Anonymus and Márk Kálti on the facade overhead? Make no mistake, this is not an error, it is profanation to present a great scholar and statesman as a dwarf!'

ber ez, csak szobor. De akkor hogyan kerül ide? Ide, ahol felette két hatalmas kőalak – Anonymus és Kálti Márk pirogránit figurája – magasodik a homlokzaton? Nem tévedés, ez már kegyelet-sértés, amikor a nagyformátumú tudóst és államférfit, mint törpét mutatják az erre járónak!

Bocsánat, hogy szólok, de ez már nem tréfa!”

Ezek Kovács Péter szavai. Ha nem ismernénk a korábbi évtizedekben megfogalmazott vaskos ítéleteit, még azt is hihetnénk, hogy valóban csak az ábrázolás módja, az eszközválasztás a problémája. Hogy valóban az a kérdés: rosszul sikerült zsánerszobor-e, amit Kornisról készítettél, vagy pedig egy a zsánerszobrászatra is jellemző technikáról van szó, így emelve vissza a közbeszédbe az egykor köztünk élt embert, akit politikai okokból kizártak a kollektív emlékezetből, s akit nem csupán a tudományos akadémiai tagságától fosztottak meg, hanem az emberi méltóságától is.

P.H.: Az utóbbi évtizedekben valóban összemósódott a zsánérplasztika és a heroikus szobrászat ábrázolási módja. Én ebben nem találok semmi kivetnivalót, főleg Kornis Gyulánál nem, hiszen a cél az volt, hogy minél emberközelibb legyen. Egy-egy magasztos pillanatban akkor is fejtehatunk előtte, ha nem egy ötméteres talapzaton áll. Piero Manzoni varázstalapzata (*Base Magica*) vagy a *Socle du Monde* óta számomra a posztamens különös jelentőséggel bír, egy olyan térbeli, teret formáló hasáb, ami nemcsak keretjelleggel bír, hanem a kompozíció szerves része.

A 2015-ben felavatott sárbogárdi Kenessey-emlékműnél bronzleplet vagy pontosabban egy abszornak tűnő bronzdrapériát teríttem rá, és arra helyeztem az asztali képkeretből kibontakozó portrét. A Kornis-szobor nem akarja megbontani

‘Sorry to have to tell you, but this is nothing to joke about!’

These are the words of Péter Kovács. Did we not know of the hefty judgments he passed in previous decades, we might even think that the only problem he has is with the style or manner of representation. That the question is indeed whether your statue of Kornis is just a failed genre sculpture or we are confronted with a technique also used in genre sculpture, applied here to raise awareness of an individual who once lived among us but, for political reasons, got banished from collective memory; an individual who was deprived not only of his membership of the Academy of Sciences, but also of human dignity.

HP: It’s true that the boundary between styles in genre sculpture and heroic sculpture has become blurred in recent decades. I don’t think there is anything wrong with this, especially not in the case of Gyula Kornis, for the goal was to bring him closer to people today. We can pay respect to him in a solemn moment even if he is not standing on a five-metre pedestal. Ever since Piero Manzoni’s *Magic Bases* or his *Socle du Monde*, I have found the plinth to be of particular interest as a three-dimensional, space shaping prism, which is there not merely to provide a kind of framing, but also as an integral part of the composition. In the case of the Kenessey memorial in Sárbogárd, unveiled in 2015, I covered the base with a bronze veil that looks like a tablecloth, and the portrait placed on it emerges from a desktop picture frame. The statue of Kornis was not intended to disrupt the surrounding space. The building of the Csók István Gallery with the Aba-Novák painting in it is a coherent architectural space where I placed the

az adott teret. A Csók István képtár épületét az Aba-Novák-művel egy egységes architektúráis térnek tartom, és ebben úgy helyeztem el a szobrot, mintha éppen ott felejtették volna. Pontosan az volt a célom, amire Kovács *zseniálisan* rá is tapintott, nevezetesen mintha éppen kilépett volna a portásfülkéből. A szobor nem konkurálni akar a közeggel, amelybe került, hanem annak szerves részévé szeretne inkább válni, természetesen megtartva annak a leheletnyi kérdésnek a lehetőségét, hogy *ki ez, és hogy került ide?* Természetesen így mégis beavatkozik egy kicsit ebbe a háttérbe, de reményeim szerint pozitív gondolatokat indít el, nem pedig nagy diszsonanciát eredményez.

L.S.L.: A posztamensről „lelépő” szobrokra bőven találunk példát a korábbi időszakok alkotásaiban. A zseniális költő, de mégiscsak antihős József Attilát százszor szívesebben nézem a Duna-parton üldögélve, mint egy nagy talapzatra feltekintve. Nyilván érthető, hogy miért van akkora különbség például Beck András és Marton László költőportréja között.

A kiváló Beck Ö. Fülöp fia, az 1911-ben született Beck András 1949-ben, a kommunista hatalom ideológiai megszilárdításának kezdeti időszakában készítette el 2,7 m-es bronzszobrát, amelyet 1952-ben állították fel a XIII. kerületi József Attila téren, az angyalföldi József Attila Művelődési Központ előtt. A vaskos, szobor erősen tükrözi a kor elvárásait, s Beck mesterének, a gellérthegyi Szabadság-szobor (1947) és a Kossuth térről 2010 után eltávolított Kossuth-szoborcsoport főalakja (1952) alkotójának, Kisfaludi Strobl Zsigmondnak a hatását. (Csak érdekességként és a most megfogalmazandó kérdésem miatt jegyzem meg, hogy Székesfehérvárott is áll egy Beck-szobor:

statue as if it had just been left there. My goal was exactly what Kovács so *brilliantly* pointed out, namely, an impression as if he had just stepped out of the doorman’s booth. The intention is not for the statue to stand out of the surrounding environment; rather, it is for it to become an integral part of its environment while preserving of course the right to quietly ask *who* it is and *what* he is doing here. Even so, of course, it still disrupts that background a little bit, but I hope what it does is trigger positive thoughts rather than cause dissonance.

LLS: We can find plenty of examples of statues ‘stepping off the pedestal’ in earlier periods. I prefer a hundred times to see Attila József, who was a genius of a poet but still an antihero, sitting by the side of the Danube than standing on a high pedestal. Obviously, it is understandable why there is such a big difference between, for example, the portrait by András Beck and that of László Marton.

The 2.7 metre bronze by András Beck (b. 1911), the son of eminent sculptor Fülöp Ö. Beck, was made in 1949, in a period when the communists were busy consolidating their power. The statue was erected in 1952 outside the József Attila Community Centre in József Attila Square in Angyalföld, District 13. The massive statue strongly reflects the expectations of the era and the influence of Beck’s master, Zsigmond Kisfaludi Strobl, the creator of works such as the Freedom Statue on the Gellért Hill (1947) and the main figure of the Kossuth Memorial, removed from Kossuth Square after 2010. (As a note of interest, and also as something related to my next question, Székesfehérvár also has a Beck statue,

a Hermann László Zeneiskola udvarát díszítő krómácel absztrakt kompozíció, a Bartók-kút, amit a már 1957 óta Párizsban élő szobrász 1981-ben készített, s amit eredetileg 1990-ben éppen azon a Bartók téren állítottak fel, ahova a Klebelsberg- és a Kornis-szobrok mellé került volna a Hóman-portré is. Innen vitték át 1993-ban az iskola udvarára a műalkotást.)

A Beck készítette József Attila-szoborral összevetett, hozzám sokkal közelebb álló művet egy egészen más korban, a szocializmus fellazulásának kezdetén, 1980-ban készítette az 1925-ben született Marton László, s a költő *A Dunánál* című verse első két sorát idézte meg: „A rakodó-part alsó kövén ültem, / néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.” Ez a szobor szinte átvezet bennünket a belváros zsánerszobraihoz, a turisták szívesen ülnek le az általuk valószínűleg egyáltalán nem ismert költő mellé, megpihennek, s igen gyakran fényképezkednek is vele. Ez a Kossuth tér második Orbán-kormány időszakában történt felújítása óta különösen igaz, hiszen a szobor közelebb került a Dunához, az is látja és érti, hogy az ábrázolt személy a folyót kémleli, aki nem ismeri a magyar irodalom e csodás versét.¹

¹ Megjegyzem, a Kossuth tér felújításában egyesek ugyanúgy a Horthy-rendszer restaurációját látták, mint az ebben a kötetben összefoglalt fehérvári szoborállításokban is. Mivel a felújítást indító 2011-es országgyűlési határozatot Balsai István, Lázár János és Harrach Péter társaságában én jegyeztem, a hatalmas hisztériakeltés közepette az irodalmi életben súlyos támadásokat kaptam. Azzal érveltek, hogy éppen egy költő fogja eltávolítani a térről József Attila szobrát. Utólag alig olvastam olyan írásokat, amelyek elismerték volna szándékunk helyességét és visszaigazolták volna a fővárosiak és a térré látogató turisták tapasztalatait, bár azért voltak üdítő kivételek is. A közismert blogger, Szily László például a 2014-ben megjelent *Baromi jó lett a Kossuth tér, nem támadt fel Horthy* című írásában sok más dicsérő mondat mellett ezt írta: „József Attila új ülőhelyéről pedig király módon lehet bámulni a Dunát és Budát, most látszik igazán, milyen jól járt a szobor az átalakítással.” – L.S.L.

a 1981 chrome steel abstract composition titled *Bartók Fountain*, placed in the courtyard of the László Hermann Music School. [From 1957, the artist had been living in Paris.] The work was originally, in 1990, placed in the same Bartók Square where the Hóman statue was planned to be set up alongside the Klebelsberg and Kornis statues. Beck's work was moved to the school courtyard in 1993.)

I can much more easily identify with the other statue, produced in 1980, a very different era which marked the beginning of the loosening of socialism, by László Marton (born in 1925). The statue evokes the first two lines of the poem *By the Danube*: 'As I sat on the bottom step of the wharf, / A melon-rind flowed by with the current.' This statue virtually provides a transition to the downtown genre sculptures: tourists like to sit down and take selfies with the poet they have hardly ever heard about. This has been particularly true since the renovation of Kossuth Square under the second Orbán government with the statue moved closer to the Danube: it is clear even for anyone not familiar with József's wonderful poem that the person represented is looking out on the river.¹

¹ Note that the reconstruction of Kossuth Square was seen by some to be just as much a restoration of the Horthy regime as the erection of the statues in Székesfehérvár that the present volume deals with. As the 2011 bill to start renovation was signed by István Balsai, János Lázár, Péter Harrach and myself, I was, in the midst of massive hysteria, bitterly attacked on the literary scene. The argument was that it was precisely a poet who was going to initiate the removal of Attila József's statue from the square. In retrospect, very few articles recognised the correctness of our intentions and confirmed the favourable impression of residents of the capital and tourists visiting the square, although there were refreshing exceptions. Well known blogger László Szily, in his 2014 article *Kossuth Square Turned Out Damn Good: Horthy Didn't Rise from the Dead* wrote, in addition to many other statements of praise: 'From the new site of the Attila József statue, you can enjoy a royal view of the Danube River and Buda—it shows clearly that the conversion did a lot of good to the statue.' – L.L.S.

Vannak olyan témák, ahol viszont nehezen képelem el az ábrázolás tárgyát zsánerfiguraként. De egy harcban, csatában jeleskedő hadvezér, katona esetében a vizualításban testet öltő deheroizálási kísérletekkel is nehezen tudok mit kezdeni. Például Somogyi József 1968-as szigetvári Zrínyi-szobra vagy az 1986-os sárospataki Rákóczi-portréja számomra erősen vitatható megoldás, miközben az előbbit a kritika kifejezetten sokra tartja. Elfogadom, hogy Somogyi tudott volna olyan lovat is mintázni, mint mondjuk Pátzay tette a 10-es huszárok székesfehérvári emlékművénel, s azt is, hogy még Zrínyi riadt lovának a testtartása és feje is a várból kitörők halálfélelmét tükrözi. Ugyanakkor számomra a halálmegvető bátorság, a döntésképes férfi, az önfeláldozó hazafi ábrázolása témaként sokkal fontosabb egy köztéri alkotás esetében. Ám az is nyilvánvaló, hogy már a hatvanas években sem lehetett volna olyan barokk jellegű Rákóczi-szobrot készíteni, mint amilyen a Kossuth téren Pásztor János 1937-es monumentális alkotása. A nemzet nagy szobrászait, Fadrusz Jánost vagy Zala Györgyöt nem érdemes napjainkban utánozni.

Nyilván értem, hogy mára erősen megváltozott a hősokhöz való viszony. Te is egyszerű, hétköznapi emberként ábrázoltad a ciszter gimnázium lépcsőjén lesétáló Klebelsberget, vagy a múzeumi-könyvtári épület árkádjá alól a teret és a ciszter gimnáziumból kisétáló minisztert szemlélő Kornist, de mégsem érzi azt az ember, hogy óriási lenne a distancia az ábrázolt személyek fontossága, történelmi jelentősége és az ábrázolás módja között. Klebelsberget nem feltétlenül olyan magaslatokban akarom nézni, mint ahogyan az a budai ciszter iskola melletti, Grantner Jenő által 1939-ben készített kiváló emlékművön látható.

There are subjects however where I'd be hard put to imagine the individual depicted as a genre figure. Similarly, I have little sympathy with attempts in the visual arts at the 'deheroization' of war heroes.

For example, József Somogyi's *Zrínyi* (Szigetvár, 1968) or *Rákóczi* (Sárospatak, 1986) seem to me to be highly controversial solutions, although the former is held in especially high esteem by critics.

I accept that Somogyi could have produced a horse like, say, that of the *Memorial of the 10th Hussar Regiment* by Pál Pátzay in Székesfehérvár; I also accept that the startled posture of Zrínyi's horse reflects the fear from death of those who burst out of the caste.

For me, however, the portrayal of dauntless courage, of determined manliness, and of self-sacrificing patriots is much more important as subjects of public art. But it is also obvious that the kind of monumental work like János Pásztor's 1937 baroquesque Rákóczi in Kossuth Square would have been impossible to produce in the 1960s. Similarly, contemporary artists had better not try and imitate such great Hungarian sculptors as János Fadrusz or György Zala.

I understand that our relationship to heroes has changed drastically. Your statues of Klebelsberg and Kornis are also portrayals of simple, everyday people: one walking down the steps of the Cistercian grammar school, the other standing under the arcade of the museum/library building, looking at the square and the minister coming out of the Cistercian school; yet we don't perceive an enormous gap between the historical significance of the subjects and the way they are portrayed. I do not necessarily want to see Klebelsberg at

Sidló Ferenc műtermében megtekintik a Szent István-szobor makettjét. Középen Hóman Bálint, mögötte gróf Széchényi Viktor főispán, jobbra Tasnádi Nagy András és Ugron Gábor, a bal szélén Bárcziházi Bárczy István és Sidló Ferenc szobrászművész (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)
A model of the statue of St. Stephen is viewed in the studio of Ferenc Sidló. In the middle is Bálint Hóman with Lord Lieutenant (*főispán*) Count Viktor Széchényi behind him, András Tasnádi Nagy and Gábor Ugron on his right, and István István Bárcziházi Bárczy and sculptor Ferenc Sidló on the left (Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

Sidló Ferenc Szent István-szobrának leleplezése Székesfehérvárott, 1938. augusztus 18.
(Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)
Unveiling of the statue of St. Stephen by Ferenc Sidló in Székesfehérvár, August 18, 1938
(Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

Székesfehérvár díszpolgárai a Szent István szobornál 1938. augusztus 18-án. Széchényi Viktor főispán, Werner Adolf zirci apát és Hóman Bálint nyugalmazott miniszter. Tóth Károly felvétele (Forrás: Szent István Király Múzeum)
Honorary citizens of Székesfehérvár at the statue of St. Stephen on August 18, 1938. Lord Lieutenant (*főispán*) Count Viktor Széchényi, Abbot of Zirc Adolf Werner, and retired Minister Bálint Hóman. Photograph by Károly Tóth (Source: King Saint Stephen Museum)

De azért vannak korlátok, amelyek erősen beszűkítik az alkotó mozgásterét is. A 20. században megszoktuk a művészet folyamatos változását, megújulását, a kísérletező alkotók formabontó szándékainak új alkotásokban való megjelenését, s köztereink, épületeink természetes részévé váltak az absztrakt fém- és betonszobrok. Ugyanakkor továbbra is komoly igény van a jelentős személyiségek, akár példaképként is állítható egykor élt tudósok, művészek, egyházi vezetők, államférfiak domborműveken, egészalakos vagy mellszobrok formájában történő megörökítésére. S ezekben az esetekben az alkotó szabadságát erősen korlátozza az a befogadói elvárás, hogy az alkotás *azonos legyen* az ábrázolt személlyel. Azaz hasonlítson rá. Természetesen ez a legtöbb esetben nem lehetséges, hiszen a korábbi évszázadok történelmi személyiségeiről nincsenek hiteles ábrázolásaink, fényképeink, nincsenek köztünk élő szemtanúk, így a véleményünket elsősorban a bennünk élő kép, akár sok-sok évszázad ábrázolásaiából összeálló elvárás határozza meg. Hadd osszak meg ezzel kapcsolatban egy kis bonmot-nak is beillő történetet: az elmúlt években számtalan szobrot avattam politikusként, köztük olyanokat is, amelyek személy szerint nem tetszettek nekem, de a téma fontossága, az ábrázolt személy közelsége, az avatási helyszíne felülírták bennem a művészettel is foglalkozó ember berzenkedését. Egy alkalommal a választókörzetem egyik szeretett falujában Szent István-mellszobrot avattam, több régi, komoly művészbarátom esztétikai természetű kritikáját is meghallgatva. Az ünnepség után viszont odajött hozzám egy idős hölgy, s boldogan köszönte meg, hogy „végre egy olyan szobor, amelyik hasonlít az ábrázolt személyre”. Nyilván nem kérdeztem vissza, hogy: mégis kire? Szent István-

a height such as that of the excellent 1939 monument by Jenő Grantner, erected near the Cistercian school in Buda. There are however very strict limits imposed on the artist's room for maneuver. In the twentieth century we got used to continuous change and renewal in art, and the appearance of new works by experimenting artists with unconventional intentions; abstract sculptures made of metal and concrete became integral to public squares and buildings. At the same time, however, the demand persists for the portrayal in the form of reliefs, full figure statues or busts of significant personalities—scientists, scholars, artists, religious leaders, and statesmen—who might also be set as examples to follow. And in these cases, the freedom of the artist is strongly limited by the recipients' expectations for the work to be *identical* with the person portrayed. In other words, the work should display the likeness of the person. In most cases, of course, this is impossible for lack of authentic depictions or photographs of the historical personalities of earlier centuries, and for lack of eyewitnesses; therefore, our opinion is primarily based on imagination, which may be the result of expectations derived from portrayals from many centuries. In this context, let me share with you a story which might even make a little one-line joke: being a politician, I unveiled numerous statues in recent years, including ones that were not my cup of tea, but the importance of the subject, the person portrayed, or the site of the unveiling overrode the aversion of the art connoisseur in me. On one occasion, in a dear little village of my constituency, I unveiled a bust of Saint Stephen, of which I'd heard criticism of some of my old friends who were artists. After the ceremony, however, an old lady came up to me and thanked me

ra? Tetszettek talán találkozni a sarki kisboltban, vagy látta őt a tévében? Nincs hiteles ábrázolásunk első királyunkról, nem tudjuk, milyen magas volt, hogyan nézett ki a haj- vagy szakállviselete, még abban sem egyeznek meg a történészek, hogy melyik koronát viselhette a fején. Ugyanakkor olyan erős a köréje épült kultusz hatása és az ebből fakadó elvárásrendszer, hogy korlátozza az alkotó szabadságát, s nem tehet meg bármit az ábrázolás tárgyával. Azaz a szobornak *hasonlítania* kell. A köztéri szobrászatnak ez a formája tehát nagyon kötött, úgyis mondhatnám: olyannyira konzervatív, hogy az új utak keresését, a folyamatos kísérletezést szinte lehetetlenné teszi. Ennek tudatában furcsállottam néhány régi barátunk erőteljes fanyalgását néhány közös szoborállítási projektünk után. Vécsi Nagy Zoltán művészettörténész például a kulcsi Kossuth-mellszobrod 2013-as avatása után azt írta az egyik közösségi portálon, hogy „L. Simon + Pető Hunor = rossz szobor”. Majd a macedóniai Petőfi-szobrod kapcsán ezt írta nekünk: „Ne haragudjatok, barátaim, de ez semmivel sem jobb, mint a szocreál, sőt...”

Természetesen azt elfogadom, hogy a művész szabadságában áll az ilyen megrendelésekre nemet mondani, akár az egzisztenciális szempontokat is figyelmen kívül hagyva. Ugyanakkor arra vagyok kíváncsi: szerinted feloldható-e ez az ellentmondás, lehet-e egyszerre valaki kísérletező, új utakat kereső alkotó, aki érzékenyen és érvényesen reagál a saját korára, s egyben olyan alkalmazott művész, aki kellő alázattal rendeli alá magát a megrendelői igényeknek?

Vajon te, aki ráadásul Jovánovics György osztályába jártál a képzőművészeti főiskolán, miként gondolkodol erről? Mi a különbség a szocreál és a te köztéri szobraid között?

happily, saying, 'at last a statue that looks like the person depicted!' Of course I bit my tongue and didn't ask, 'Like whom? Like Saint Stephen? Did you perhaps meet him at the small corner shop or see him on TV?' We possess no authentic representation of our first king; we do not know how tall he stood, what his hair or beard looked like, even the question of what crown he wore on his head remains a bone of contention among historians. The impact of the cult around him and the resulting expectations are, however, so powerful that the freedom of the artist is restricted—he may not do anything he likes to the subject of representation. In other works, *likeness* is crucial. This kind of public art is, therefore, very conventional; put differently, it is so conservative as to virtually render impossible the quest for new solutions and continuous experimentation. In view of this I was a bit surprised at how loath some of our old friends were to see one or another of our common sculpture projects. This is what art historian Zoltán Vécsi Nagy posted to a social site after the inauguration of your Kossuth bust in Kulcs in 2013: 'L. Simon + Hunor Pető = poor sculpture.' Then, in connection with your bust of Petőfi, unveiled in Macedonia, he wrote: 'I'm sorry, my friends, but this is no better than socialist realism; it's even...'

Of course, I accept that the artist is free to say no to such commissions, regardless even of the existential aspects. I wonder at the same time whether you think the contradiction can be resolved? Is it possible for someone to be an experimenting artist in search of new directions, one who responds to the issues of the period in a sensitive and valid manner, while at the same time remaining an applied artist who humbly submits to the client's

P.H.: Némi öniróniával azt is mondhatnám, hogy semmi. Semmi különbség. Talán a pátosz. Nálam a szocreál szobrokra jellemző pátosz remélhetőleg nincs jelen. Meg az ideológiai háttér is hiányzik. De másképp néztünk ezekre a monstrumokra a hetvenes-nyolcvanas években, és másképp látjuk őket most. Ha kicsit jobban ránézünk a szoborparkban landolt művekre, akkor igazából a Falk Miksa utcában található vintage szelleme kap meg, csak más korról és stílusról van szó. Mára beérett a szocreál, eltűnt az a toposz, amibe illusztrációként ágyazódott, és maradt a pusztán heroikus, fenséges pátosszal teli alkotás. Mikus Sándor szoborcsoportjai annyira tetszenek, hogy még egy régebbi kiállításom (*Történelem és Földrajz* – UFF Galéria, 1999) meghívójára is rátettem őket, ki-sajátítottam anélkül, hogy bármilyen kommentárt fűztem volna hozzájuk. A *Tizennyolc évesek vagyunk* szerepel nálam árnyékképként meg penészképként is. Azt a típusú esztétikumot nem találod az akkori avantgárd alkotásoknál, és az idő sajnos minden szimbólumot kikezdi, rárákódnak a fölösleges konnotációk, és a végén már semmit nem tudunk mondani róluk, csak esetleg azt, hogy vintage.

Kerényi Jenő szobrai nem tipikus szocreál szobrok, de a *Felvonulók* vagy akár az *Európa elrablása* ugyanazokkal az eszközökkel kommunikál. Fel is használtam a *Rekonstrukció* ciklusomhoz a *Napozó leány* portréját, élő modellről készült szemeket fotóztam le, és azokat szerkesztettem bele a szemgödörökbe. De erről majd később, inkább nézelődünk egy kicsit Szentendrén, ha már Kerényi odavezetett minket.

Beck. Ö. Fülöp. Nincs köze a szocreálhoz, de nem is azért hoztam szóba. Itt rátérek a köztéri szobrászat, vagy pontosabban a közteret elfoglaló

needs? I wonder what you, as one who was, let me add, in György Jovánovics' class at the Academy of Fine Arts, think about this? What is the difference between socialist realist sculptures and your publicly commissioned works?

HP: With a little self-depreciation, I might say, nothing. Nothing at all. Perhaps the pathos. Pathos, so characteristic of socialist realist sculpture, is hopefully not present in my work. Also absent is the ideological background. But we see these monsters differently now than we saw them in the seventies and eighties. A closer look at the works that ended up in the sculpture park will reveal the same vintage spirit you encounter in Falk Miksa Street, except that it's a different style and period. By now, socialist realism has come of age: gone is the topos into which it used to be embedded as illustration, and all that remains is heroic works of majestic pathos. I like Sándor Mikus's sculptures so much that I even featured them on the invitation to one of my shows (*History and Geography*—UFF Gallery, 1999). I expropriated them without any comment attached. I used *We Are Eighteen* both in a silhouette and a mold image. You will not find this kind of aesthetics in the avant-garde works of the period—time, alas, works on every symbol, with redundant connotations being deposited until we cannot say anything about them in the end, except perhaps that they are vintage.

Jenő Kerényi's works are not typical socialist realist statues, although his *Marchers* or even his *Rape of Europe* use the same tools to convey his message. I even used his *Girl Sunbathing* to make my series *Reconstruction*—I photographed the eyes of a live model and placed them in the sockets. But

Hóman Bálint, 1939. december 24. (Forrás: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár)
Bálint Hóman, December 24, 1939 (Source: Metropolitan Ervin Szabó Library)

objektum másik aspektusára. Ugyanis Beck Ö. Fülöpnek van egy Katona Józsefet ábrázoló befejezetlen – vagy elrontott – szobra, melyet egy nemes gesztussal 1975-ben a szentendrei könyvtár előtti parkban helyeztek el. Ezt nagyon izgalmasnak tartom, hiszen nem egy helyspecifikus műről, sőt nem is egy műről van szó, hiszen a szobrász nem fejezte be. Mégis helyet kapott egy téren, reprezentálván azt az örök kérdést: ez mit keres itt? Valaki esetleg itt felejtette, vagy leesett a kamionról? Ez az esetlegesség, orrnélküliség (tudniillik nincs orra) teszi érdekessé vagy köztériesen fogalmazva halhatatlanná ezt a kőtárgyat.

Visszatérve az ideologikus művészetre, utólag azt kell mondanunk, hogy a közterek tiszta szimbolikájával van dolgunk. Igaz, kicsit unalmas volt, mint egy betonkerítés. Ugyanakkor az esztétikai réműlethez hozzátartozik, hogy amíg a betonkerítés, azaz egy betonfal volt a negatív szimbóluma egy korszaknak, addig egy másik korszak is ugyanabból a betonból építette fel a holokauszt-emlékművet, éppen ott, Berlinben, ahol a betonkerítés is állt. A tömeget ebben az esetben is a beton „képviseli”. Mégsem keverném össze a két objektumot, már csak funkciójukból kifolyólag sem: az egyik az emberi szabadság borzalmas korlátjaként jött létre, a másik egy zseniális emlékmű, amelyre ráülhetsz az elején, majd észrevétlenül befogad, de egyúttal el is nyel a tér eme játéka. A beton mint anyag itt utalásként van jelen. A betontól eltekintve egy másik kérdés is felvetődik: a Felvonulási téren álló '56-os absztrakt allegóriába menekülő emlékmű nem egy szocreál mű?²

2 Hunor, kénytelen vagyok beleszólni, de csak a beszélgetésünkön túl, így, lábjegyzetben. Én ugyanis kifejezetten szeretem az Emödi-Kiss Tamás, György Katalin, Horváth Csaba és Papp Tamás által tervezett Vaskefét – ne tagadjuk, a pesti konzervatív értelmiség így becézi ezt a köztéri alkotást. Az én életemben szám-

more about that later. Now that Kerényi has taken us to Szentendre, let's go for a stroll there.

Fülöp Ö. Beck. Nothing to do with socialist realism, it's not the reason why I mentioned him. Let me talk about another aspect of public art or, rather, of an object taking up public space. There is an unfinished—or botched—statue by Fülöp Ö. Beck, placed, in a noble gesture made in 1975, in the park outside the library in Szentendre. I think this is very exciting, since the work has nothing to do with the site and is, in fact, not even a proper artwork, for it remains unfinished. Still, it is in a park, as if posing the eternal question: What is it doing here? Was it left here by accident? Did it fall off a truck? It is this noiseless, noseless (for it has no nose) randomness that makes this stone object so interesting or, to use a phrase often applied to things in public spaces, immortal.

Returning to ideological art, with hindsight it must be said that we are dealing with the pure symbolism of clichés. True, it was a bit boring, like a concrete fence. However, it is part of aesthetic horror that while a concrete fence, a concrete wall was the negative symbol of an era, another era used the same concrete to produce the Holocaust Memorial at the same site in Berlin where the wall used to stand. Here again, the crowd is 'represented' by the concrete. Yet, as they were intended to perform very different functions, I would never lump the two objects together: one served as a dreadful constraint to the freedom of people's movement; the other is a brilliant monument—you may sit on it at first, then you are gradually admitted, and eventually swallowed up by this play with space. Concrete as a material is used here as a point of reference. Apart from the concrete, another question arises: the 1956 Monument on

Az általad említett alárendelt státuszban, amelyben kellő alázattal veti alá magát a művész a megrendelői igényeknek, szükséges egyfajta aszketizmus is ahhoz, hogy a megrendelői szerepben levő „hatalmi tényezőnek” képes legyen alávetni magát a művész. Ezt kell kellőképp átélnie, és ennek fényében kell alkotnia. Ez a hatalmi tényező lehet egy egyházi vagy politikai hatalmi is, de lehet akár a művészet intézményesedéséből létrejött művészeti hatalmi tényező is. A művészeti hatalmi struktúra egyik alárendeltjének tartom Roman Opałkát, aki a nemes önmegtartóztatás egyik szép példája. Azt mondhatnánk, hogy a saját ötletének maradt a rabja, mert ahelyett, hogy tobzódó, vérbő színekkel festett volna hatalmas muráliákat, ő eldöntötte, hogy élete végéig számjegyeket fog vászonra írni, és nem is túl színeseket. Valójában ő nem saját ötletének, hanem az egyetemes művészet intézményének lett a rabja, amelynek

talán problémát okozott a szobor. Először is azt kell megemlítenem, mikor elvittem a gyerekeimet (akkor még csak ketten voltak a négyből), s az egyikőjük beszorult a rozsdás fémoszlopok közé, rajtuk olyan pánik vett erőt, amit korábban sosem éltem meg. Jó pár évvel később, már kormánypárti képviselőként az egyik pesti külvárosi kerületben vettem részt egy fideszes fórumon, ahol az idősebb aktivisták és párttagok arról faggattak, hogy mikor bontjuk el végre ezt a „gyurcsányista förmedvényt”, s én a nehezebb utat választottam, s megpróbáltam megvédeni az emlékmű szimbolikáját. Azt, ami egyébként nem túl bonyolult, sőt kifejezetten szájbarágós, amit nagyjából fél perc alatt értett meg a tízéves lányom. Az egymástól távol levő rozsdás oszlopok egyre közelebb kerülnek egymáshoz, egyre több rajtuk a rozsdamentes felület, s végül összeállnak egy fényes, mindent felhasító ékké. Egybeolvadnak, s olyan erőssé válnak, hogy közösen képesek felhasítani az utcát borító a kövezetet is. Azt a kövezetet, amelyből aztán majd átmeneti védelmet nyújtó barikádokat építenek a forradalmárok. Számomra tehát az összefogás, az egymásba kapaszkodás, a közös hit felszabadító erejéről szól a Felvonulási téri emlékmű, amit egy pillanatig sem érzek méltatlannak a forradalom eszméjéhez s céljaihoz, sőt éppen ellenkezőleg. Ez egyébként a vizuális nevelés hiányosságaira és problémáira is ráirányítja a figyelmet, mert az az emlékmű nem egy bonyolult, például számos mitológiai utalást tartalmazó, nehezen dekódolható alkotás, hanem egy könnyen felfejthető szimbolikájú mű. (L.S.L.)

Felvonulási Square, with its flight to abstract allegory—isn't that socialist realist art?²

As for the subordinate status you mentioned, where the artist humbly submits to the client's needs, it also requires a kind of asceticism for you to be able to submit to the 'power factor' inherent in the client's role. This is something you need to realise sufficiently, and work in its light. The power factor can derive from church or political power, but it might as well be an art power factor deriving from the institutionalisation of art. I think that Roman Opałka, a fine example of noble self-control, was a subordinate of the art power structure. We might as well say that he remained a prisoner of his own idea: instead of painting huge murals lush with vivid colours, he decided to paint just numbers—not even in very bright

2 Hunor, I have to comment, but only as a footnote added to our conversation. I, for one, do like the 1956 monument—designed by Tamás Emödi-Kiss, Katalin György, Csaba Horváth and Tamás Papp—nicknamed, to be sure, Iron Brush by conservative intellectuals in Budapest. The statue has caused numerous problems in my life. First, when I took my kids (only two at the time) to see it, one of them got stuck between the rusty metal columns and we had a panic attack we'd never experienced before. Several years later I—already as a representative of the governing party—attended a Fidesz forum in a Budapest suburban district, where older activists and party members kept asking when we would finally destroy this 'Gyurcsányist eyesore,' and I, choosing the harder way, tried to defend the symbolism of the monument. Which is, by the way, not too intricate—rather, it is fairly straightforward: it took my ten-year-old about half a minute to understand. The rusty columns, spaced wide apart at first, are more and more densely packed and, with the rust disappearing gradually, they are transformed into an incredibly sharp, bright wedge piercing the road whose cobblestones the revolutionaries would use to build barricades providing temporary protection. Thus, for me, the monument suggests joining together, clinging to each other, with the liberating power of a common faith—a monument I don't feel at all to be unworthy of the ideals and goals of the revolution. Quite the opposite. This, by the way, draws attention to the shortcomings and problems of visual education, for the monument is not a sophisticated work with, say, a number of mythological references which might be hard to decode; it is an artwork with easily decipherable symbolism. (L.L.S.)

egyik „fiókját” vagy „telephelyét” úgy hívták, hogy konceptualizmus. Én is ennek a telephelynek vagyok az egyik munkása, aki látszólag rakoncátlanul ki-kiugrik éjszaka a kerítésen, és a köztereket műteremnek használja, de nem street artot hoz létre, hanem egy annál sokkal „cikibb”, kínosabb dolgot. Olyanokat, amiket még a rendőrség sem üldöz, sőt esetenként még meg is védi. Hol van itt már a felkent teoretikusok által elvárt underground? Hogy beszélhetünk egy történelmi személyiséget ábrázoló bronzszoborról elfogulatlanul, kortárs *szakajtársolásban*? Nyilván sehogy. Boncolgatnunk kell egy kicsit a témát ahhoz, hogy nyilvánvaló legyen számunkra: művészeti értelemben nem a kiállított objektum a fontos. A lényeg esetünkben, ugyanúgy, mint a konceptualizmusban, nem a morfológiai szépségben és nem is a *Dasein*ban van elrejtve, hanem a hatalmi tényező által elvárt aszketikus attitűd felvállalásában.

Még a formai szépségről annyit, hogy Maciunas, aki fluxus-művészként tagadta a formai szépség iránti elkötelezettségét, inkább diagramokat készített – mint logisztikus – a művészetről és annak játékosairól. Ezek a diagramok viszont engem pontosan a formai szépségük miatt fogtak meg, ezért elkészítettem a *Maciunas diagramjának morfológiai szépsége* (1994) című művet, ami a nevezett alkotásának, a *Kiterjesztett művészetek diagramjának* körvonalából állt. Talán ez is érzékelteti, hogy a skatulyázás mint értelmezési mód nem közelít meg semmit sem, csak önmagáról mint skatulyáról és annak létrehozási folyamatáról, technikájáról szól. Vécsi Nagy valószínűleg ezt a skatulyahiányt fájlalja, hiszen azok az emberek, akiket eddig ismert, az író L. Simon és a képzőművész Pető Hunor eddig egészen más dolgokat készítettek együtt és külön-külön is. Ez a műfaji

colours—on canvas for the rest of his life. In fact, what he was a prisoner of was not as much his own idea as rather the establishment of universal art, of which one ‘subsidiary’ or ‘site’ is called conceptualism. I’m also one of the labourers at that site, one who sometimes displays the seemingly unruly behaviour of jumping the fence at night and setting up his studio in public spaces creating not street art, but something much more embarrassing. Things the police don’t bother about; on the contrary, they sometimes even protect them. No longer will you find here that ‘underground’ that the anointed theoreticians require. How do you talk about the bronze statue of a historical personality in an unbiased, contemporary *professional dialect*? No way. We need to delve into the topic a bit deeper in order to realise that, as far as art is concerned, the point is not the object on show. In this case, much like with conceptual art, the point is not formal beauty, nor is it *Dasein*; rather, it is to adopt the ascetic attitude required by the power factor.

Let me add concerning formal beauty that Maciunas who, as a Fluxus artist, denied commitment to formal beauty, chose instead to chart diagrams of art and its agents. These diagrams, however, fascinated me precisely because of their beauty of form, and prompted me to do a work I called *The Morphologic Beauty of Maciunas’ Diagram* (1994) based on the contour of his *Expanded Arts Diagram*. This may suggest that labelling as a method of interpretation is incapable of approaching art—the only thing you learn from it is the label itself, its emergence and technique. What Vécsi Nagy laments is probably this want of a label, for the two people he had known so far, the writer L. Simon and the artist Hunor Pető,

Hóman Bálint Pátzay Pál szobrászművész és Mihályfy Ernő társaságában egy kiállításon, 1940
(Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár)
Bálint Hóman in the company of sculptor Pál Pátzay and Ernő Mihályfy at an exhibition, 1940
(Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

váltás váltott ki ellenszenvet, viszont ha a szocreálról beszélünk, a Petőfi-szobrom macedóniai avatásának pillanatában készült fotón a beállítás miatt valóban kicsit erre billen a mérleg nyelve, nem is hagyhattam ki, hogy ne tegyek minden

had, together and separately, been producing very different things so far. It was this change of genre that sparked aversion. As for socialist realism, however, in the photograph taken at the inauguration of my Petőfi statue in Macedonia the

szereplő kezébe egy-egy betűt, kiírva így a *concept* szót: ez így egy igen izgalmas játékként működik, a műfajok és a szereplők közötti átjárás lehetőségével.

Vécsivel ellentétben Jovánovics György a fiókokat s a skatulyázást nem szerette, műfaji stíluskorlátok helyett a gyakorlati és elméleti útmutatáson túl egy igazi művészi magatartásformát tanított nekünk. Valamennyi diáknak megmutatta, hányféleképpen lehet az elkezdett alkotást folytatni, sokszor mintegy alkotótársként is részt véve a mű létrejöttében.

L.S.L.: Nagyon érdekes az az ellentmondás, amit a macedóniai szoboravatás kapcsán fejtettél ki, hiszen az egyszerre volt véresen komoly s ugyanakkor ironizálásra, önironizálásra alkalmas pillanat. Komoly volt, hiszen mérhetetlen büszkeséggel töltött el bennünket, hogy a világörökségi címmel is büszkélkedő sztrugai költészeti fesztivál keretében Petőfinek szobrot állíthattunk a macedón kulturális miniszter asszony, a nagykövetségünk vagy éppen a magyar irodalom elhívott macedón nyelvű fordítója, Paszkál Gilevszki társaságában. Ugyanakkor minden helyzetben felfedezi az ember a humor lehetőségét is, kizsól vagy legalábbis kikacsint a szituációból, ahogy a szövegkönyvre fittyet hányva a színész megszólítja a közönséget egy darab előadása közben. S miközben én rendkívüli módon élvezem, hogy te képes vagy a saját köztéri műveidet is kellő távolságtartással, kívülről nézni, s magadon is mosolyogva a saját műveidet újabb munkákban át- vagy újraértelmezni, félek, hogy éppen a skatulyázási hajlandóság miatt mások vagy csak az egyik, vagy csak a másik művészeti felfogást tekintik érvényesnek, ezért nehezen fogadják el legitimnek azt,

balance seems to be tipping a little in this direction; indeed, I couldn't help but put into the hands of each actor a letter which, together, made up the word *concept*—this way it is a very exciting game with the possibility of transition between genres and actors.

Unlike Vécsi, György Jovánovics didn't like labels and labelling; what he taught us beyond practical and theoretical guidance was the attitude of a true artist, not barriers of genre or style. Often participating in the creative process as a co-creator, he showed us the many ways a work, once commenced, can be continued.

L.L.S.: The contradiction you just mentioned in connection with the inauguration in Macedonia is very interesting, for it was an extremely serious moment which, at the same time, had the potential of irony. It was serious, since we were filled with immense pride that, in the context of the Struga international poetry festival we had the opportunity to dedicate a bust to Petőfi in the presence of Her Excellency the Macedonian Minister of Culture, our Ambassador, and Pascal Gilevski, the excellent Macedonian translator of Hungarian literature. Any situation may, nevertheless, give rise to a laugh, a smile, or at least a wink, not unlike the way an actor may wink at the audience in defiance of his script. And while it gives me immense pleasure to see how you are able to take a distance to your own public art and, poking fun at yourself, re-interpret your own work through your more recent works, I'm afraid that exactly due to a tendency to label, others might stick with either just one or just the other approach to art, unwilling to accept as valid what you do or say. They might object, in other words, why do you

amit csinálsz vagy amit mondasz. Azaz azt mondhatják, hogy minek csinál az Petőfi- vagy Klebelsberg-szobrot, aki utána a saját szobrából viccet csinál. Persze ez nincs így, nem a viccről, nem az olcsó poén lehetőségéről van szó, hanem egy olyan összetett alkotói szerepfelfogás többirányú kibontakozásáról, ami csak kellő távolságból tűnhet érvényes és koherens egésznek.

Visszatérve a konceptualista játékra, hadd emeljem ki, hogy az utóbbi években készített köztéri alkotásaid mindegyikét beillesztetted a *Rekonstrukció* című sorozatodba, amelynek első darabjai az azonos című könyvedben is megjelentek. Ez a kis kötet a Magyar Műhely Kiadó azon Pixel-könyvek című sorozatában látott napvilágot, amely a kortárs fotográfia és fotómanipuláció izgalmasabb kísérleteiből válogat. A te képeid esetében temetők sírjait díszítő szobrok vagy belvárosi bérházak homlokzatát ékesítő domborművek arcai elevenednek meg azáltal, hogy élő emberi szemeket fotózol le ugyanabból a nézőpontból, mint ahonnan a kő-, bronz- vagy gipszarcokat lekapad, s az élő szemeket rámontírozod az ezekre az élettelen arcokra. A sorozat fantasztikus és gyönyörű, sőt már újabb, a kezekkel hasonlóképpen manipuláló alkotásokkal is gazdagítottad. Viszont igazán izgalmassá akkor vált, mikor a saját köztéri szobraidról készített fotóidat is ilyen módon dolgoztad át. Ilyen módon is reflektáltál a köztéri szobrászat azon problémáira, amiről már fentebb értekeztünk, s úgy hoztál létre új, konceptuális műveket, hogy a konzervatív köztéri szobraid minőségét és a hozzájuk kapcsolódó elvárásrendszer érvényességét nem kezdted ki. Hogy miért van mégis erre szükség? Talán mert így mondható el a képzőművészet eszközeivel az, ami egészen mást jelentene a szavak s különösen is a média

make a statue of Petőfi or Klebelsberg, only to poke fun at your own work. Of course, what you do is not cracking jokes at inappropriate times; rather, it is the multi-directional unfolding of a complex approach to the artist's role which needs to be viewed from a distance to reveal itself as a valid and coherent whole.

Returning to the conceptualist game, let me note that your public works produced in recent years are each part of the series titled *Reconstruction*, the first pieces of which were also published in your book of the same title. This little book saw the light in the series Pixel Books, published by Magyar Műhely Kiadó, offering a selection of exciting experiments in contemporary photography and photo manipulation. In your photos, it is faces from sculptures on graves or from reliefs adorning the facade of downtown tenements that you bring to life by taking shots of live human eyes from the same point of view from which the picture of the stone, bronze or plaster face was taken and copying the live eyes onto the lifeless sculpted face. The series is fantastic and beautiful, and you have in fact already started to create similar images of hands. The point at which it became really exciting was however when you started to work in the same way with photographs taken of your own public art. It was your way of responding to the problems, described above, of public sculpture; in this manner, you managed to produce new conceptual works without compromising the quality of your conservative public sculptures or the validity of relevant expectations. Why is this, nevertheless, necessary? Perhaps because this is how you can express, using the toolkit of art, what could be interpreted in quite a different way in the world of words, and especially that of the

Toldi Árpád csendőrezredes beiktatása Fejér vármegye és Székesfehérvár főispáni tisztségébe a fehérvári megyeházán 1944. május 11-én. Az első sorban ül (balról): Széchényi Viktor gróf, korábbi főispán, Jurcsek Béla földművelésügyi miniszter, Hóman Bálint, Székesfehérvár országgyűlési képviselője, Faragho Gábor, a csendőrség felügyelője és Baky László, a belügyminisztérium politikai államtitkára (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár)

Inauguration of Gendarmerie Colonel Árpád Toldi as Lord Lieutenant (*főispán*) of Fejér County and Székesfehérvár at the Székesfehérvár County Hall on May 11, 1944. Sitting in the front row (from left): former Lord Lieutenant (*főispán*) Count Viktor Széchényi, Minister of Agriculture Béla Jurcsek, Member of Parliament for Székesfehérvár Bálint Hóman, Supervisor of the Gendarmerie Gábor Faragho, and Political State Secretary of the Ministry of the Interior László Baky (Source: Hungarian National Museum, Historical Photo Department)

világában. Klebelsberg (143. oldal), Kornis (144. oldal) és Hóman is kapott egy-egy ilyen alternatív képi formát, de micsoda különbség van az egyes képek között! Hóman arca ugyanis elolvadni, elenyészni látszik a tűzben, abban a tűzben, ami ugyan a bronznak alig árthat, de az emberi testnek s a szellemnek végzetes lehet (145. oldal). Hiába készült el a Hóman-szobor, fel nem állították, s a te szándékodtól és akaratodtól függetlenül alakult a sorsa, s a körülötte kialakult vitának olyan dimenziói nyíltak, amire sem te, sem én, sem a fehérvári lokálpatrióta értelmiség nem gondolt, s nem is számított. A rekonstrukció Hóman esetében tehát nem pusztán a szemmel, az élővel való kiegészítés, hanem egyben dekonstrukció is: a szobor a megszületésének folyamatában az értelmét is veszítette, a *tűz* martalékává vált.

Tehát nagyon összetett a műved tárgyához való viszonyod, s komplex az a megközelítési mód is, ahogyan az egész problémához, az alkotás folyamatához, az ábrázolt karakter személyiségéhez viszonyulsz, illetve viszonyulunk közösen, hiszen már számos közös szoborprojekt van mögöttünk. Ezt a komplexitást és a benne rejlő játék lehetőségét nem ismerte fel Mélyi József művészettörténész, aki szembeállította az avantgárd műveidet és a köztéri alkotásaidat, ráadásul egy olyan hosszú írásában, amelyben éppen a Hóman-szobor tervezett felállításának háttéréről próbált áttekintést adni, kitérve a kettőnk kapcsolatának egy olyan momentumára, amely éppen megelőzte a december végére tervezett fehérvári szoborállítását. *Hóman és a penész* című, 2015. december 17-én közzétett írásának végén felidéri a pár héttel korábbi megnyitászövegemet, amit egy kortárs galériában mondtam el az új műveid kapcsán: „Pető Hunor legújabb műveit nemrég állították ki a budapesti

media. Klebelsberg (page 143), Kornis (page 144), and Hóman were each given an alternative image, but how different are those images! Hóman's face seems to melt or be consumed in the fire which can do little harm to the bronze but can be fatal to the human body and soul (page 145). Although it was completed, the statue of Hóman was never erected; what happened to it was independent of your intentions; the controversy it caused revealed dimensions that neither you, nor I, nor the local patriot intellectuals in Székesfehérvár had foreseen or expected. Therefore, the reconstruction in the case of Hóman meant not only completion with living eyes, but also deconstruction: over the process of its birth, the statue lost its *raison d'être*, becoming, so to speak, destroyed by fire.

Thus, your relationship with the subject matter of your work is very complex, not unlike the approach you—or both of us, with quite a few joint projects under our belts—take to the whole issue, the creative process, and the personality of the subject depicted. It is this complexity and the inherent potential for playfulness that art critic József Mélyi failed to recognise when he found that your avant-garde works were at variance with your public sculpture; what's more, he did so in a long article intended to provide an outline of the background to the planned erection of the Hóman statue, including a detail of the relationship between the two of us which had just preceded the planned erection of the statue in late December. Concluding his article *Hóman and Mold* (December 17, 2015), he recalls what I said a few weeks before at the opening of a show of your recent work: ‘Hunor Pető's latest work was recently shown at K.A.S. Gallery in Bartók Béla (formerly Horthy Miklós) Road, Budapest.

Bartók Béla úton (régebben Horthy Miklós út), a K.A.S. Galériában. A kiállítás egyik eleme egy zsemlemorzsából kirakott kép volt, amely egy hónapon át penészedett a falon: folyamatosan átíródva alakult. Mellette pedig egy videoanimáció futott, amelyen a fázisképekben rögzített múltbéli folyamat vált láthatóvá. *Az idő nekem dolgozik* című kiállítást L. Simon László nyitotta meg, aki szerint »a művész speciális önreflexivitása a legkonzervatívabb téma esetén is avantgárd gesztust feltételez«. [...] hozzátette: »felvetődik a kérdés, vajon Pető Hunor hagyományos, bronz köztéri alkotásai, vagy az időben felolvadó, eltűnő alkotásai, morzsából és penészből alkotott művei lesznek-e az időtállóbb alkotások«. Egykori költőként L. Simon is tudhatta, hogy az egyetlen időtálló megoldás a zsemlemorzsából készült Hóman-portré lenne.” Mélyi éppen ott hagyta abba az írását, ahol kezdenie kellett volna, és egy olcsó záró poénért feláldozta annak a lehetőségét, hogy a kérdéssel jelzett, valóban érvényes művészeti problémát kibontsa. Így megmaradt a politikai kommunikáció kínálta biztonságos sávban: a valahova-tartozás tudata, az akol melege, a saját táborba nem tartozók magabiztos elítélése vagy lesajnálása felment a mélyebb összefüggések kibontásának értelmezői kötelezettsége alól, valamint egy probléma összetettségének, egymást látszólag kioltó történeti és művészettörténeti igazságok feltárásának szükségessége alól.

P.H.: Bármilyen magabiztosság, a szilárd önbizalom megnyilvánulása mögött ott van az esetlegesség. Egy jól sikerült pózban, egy sikeres állásfoglalásban, egy abszolút objektív megítélésben is ott bujkál. Ez az esetlegesség sokféleképpen nyilvánulhat meg, és utólag akár teljesen megváltoztathatja

One item in the show was an image made of breadcrumbs, left on the wall to be continuously transformed by growing mold for a month. Next to it a video animation was running, showing the stages of the process in the past. The show titled *Time Works for Me* was opened by László L. Simon who said, “even in the case of the most conservative subject, the artist’s particular self-reflexivity assumes an avant-garde gesture,” [...] adding:

“The question should be posed whether it is Hunor Pető’s conventional bronze works of public art or his works made of breadcrumb and mold, melting away and vanishing in time, will turn out to be more enduring.” As a former poet, L. Simon should have known that the only lasting solution had been a Hóman portrait made of breadcrumbs.” Mélyi’s article was left off where it should have been commenced: on the altar of a cheap punch line he sacrificed the opportunity of exploring a truly valid problem that my question had indicated. Thus, he remained in a safe zone offered by political communication—a cozy sense of belonging to a group and glib judgement on those outside may seem to remove the obligation to interpret the deeper context and explore the complexity of the problem in the light of seemingly antagonistic historical facts and art historical truths.

HP: There is a randomness to every manifestation of self-confidence and assertiveness. It is present in every efficient pose, every successful statement, even in the most objective assessment. This randomness can manifest itself in many ways, and may subsequently even completely change the meaning of an assertion, thereby undermining a position which had hitherto seemed stable.

a kijelentés értelmét, így sekélyesítve el a szilárdnak hitt álláspontot. Nem marad belőle több, mint egy gyönyörű szarvasból trófeaként. Viszont egy gyönyörű trófeával szemben egy trófeát ábrázoló hűtőmágnes a talmi szépségében megint izgalmassá teheti az eredeti *kijelentést*, de az már nem objektívnek tűnő szilárdságában lesz érdekes, hanem a felvállalt esetlegességében. Az úgynevezett műtermi munkafolyamatban engem éppen ez az esetlegesség érdekel. Lehet, hogy a pártaktivizmus esztétikájában ez a gyengeség jele, de engem sosem vonzottak az ilyen típusú kötődések, főleg nem a műtermi munka során. Jóval érdekesebb ennél egy asztról lelógó, libegő papírfecni, egy asztal lába alá betolt érdes fadarab vagy a mennyezetről lelógó pókháló. Nem akarok túlságosan belemenni az esetlegesség játékába, de megemlítek egy példát a nappalimból – hogy ne a műtéréről beszéljünk: birtokomban van egy olyan tárgy, amely nem létezik. Ez a tárgy egy kiadvány, egy olyan könyv, amely verseket, kottákat, képeket és levelezéseket tartalmaz. Megfogható, lapozható, olvasható, mégsem létezik. Egy Nam June Paik-könyvről beszélek, ami miután a DuMont kiadásában (DuMont Buchverlag, Köln, 1992) napvilágot látott, a szerző belelapozván a saját művébe felfedezett két írást benne, amelyekről úgy érezte, hogy őt igen kompromittálnák, így az egészet kivonta a forgalomból, és zúzdába küldte. Természetesen néhány példány fennmaradt itt-ott, nyomdában, kiadóban stb.; én a monográfusától, Edith Deckertől kaptam ezt a nem mindennapi kiadványt. Ha valamit bevontak, akkor az nem létezik. Mégis mindenki izgalomba jön ennek a tárgynak a látványától. Az első kérdésük természetesen az, hogy melyik két írás miatt vontak vissza Paik. Több válaszlehetőség is van: a Vostellnek

What then remains of it is no more than what remains of a beautiful deer as a trophy. However, compared to a beautiful trophy, a fridge magnet depicting a trophy may in its showiness lend new interest to the original assertion, which will this time be interesting not by virtue of its seemingly objective firmness but its avowed randomness. It’s precisely this randomness that intrigues me in the so-called studio workflow. For the aesthetics of party activism this may be interpreted as a sign of weakness, but I was never attracted to such attachments, especially when I work in the studio. I find it much more interesting to see a scrap of paper hanging from the edge of the table, a rough piece of wood that serves as a wedge under a table leg, or a cobweb dangling from the ceiling. I do not want to go too far into the role of randomness, but let me mention something I have in my living room, so we can leave the studio alone for a moment: I possess an object that does not exist. This object is a publication, a book containing poems, music sheets, photos and correspondence. You can touch it, you can take it in your hand, you can read it, and yet it does not exist. What I’m talking about is a book by Nam June Paik which DuMont (DuMont Buchverlag, Cologne) published in 1992; however, as the author flipped through his own published work, he discovered two writings which he felt were very compromising and decided that all copies be withdrawn and shredded. Of course, a few copies were saved here and there, by the printer, the publisher, etc; I was given this exceptional publication by monographer Edith Decker. If something has been withdrawn, it no longer exists. Yet everybody gets thrilled at the sight of this object. The first question is, of course, which are the two writings that prompted Paik to with-

írt levelétől kezdve egészen az *Aforizmák*ig szinte minden része lehetne kompromittáló a könyvnek. Én tudom – vagy tudtam –, hogy mely két írásról van szó, de nem találtam érdekesnek ezt a tudást, így elfelejtettem, hiszen az egész amúgy sem létezik. Csak a mese. Egész estét be lehet tölteni a ki- és megtalálás eme játékával. Egyszer egy előadást is készítettem ebből a játékból, amelyben a szövegelemzésen keresztül megpróbáltuk kideríteni, melyik lehet a két nem kívánt szöveg. A háttérben mindeközben folyamatosan ment egy gif a feltételezett tiltott szöveggel, ami teljesen olvashatatlan volt, mert állandóan eltakarta egy színházi függöny. Az ismeretlen szöveg létezésének esetlegessége az, ami megragadó ebben a kiadványban.

A *Rekonstrukció* sorozatnál a kiindulópontként szolgáló nagykorúti stukkók feltételezett modelljeinek megtalálása volt a cél. A rekonstrukció úgy zajlott, hogy a stukkók bizonyos felületeit élő emberekről készült fotók részleteivel helyettesítettem. Ezek a behelyettesített részletek elsősorban szemek, de végtagok és bőrfelületek is bekerültek a sokszor több évtizedes por által fedett kő, gipsz és habarcs helyére.

A modellek az elején egy iskola falai közül kerültek ki, diákok és tanárok egyaránt részt vettek a rekonstrukciók létrehozásában. A fordított modellezés ezen formája később bővült, bekerültek az általam készített szobrok is. Itt viszont a rekonstrukciós eljárás már egy másik síkon zajlott, mivel itt a feltételezett modellek adva voltak régi fényképeken. Mégis izgalmasabb játéknak tűnt, hogy a Kornis-szobor modelljének rekonstrukciójában nem a Kornis Gyulát ábrázoló archív felvételt, hanem inkább az iskola portásáról készített fotót használtam. A portás részvételének

draw the book. More than one answer might be offered: almost any part of the book, from a letter written to Vostell to the *Aphorisms*, could be compromising. I know—or knew—which are the two writings concerned, but I didn't find this of interest, so I forgot it; it doesn't exist anyway. It's just a tale. You could spend the evening playing this game of making up and finding out. Once I even made a presentation of this game: it was about identifying the two unwanted texts through textual analysis. Meanwhile, a GIF image was continuously running in the background, showing the allegedly banned text which was completely illegible as it was covered up by a theatre curtain. What is fascinating about this publication is the randomness of the existence of the unknown text.

The series *Reconstruction* had finding the hypothetical models of the downtown stuccoes as its goal. The reconstruction consisted in replacing certain details of the stuccoes with details of photographs taken of living people. The substitute details were mostly eyes, but I also used limbs and skin surfaces to replace the stone, plaster, or mortar, which was often covered with many decades of dust. The first models who helped with the project were students and teachers of a nearby school. This form of reverse modelling was later extended by incorporating sculptures of my own. Here, however, the reconstruction process took place on a different plane, for this time the hypothetical models were to be found in old photographs. But, to make the game even more exciting, I used a photo of the school doorman, rather than one of Gyula Kornis, to create a reconstruction of the model of the Kornis statue. It is the randomness of the doorman's participation that makes that montage really fascinating.

Rekonstrukció 101 – Klebelsberg Kuno, 2014, Giclée print, 100×150 cm
Reconstruction 101 – Kuno Klebelsberg, 2014, giclée print, 100×150 cm

Rekonstrukció 102 – Kornis Gyula, 2016, Giclée print, 100×150 cm
Reconstruction 102 – Gyula Kornis, 2016, giclée print, 100×150 cm

Rekonstrukció 103 – Hóman Bálint, 2016, Giclée print, 100×150 cm
Reconstruction 103 – Bálint Hóman, 2016, giclée print, 100×150 cm

esetlegessége az, ami megragadó ebben a montázsban.

A Hóman-szobor létezésének esetlegessége? A helyszín, vagy inkább a helyszínen való részvételének (értsd: hiányának) az esetlegessége? Vagy a fel nem állított, ergo nem létező szobor elleni hadjárat esetlegessége lenne itt a főszereplő? Nem gondolom ezt. De az eredetileg kitalált és kivitelezett, talapzat nélkül álló szobor alatt egyre nő valami, lehet, hogy az a valami egy irdatlan nagy posztamens – és akkor újra lehet gondolni az egészet, a maga fenségességében, esetlegességében.

Budapest–Agárd, 2016 márciusa

The randomness of the existence of the Hóman statue? Are we talking about the randomness of the site, or rather of that of its presence (I mean, absence) at the site? Or is it the randomness of the campaign against an unerected, that is, non-existent statue?

I don't think so. At any rate, something—maybe an enormous plinth—keeps growing under the statue designed and executed without a pedestal; eventually we may end up having to re-think the whole thing in its entire majesty and randomness.

Budapest–Agárd, March 2016

Tartalom | Contents

L. SIMON László: Előszó / Foreword by László L. SIMON 7

KLEBELSBERG

L. SIMON László: Klebelsberg Kuno fehérvári szobránál /
At the Statue of Kuno von Klebelsberg in Székesfehérvár by László L. SIMON 27

KLEBELSBERG Kuno: Jubileumi beszéd / Anniversary Speech by Kuno von KLEBELSBERG 42

KORNIS

L. SIMON László: A kultúra mint erkölcs / Culture as Morality by László L. Simon 61

KÖVÉR László: Beszéd Kornis Gyula szobrának avatásán /
Speech at the Unveiling of the Statue of Gyula Kornis by László KÖVÉR 81

HÓMAN

UJVÁRY Gábor: A múlt politikája / Past Politics by Gábor UJVÁRY 95

PETŐ Hunor és L. SIMON László beszélgetése: A Hóman-szobor létezésének esetlegessége /
The Randomness of the Existence of the Hóman Statue: Hunor PETŐ in Interview
with László L. SIMON 111

Ráció Kiadó
Budapest, 2021
www.racio.hu

Kiadványszám: 274

Felelős kiadó a Ráció Kiadói Kft. ügyvezetője

Felelős szerkesztő: Bednatics Gábor

Tipográfia, nyomdai előkészítés: Arany Imre | Layout Factory

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

ISBN 978-615-5675-47-8

Putting an end to a lost war, the Treaty of Trianon threw Hungary into a hopeless situation. Having shrunk to a third of its former territory, a country once prosperous was struggling with enormous problems; economic and cultural reconstruction seemed out of the question for quite a long time. One of the most influential politicians of the twentieth century, Minister of Culture Kuno Klebelsberg (1875–1932), played a key role in the country's recovery from spiritual apathy. During the decade when he was in charge of the Ministry, he gave hope and faith to the broad masses of Hungarians dreaming of the success of revisionist politics. Klebelsberg was closely associated with two other great figures of the period, Gyula Kornis (1885–1958), a Piarist monk, academician, former Secretary of State, Speaker of the House of Representatives, and Bálint Hóman (1885–1951), historian, numismatist, former director of the National Museum and later Minister of Culture.

In the midst of today's cultural pessimism and an ever more desperate struggle for identity and culture at a European level, we wanted to commemorate Kuno Klebelsberg, Gyula Kornis and Bálint Hóman, cultural politicians of the twentieth century with outstanding political and scientific oeuvres, in Székesfehérvár, the historic capital of the nation. While our competence, our abilities and personal qualities, as well as the support our work enjoys, are certainly modest when compared to our great predecessors, we also strongly believe in the higher meaning of life, the values and ideals of culture, and the power of creation. For this reason, we commissioned artist Hunor Pető to produce three statues which we intended to erect in a public square of symbolic significance in Székesfehérvár. Kuno Klebelsberg was once a student of the Cistercian Grammar School in Székesfehérvár; his successor, Bálint Hóman, was Member of Parliament for the coronation city; Gyula Kornis was also involved with our city in multiple ways.

The statues of Klebelsberg and Kornis were unveiled in 2013 and 2014, respectively. Hóman's personality, however, became the subject of heated debates even on the scene of international politics and the erection of his Székesfehérvár statue was eventually cancelled.

The present volume does not, nor is it intended to, compensate for the failure of erecting the statue in 2015. However, we wish to present a controversial era to enable the reader to form a complex and authentic picture of its outstanding historical personalities, of the successes, failures, mistakes, perceived or real sins of their lives, neither all out black nor all out white, which shaped the fate of our entire nation.

László L. SIMON

Edited by László L. Simon, the richly illustrated volume includes, alongside the editor's essays, a 1924 address by Kuno Klebelsberg, a speech by László Kövér, Speaker of the Parliament, commemorating Kornis, and an essay by historian Gábor Ujváry evaluating Hóman's life and work. Also included is a conversation between László L. Simon and Munkácsy Prize-winning artist Hunor Pető about the Hóman statue and contemporary public sculpture.

4500 Ft

ISBN 978-615-5675-47-8

9 786155 675478